

SRBIJA I NEMAČKA

OD PODOZRENJA DO POVERENJA

SRBIJA I NEMAČKA

OD PODOZRENJA DO POVERENJA

Nenad Milenović, Goran Nikolić, Predrag Arandjelović, Nikola Jovanović

Beograd 2015. godine

SRBIJA I NEMAČKA

OD PODOZRENJA DO POVERENJA

IZDAVAČ

FONDACIJA FRIDRIH EBERT
Dositejeva 51, Beograd

ZA IZDAVAČA

Ivana Račić

GLAVNI AUTOR

Nenad Milenović

KOAUTORI

Goran Nikolić
Predrag Arandjelović
Nikola Jovanović

LEKTURA I KOREKTURA

Marija Todorović

DIZAJN I PRIPREMA ZA ŠTAMPU

Marko Zakovski

ŠTAMPA

Grafolik Beograd
Vojvode Stepe 375

TIRAŽ

500 komada

ISBN 978-86-83767-52-6

Beograd, 2015. godine

Publikacija je nastala u saradnji sa BalkanSTRAT-om.

Stavovi i mišljenja u ovoj publikaciji predstavljaju stavove autora i ne odražavaju nužno zvanične stavove Fondacije Fridrih Ebert. Fondacija Fridrih Ebert ne garantuje za tačnost podataka koji su navedeni u publikaciji. Komerijalna upotreba tekstova objavljenih u publikacijama Fondacije Fridrih Ebert nije dozvoljena bez pisane dozvole FES-a.

SADRŽAJ

Sažetak	5
1. Efekat leptira: Evropa u turbulentnim vremenima	7
Postojeće krize kao početak dezintegracije ili uvod u novu integraciju Evropske unije?	9
Solidarnost i saradnja – evropski principi ključni za ishod postojećih kriza	12
Najava Brexit-a kao potencijalno nova velika kriza Evropske unije	14
2. Beograd i Berlin: približavanje i prevazilaženje izazova kroz partnerstvo	17
Ključni okviri približavanja i dodirne tačke Srbije i Nemačke	19
Prošlost kao kamen spoticanja u međusobnim odnosima	21
Traganje za rešenjem kosovskog problema u okvirima evropske politike Srbije	23
Balkan na vetrometini kriza	27
Predsedavanje OEBS-om kao veliki izazov i velika prilika za međunarodnu afirmaciju Srbije	29
3. Nevoljni hegemon: spoljna politika Nemačke i Srbije	31
Percepcija Nemačke kao potencijalnog hegemona u srcu Evrope	33
Berlin kao jedina prestonica koja može voditi Evropu u smeru prevazilaženja kriza?	35
Balkan kao zona od (sekundarnog) značaja za Nemačku	38
Izbeglička kriza kao potencijalni izazov leaderskoj poziciji Nemačke	40
Faktor lažnih azilanata u odnosu Nemačke prema Srbiji i Balkanu	42
4. Kineski <i>Novi put svile</i> kao potencijal i šansa u ekonomskim odnosima	45
Koordinisani nastup balkanskih država u cilju povećanja stabilnosti i potencijala regiona	47
Mesto Srbije i Balkana u novoj kineskoj trgovačkoj i ekonomskoj strategiji	49
5. Ekonomski odnosi Srbije i Nemačke: stanje i mogućnost unapređenja	53
Ponovno intenziviranje razmene Srbije i Nemačke od 2012. godine	53
Kvalitativna analiza spoljnotrgovinske razmene Srbije i Nemačke	55
Nemačke investicije u Srbiji	57
Značaj remitendi i donacija iz Nemačke	58
Perspektive ekonomske saradnje Srbije i Nemačke u narednom periodu	59
Unapređenje srpsko-nemačkih odnosa i uticaj aktuelnih međunarodnih kriza na njih	62
Zaključak	64
Aneksi	65

SAŽETAK

- » U doba kada se termin *kriza* sve češće koristi kao opis stanja u kojem se Evropa permanentno nalazi, sve je teže pronaći one koji su spremni da podupru dalji proces širenja evropskih granica. Danas se uspešnost evropske konstrukcije ne meri samo društvenim proizvodom, već pre svega kapacitetom i mehanizmima da se odgovori na globalne izazove.
- » Berlin mora formulisati odgovarajuću politiku i voditi Evropu u smeru prevazilaženja postojećih kriza. Stavljajući sav svoj uticaj u službu kohezivne i strateški fokusirane spoljne i bezbednosne politike Nemačka želi da simultano postigne svoja dva, glavna cilja: snažniju i sposobniju Evropsku uniju i evropskiju Nemačku.
- » Čini se da Evropa još nema u potpunosti izgrađene odgovore na mnogobrojne izazove niti mehanizme za njihovo donošenje. U takvim okolnostima Balkan i Srbija mogu biti dodatna vrednost Evropskoj uniji, a ne samo kamen oko vrata ili čist trošak.
- » Evropa čini sistem povezanih sudova sa Mediteranom i Bliskim istokom. Balkan će i dalje biti jedan od pravaca prelivanja tamošnjih kriza ka zapadu, a mogao je da bude platforma za projekatovanje evropskog uticaja na te delove sveta. Saradnja Evropske unije i Zapadnog Balkana u vezi sa kontrolisanjem efekata bliskoistočnih i severnoafričkih kriza na Evropu, samim tim i saradnja Nemačke i Srbije na ovom polju, nameće se gotovo kao imperativ.
- » Posvećenost Nemačke stabilizaciji prilika i integracionim procesima na Zapadnom Balkanu, kao i jasnoj evropskoj perspektivi regiona, potvrđena je upravo kroz iniciranje i aktivno podupiranje tzv. Berlinskog procesa.
- » Srpsko-nemački odnosi imaju dugu i burnu istoriju, punu uspona i padova. Dve države i narode spajaju zajednička istorijska iskustva ali i dele duboki istorijski antagonizmi. Ipak, poslednjih nekoliko godina se pokazalo da ti antagonizmi nisu nesavladiva prepreka na putu ka unapređenju saradnje dve države.
- » Pristupanje Srbije Evropskoj uniji predstavlja upravo jedan od onih istorijskih događaja ili procesa kada se stvara ili odlučujuće menja određena percepcija načina na koji se velika sila (Nemačka) odnosi prema manjoj državi (Srbija).
- » Evropska integracija, rešavanje migrantske krize i drugih izazova sa kojima se Evropa suočava, kao i zajednički interes u iskorišćavanju ogromnih potencijala kineskog Novog puta svile, predstavljaju ključne spojeve, odnosno dodirne tačke na kojima se mogu unapređivati međusobni odnosi i jačati saradnja sa Nemačkom.
- » Najkomplikovanija politička prepreka međusobnoj saradnji Beograda i Berlina jeste suprotno viđenje konačne sudbine Kosova i Metohije. Ona može doći do izražaja u bilo kom trenutku tokom evropskog puta Srbije.

- » Između Srbije i Nemačke je, kako u poslovnom tako i političkom smislu, poslednjih godina izgrađena čvrsta veza. Ipak, napredak odnosa će biti uslovljen velikim brojem stvari, a pre svega napretkom Srbije u aspektima koji su Nemačkoj kako poslovno, tako i politički bitni. Uz to, najvažnija spona postali su poverenje i partnerski odnosi u kojima dve zemlje potvrđuju svoje prijateljstvo i predanost zajedničkim vrednostima evropskog društva.
- » Uprkos brojnim faktorima koji ih upućuju na bliže delovanje, Nemačka i Srbija nisu ni blizu dostizanja optimalnog nivoa saradnje niti iskorišćavanja punog potencijala ekonomske razmene. Naredne godine predstavljaju period u kojem će postati jasnije da li će se nivo saradnje izdići na kvalitativno viši nivo ili će doći do odustajanja od te ambicije i nastaviti po uhodanim šablonima i stereotipima.

1. EFEKAT LEPTIRA: EVROPA U TURBULENTNIM VREMENIMA

„Suviše verujemo u to da je projekat Evropske unije neuništiv ali sve može da se raspadne pa i evropski projekat.“ Ovim rečima je potpredsednik Evropske komisije, Frans Timmermans upozorio 13. novembra 2015. godine na *Praškom evropskom samitu* u glavnom gradu Češke, da ništa nije neuništivo pa tako ni zajednički evropski projekat. Nekoliko sati uoči višestrukog terorističkog napada u Parizu, on je naglasio da je važno da se ne dižu ograde i da ne treba da dođe do raspada šengenskog sistema, jer bi za njim mogli da se raspadnu i drugi sistemi i mehanizmi zajedničke Evrope. Evroskepticima i s leva i s desna, nikada nije bilo lakše objaviti skoru propast Evrope. Često se ističe da Evropa nikada nije bila u dubljoj krizi, a posebno sad na vrhuncu izbegličke krize kad mnogi lamentiraju nad sudbinom šengenske zone.

Naime, Evropska unija je poslednjih godina neprestano prisutna na naslovnim stranicama novina i u udarnim vestima drugih medija – sve ređe u pozitivnom kontekstu, a sve češće u negativnom kontekstu zato što se neprestano suočava nekad i sa više kriza istovremeno. Turbulencije koje potresaju Evropu podsećaju na *efekat leptira*. To je izraz koji se koristi da bi se objasnile uzročno-posledične veze u teoriji haosa. Prema toj teoriji, *sitnica kao što je pokret krila leptira, na jednom mestu može da izazove tajfun na drugom kraju sveta*. Mahanje krila leptira je konstanta u svakoj pretpostavci teorije haosa, dok je sama lokacija leptira i mesta na kojem će se osetiti posledice *mahanja* promenljiva. Krize nastupaju jedna za drugom u različitim delovima sveta, često i pre nego što je prethodna minula, a lokacija na kojoj se sva ta različita i mnogobrojna *mahanja krila* zasad najviše osećaju jeste upravo Evropa.

Krize nastupaju jedna za drugom u različitim delovima sveta, često i pre nego što je prethodna minula, a lokacija na kojoj se sva ta različita i mnogobrojna mahanja krila zasad najviše osećaju jeste upravo Evropa.

Kriza javnog duga je proizvela duboke pukotine u evropskoj građevini i ukazala na postojeće institucionalne slabosti, nedostatak vizije, manjak solidarnosti u slučajevima asimetričnih šokova, rastuću fragmentaciju i jačanje centrifugalnih sila. Evrozona se još uvek nije oporavila od ekonomske i finansijske krize iz 2008. godine. Dužnička kriza u Grčkoj postepeno je poprimila daleko veće razmere: počeli su razgovori o napuštanju evra, a evropski lideri su dugo bili podeljeni povodom rešenja problema. U pitanje je bio doveden ne samo sam opstanak zajedničke valute, već su pojačane sumnje i u vezi budućnosti same Evropske unije. Ukrajinska kriza je potom, 2014. godine, potresla odnose Evropske unije sa Rusijom i ponovo stavila na iskušenje koheziju i solidarnost članica kada je na dnevni red stupilo pitanje sankcija prema Moskvi.

Talas izbeglica sa Bliskog istoka dodatno je uzdrmao Evropsku uniju stavljajući na iskušenje pravila koja je sama Unija formulisala i dovodeći u pitanje principe na kojima je zasnovana. Suočeni sa naizgled beskrajnim talasom migranata, evropski lideri se danas prepiru oko kvota, suvereniteta, kontrole granice, ugroženosti nacionalnog i kulturnog identiteta. Umesto da

tragaju za praktičnim zajedničkim rešenjima i ističu činjenicu da je Evropa magnet za izbeglice zato što, uprkos svim svojim problemima, ima jedan od najviših BDP-a po glavi stanovnika i najmanje izražene nejednakosti, evropski političari koriste plimu populizma za sticanje jeftinih političkih poena.

Mnogi Evropljani se opet osećaju ugroženima, ne samo od Rusije koja ponovo definiše svoju interesnu sferu i vrši pojačani politički i ekonomski uticaj na svoje susede, već i od izbeglica i imigranata – najsiromašnijih među siromašnima. Gotovo u svim delovima Evrope – 26 godina posle pada gvozdene zavese – čuju se pozivi na izolaciju, masovne deportacije i podizanje novih zidova i ograda. Širom Evrope jačaju nacionalističke partije, naročito one na krajnjoj desnici. Počele su da niču fizičke barijere na mestima gde su iste tokom proteklih godina i decenija ukidane ali i da se pomaljaju mentalne barijere koje su smatrane nepostojećim.

Finansijska kriza je proizvela duboke pukotine u evropskoj građevini i ukazala na postojeće institucionalne slabosti, nedostatak vizije, manjak solidarnosti u slučajevima asimetričnih šokova, rastuću fragmentaciju i jačanje centrifugalnih sila.

Ukrajinska kriza je potresla odnose Evropske unije sa Rusijom i ponovo stavila na iskušenje koheziju članica kada je na dnevni red stupilo pitanje sankcija prema Moskvi.

Talas izbeglica sa Bliskog istoka dodatno je uzdrmao Evropsku uniju stavljajući na iskušenje pravila koja je sama Unija formulisala dovodeći u pitanje principe na kojima je zasnovana.

Danas se uspešnost evropske konstrukcije ne meri samo društvenim proizvodom, već pre svega kapacitetom i mehanizmima da se odgovori na globalne izazove.

Važno je istaći da plima populizma nije stvar političkog trenda, već posledica nefunkcionalnosti Evrope u mnogim aspektima: zajedničke kontrole spoljne granice, zajedničke migracione politike, jedinstvenog pogleda na podelu troškova prouzrokovanih spoljnim krizama i dr. Autori ove studije smatraju da bi Evropa sa integrisanim Zapadnim Balkanom bila sigurnija i bezbednija, odnosno lakše bi definisala i efikasnije kontrolisala prethodno navedene aspekte (kontrola spoljnih granica, migraciona politika, troškovi prouzrokovani krizama). Na pomenutoj pretpostavci se može temeljiti značajno unapređivanje srpsko-nemačkih odnosa u narednom vremenskom periodu.

Ukoliko uzmemo 2008. godinu kao referentnu tačku za nastanak *novog doba* – izbijanje velike svetske finansijske krize i početak povratka Rusije kao geopolitičke sile na međunarodnu scenu – onda možemo reći da je do tada Evropa nastojala (i uspevala) da funkcioniše kao klub uspešnih država koje povezuje ekonomski interes i zajednička pravila ponašanja. Međutim, od tada Evropa postepeno postaje sve svesnija da u izuzetno globalizovanom i međusobno povezanom svetu, u kome se istorija i događaji radikalno ubrzavaju, ona mora delovati kao politički savez i globalni igrač. Danas se uspešnost evropske konstrukcije ne meri samo društvenim proizvodom, već pre svega kapacitetom i mehanizmima da se odgovori na globalne izazove. Nastanak i izgradnju institucija Evropske unije tokom hladnoratovskih godina pratila je manje-više zamrznuta situacija u susedstvu Unije

i bar srednjeročno poznati osnovni parametri i matrice ponašanja u bipolarnom svetu. U takvim uslovima Evropska unija kao celina i države članice imale su dovoljno vremena da u konsenzusu traže zajedničke (buduće) funkcije Unije i da definišu institucije kao nosioce tih funkcija (odličan primer su dugotrajni pregovori pre nego što je konačno usvojen *Lisabonski sporazum*). Danas je situacija sasvim drugačija i međunarodni odnosi su sve samo ne lako predvidivi, poznati i stabilni. Oni se dinamično menjaju i traže brze odgovore. Matrica postupnog definisanja pozicija i politika unutar Evropske unije, uvažavajući sve specifične nacionalne interese članica, od prednosti postala je glavna prepreka adekvatnom, brzom i efikasnom odgovoru Evropske unije na nove izazove u njenom okruženju. Zato donosioci odluka u Evropskoj uniji moraju da napuste stare obrasce ponašanja prilikom definisanja budućih zajedničkih politika. Autorima se čini da Evropa još nema u potpunosti izgrađene odgovore i mehanizme za takve izazove ali smatraju da u takvim okolnostima Balkan i Srbija mogu biti dodatna vrednost Uniji, a ne samo kamen oko vrata ili trošak.

Postojeće krize kao početak dezintegracije ili uvod u novu integraciju EU?

Jasno je da Brisel mora da ojača svoju spoljnu i bezbednosnu politiku, kao i politiku prema svojim najbližim susedima, kako bi uspešnije rešavao uzroke kriza i migracija na samom njihovom izvoru.¹ U svakoj od tih kriza Nemačka predvodi ne samo pokušaje da se pronađu najbolji odgovori i neophodna rešenja, već je i (ne) voljni lider koji nastoji da koordiniše zajednički evropski odgovor i praktično, pokušava da formuliše evropsku spoljnu politiku.² Ono što mnogi analitičari vide ne samo kao logičan nego i kao neophodan korak u daljem vertikalnom integrisanju Evropske unije bi tako nastalo kao indirektan proizvod evropskog suočavanja sa mnogobrojnim savremenim izazovima. Pomenute krize bi na taj način bile vatreno krštenje iz kojeg bi Evropa još jednom izašla kao pobednik u smislu unapređenja funkcionalnosti i podsticanja daljeg institucionalnog razvoja neophodnog za jačanje procesa evropske integracije. Međutim, krize se sukcesivno smenjuju i svaka naredna deluje znatno opasnije od prethodne po postojanje i funkcionisanje Evropske unije. Briselskim zvaničnicima je sada sve teže da pronađu pravi odgovor na svaku novu krizu, dok

Da li bi Evropa sa stabilnijim i integrisanijim Balkanom bila funkcionalnija? Ukoliko je odgovor u potpunosti – ili makar delimično – potvrđen, onda se nameće drugo suštinsko pitanje: da li se na pomenutoj pretpostavci može temeljiti značajno unapređivanje srpsko-nemačkih odnosa u narednom vremenskom periodu?

¹ Evropu izbeglički talasi tek očekuju u narednim godinama i decenijama, čak i da se smiri previranje na Bliskom istoku i u Severnoj Africi. Pritisak od 1.000.000 izbeglica doveo je do ozbiljnih pukotina u evropskoj konstrukciji. Šta će se desiti, na primer, kada milioni Afrikanaca iz severne i podsaharske Afrike, zavisnih od primitivne zemljoradnje, potraže spas u Evropi usled globalnog zagrevanja koje će njihov opstanak učiniti nemogućim?

² Nemačku poziciju po ovom pitanju karakteriše svojevrсна dihotomija. Sa jedne strane, prija joj činjenica da je (ponovo) dobila priliku da svoju ekonomsku snagu pretvori i u (spoljno)politički uticaj i to preko Evropske unije – samostalna manifestacija snage i uticaja Nemačke, zbog istorije, budila bi u najmanju ruku podozrenje i skepsu kod mnogih. Sa druge strane, Nemačka je svesna da liderstvo znači i odgovornost i obaveze (uključujući i one finansijske prirode) koje često ne nalaze na odobravanje stanovništva, to jest glasačkog tela.

zajednički nastup država članica sve više deluje kao nemoguća misija. Njihova iscrpljenost je sve očiglednija i unutrašnji pritisci sa kojima se suočavaju ostavljaju sve manje manevarskog prostora da se ostvari saradnja na pronalaženju odgovora na sve ekstremnije izazove.

Čini se da Evropa još nema u potpunosti izgrađene odgovore na mnogobrojne izazove niti mehanizme za njihovo donošenje. U takvim okolnostima Balkan i Srbija mogu biti dodatna vrednost Evropskoj uniji, a ne samo kamen oko vrata ili čist trošak.

U eventualnom i priželjkivanom pokazivanju nove solidarnosti, želje - da deluje kao globalni igrač i volje za daljom integracijom, Evropa se ne sme odreći Balkana. Naprotiv. Poslednja decenija je pokazala da *de facto* suspenzija proširenja na neke balkanske države – koje geografski, kulturološki i ekonomski nesumnjivo pripadaju Evropi – nije dovela do željenog produbljanja evropskih integracija, već do smanjenog kapaciteta Evropske unije da se uhvati u koštac sa efektima bliskoistočnih kriza kao i do sužene vizije prema Ruskoj Federaciji (ovome je naravno doprinela i ukrajinska kriza). Upravo je odnos Srbije prema Rusiji, u očima mnogih u Evropskoj uniji (posebno u svetlu ukrajinske krize), nova potencijalna teškoća u budućim koracima na evropskom putu Srbije. Ona će verovatno biti aktuelizovana u

trenutku kada budu *rešena* ostala trenutno važnija pitanja. Činjenica je da je Briselu potrebno širenje vizije prema Rusiji, kao najvećem, politički najznačajnijem i ekonomski najsnažnijem susedu Evropske unije. Međutim, ostaje pitanje da li će redefinisane evropske politike prema Rusiji ići i preko evropske integracije Zapadnog Balkana. Istorija nam pokazuje da velike sile često daju sebi za pravo i privilegiju da same definišu međusobne odnose, te da im za to nisu potrebni (mali) posrednici. Ipak, balkanske države, iako teritorijalno i ekonomski male i slabe, mogle bi ojačati percepciju i kapacitet Evrope kao globalnog igrača, ukoliko bi bile punopravne članice Evropske unije, čime bi se politički, teritorijalno i simbolički završilo ujedinjavanje Evrope. Evropska unija bi se tako predstavila kao ozbiljan faktor usled činjenice da joj je između ostalog, snagom sopstvene privlačnosti pošlo za rukom da pacifikuje i u sebe integriše jedan razjedinjen i antagonizmom i sukobima razaran region poput Zapadnog Balkana. To bi bio jedan od preduslova da Evrope prestane da se bavi samo sobom već da se definiše primarno kroz iznalaženje svoje uloge i mesta i svetu.

U doba kada se termin *kriza* sve češće koristi kao opis stanja u kojem se Evropa permanentno nalazi, sve je teže pronaći one spremne da podupru dalji proces širenja evropskih granica. Čak i najsrčaniji dugogodišnji zagovornici Evropske unije teško zadržavaju – do skoro preovlađujući optimizam – u pogledu brzine i karaktera daljeg širenja. Zamrzavanje ili usporavanje procesa evropskih integracija ugrozilo bi ostvareni napredak u stabilizovanju regiona koji su, poput Balkana, poznati kao periodični izvori nestabilnosti.

Autori ovim ne žele da kažu da bi izostankom proširenja na preostale države Zapadnog Balkana u ovom regionu došlo do sukoba. Međutim, okolnost da su neke države primljene, a da drugima evropska perspektiva nije u bližem izgledu stvara percepciju evropske granice koja se pruža sredinom Balkana umesto da se podudara sa geografskim, kulturološkim i istorijskim granicama – između Male Azije i Azije, Mediterana i severne Afrike, kao i između istočne Evrope i Rusije. Iako je početkom 21. veka ideja o zajedničkom prijemu zapadnobalkanskih

država bila popularna, tokom prve decenije primljene su samo neke od tih države da bi potom bila objavljena pauza u proširenju. Umesto da se time postiglo da npr. srpsko-hrvatska granica *omekšava* i da se na taj način spuste istorijske tenzije, ona je zapravo postala limes, u starorimskom i hantingtonskom smislu. Ovakav razvoj događaja dodatno je pothranio nacionalizam u Hrvatskoj, ojačao u hrvatskoj kolektivnoj svesti i identitetu prisutnu stalnu opoziciju prema istočnom susedu i probudio osećaj superiornosti u odnosu na njega.

Migracije sa kojima se Evropa danas suočava imaju uzroke u dubokim krizama koje potresaju njeno susedstvo: produžena ekonomska neizvesnost na Zapadnom Balkanu, previranja na širem Bliskom istoku i građanski ratovi i sukobi u Africi (eventualno intenziviranje ili širenje rata u istočnoj Ukrajini ubrzo bi moglo da postane četvrti uzrok). Evropa može do određene mere da pomogne u njihovom rešavanju, pre svega ukoliko bi ojačala svoju spoljnu i bezbednosnu politiku. Zapadni Balkan je druga priča i tu Evropa ima veliki uticaj, a sam region potencijal da pomogne u rešavanju kriza sa kojima se suočava Evropska unija. Hrvatska je od 2013. godine članica Evropske unije, Srbija i Crna Gora su započele pregovore o članstvu, Albanija i Makedonija su kandidati, a Bosna i Hercegovina i Kosovo su potencijalni kandidati. I Srbija i region su deo Evrope i sve što se dešava u Evropi i sa Evropom neminovno se odražava i na sve države regiona. Upravo zbog toga na račun Brisela ide opravdana kritika što Evropska unija nije više pomogla regionu u kome bi mogla mnogo da učini podržavajući ekonomsku i administrativnu modernizaciju i infrastrukturne projekte. I pored činjenice da je Evropska unija uložila određene napore u vidu finansijske pomoći i sprovođenja strukturalnih i institucionalnih reformi, izostali su veliki i značajni projekti koji bi otrgli region iz ekonomske učmalosti i uspavanosti i poslali jasan signal koliko je Evropskoj uniji stalo do ovog regiona.³

Izostanak proširenja na preostale države Zapadnog Balkana ne bi doveo do sukoba u ovom regionu. Međutim, okolnost da su neke države primljene, a druge još uvek nisu, stvara percepciju evropske granice koja se pruža sredinom Balkana, umesto da se podudara sa geografskim, kulturološkim i istorijskim granicama Evrope.

Kao što je prethodno rečeno, zajednička strategija i pristup regionu bili bi celishodniji i politički mudriji od nastupa koji se razlikuje od slučaja do slučaja. Na taj način bi se izbegle pomešane političke poruke, umanjile napetosti između država regiona, a Evropa na Balkanu bi bila funkcionalnija u vezi prihvata izbeglica i azilanata. Kakav god da bude definitivan odgovor Evrope na migrantsku krizu, Zapadni Balkan će biti važan deo problema ali i rešenja. Izbeglice i migranti ulaze sa Bliskog istoka u Evropsku uniju preko Grčke, Makedonije i Srbije. Zar ne bi evropski odgovor i mehanizmi bili efikasniji i koherentniji da su Srbija i Makedonija članice Evropske unije i da je Grčka snažnije podržana da se izbori kako sa svojim poteškoćama, tako i sa ovim globalnim problemom?

³ Kao što su SAD kroz *Maršalov plan* stavile do znanja koliko im je značajna brza ekonomska i politička stabilizacija Zapadne Evrope nakon Drugog svetskog rata.

Solidarnost i saradnja – evropski principi ključni za ishod postojećih kriza

Nijedna od pomenutih kriza još uvek nije okončana, niti im se nazire konačno rešenje, a na isteku 2015. godine se očekuju nove komplikacije. Izbeglička kriza još uvek nije dostigla svoju najdramatičniju fazu i najveći talas migranata tek sledi. Svako intenziviranje sukoba i porast nasilja na Bliskom istoku proizvešće i snažniji priliv izbeglica u Evropu. Svaki novi talas će dodatno komplikovati probleme sa kojima se Evropa suočava, staviti solidarnost i saradnju pred nova iskušenja i dodatno ojačati nacionalizam i ksenofobiju. Kakav će efekat u tom kontekstu imati teroristički napad koji se dogodio u Parizu 13. novembra 2015. godine? Veliki broj poginulih će u prvi plan staviti pojedine političke teme kao što su migracija, tolerancija, odnos prema Bliskom istoku, itd. Ovo će nesumnjivo biti veliki vetar u leđa desničarima koji su svoju kampanju već koncipirali na tome da su otvorene granice i multikulturalnost recept za katastrofu. Nije mali broj ni onih koji smatraju da teroristički napadi u Parizu moraju za jednu od posledica imati nužno ograničenje broja i oštriju kontrolu izbeglica koje dolaze u Nemačku i Evropu uopšte. Već se čuju i zvanični zahtevi za privremenu suspenziju Šengena. Postavlja se logično pitanje: da li je to uvod u kasnije ukidanje tog sporazuma i da li na taj način teroristi postižu svoj cilj, jer će takav potez kratkoročno doprineti borbi protiv terorizma ali će dugoročno predstavljati uvod u rušenje evropskih vrednosti, tekovina i institucija.

Povezivanje *a priori* evropske izbegličke krize sa pretnjom koju predstavlja terorizam nije utemeljeno. Terorizam je dobro organizovan i terorističkih napada je bilo i pre nego što je talas izbeglica zapljusnuo evropske obale, a biće ga verovatno i nakon što taj talas prođe. Besmisleno je i izjednačavati terorizam sa islamom kao religijom. Pitanje da li je islam religija mira ili rata treba prepustiti orijentalistima i naučnicima. Devedeset odsto žrtava Islamske države čine upravo muslimani. ISIS kao transnacionalnu naddržavnu muslimansku zajednicu oformili su pobornici ekstremne sunitske sekte neosalafista koji ne veruju u islam koji danas obuhvata skoro dve milijarde vernika. Radi se o političkom entitetu koji ne podleže klasičnim zakonima geopolitike i međunarodnih odnosa, već svoj legitimitet crpi iz religijskih motiva, pozivajući se na izvorni islam kakav je navodno praktikovao prorok Muhamed u 7. veku. To bi trebalo da bude radikalno religiozni životni koncept u skladu sa Kuranom. Iako spiritualno podstaknut, taj zahtev je u suštini totalitaran. To je borba protiv sveta i modernosti, protiv otvorenog društva i liberalne demokratije koja je provokacija za sve totalitarne ideologije.

Pojednostavljeno povezivanje terorističkih napada na Pariz s izbeglicama koje beže s područja sukoba i od Islamske države ili sa islamom kao religijom, možda je bio jedan od indirektnih ciljeva napadača. Prihvatanje te logike od strane Evropljana predstavljalo bi zapravo pobjedu napadača. I ne samo terorista, već i svake ekstremne i populističke politike, kako one spolja tako i one koju promovišu pojedine evroskeptične stranke. Evropa mora odbraniti svoje vrednosti otvorenosti i tolerancije pred politikom širenja straha. Evropske države moraju da učine sve da bi sprečile uspeh terorista i da bi zaštitile svoje građane. Međutim, teroristički akti se ne mogu nikada stopostotno isključiti, pa ni restrikcijama na području ljudskih sloboda radi veće bezbednosti što se videlo i nakon napada na Njujork 2001. Teroristima je dovoljan jedan jedini uspeh i tim jednim uspešnim napadom oni uspevaju da uzdrmaju celu državu. Celu Evropu.

Ceo svet. Tako je bilo i 13. novembra 2015. godine u Parizu. Stoga uništenje Islamske države postaje ključni cilj jer se jedino tako može osigurati bezbednost u Evropi, razbiti terorizam i poraziti tzv. Islamska država Iraka i Sirije (ISIS) i njeni ogranci kao i islamski terorizam u Africi. Rat u Siriji je inkubator za teroriste i njih će biti sve više i više, uprkos bombardovanju njihovih uporišta i položaja. Međutim, u ostvarenju pomenutog cilja potreban je i evropski *soft power* pristup, a ne samo upotreba vojnih sredstava. Potrebno je ljudima na Bliskom Istoku dati i perspektivu – pre svega ekonomsku. Kako pobediti čoveka koji je spreman da u borbi izgubi i svoj život ako ne tako što će mu se dati razlozi za isti?

Države Zapadnog Balkana, među kojima je najzanimljivija Srbija, mogu pomoći i saradivati blisko sa Evropskom unijom i Nemačkom u cilju identifikacije terorističkih i ekstremističkih pretnji koje tranzituju sa Bliskog istoka ili već imaju svoja uporišta na Balkanu. Balkan, kao meki trbuh Evrope, u kontekstu interakcije sa Bliskim istokom i severnom Afrikom, prestaje da bude evropska margina i dobija strateški značaj za čitav Stari kontinent. Ključno pitanje koje je pred nama jeste da li se realne granice Evrope završavaju u Panonskoj niziji, na mađarsko-srpskoj granici ili obuhvataju ceo kontinent uključujući njegov jugoistok? Autori smatraju da bi simbolično i fizičko pomeranje granica sa Mediterana na Panonsku niziju imalo višestruko negativne posledice po Evropu. Zapadni Balkan kao svojevrsna enklava Evropske unije ne može biti dugoročno održivo rešenje ni za Evropsku uniju ni za samu enklavu. Politika Evropske unije treba da bude definisana upravo tako da odlučnije politički i ekonomski integriše ovaj relativno mali region, a ne da od Zapadnog Balkana napravi potencijalni evropski pojas Gaze.

Teroristički napadi dolaze u trenutku velike izbegličke krize u Evropi i naprasno pogoršavaju samu krizu višestruko pogoršavajući sve njene negativne efekte na evropske države i društva. Tim pre se postavlja pitanje da li će doći do velikog zaokreta i snažne blokade evropskih granica. Da li će fizičke barijere postati još brojnije i duže, a mentalne sve čvršće i dublje usađene u svest prosečnih Evropljanina? Nakon Mađarske, koja je to uradila u septembru 2015. godine, pripreme za eventualno podizanje ograda na svojim granicama (kao korak koji će biti preduzet kao krajnja opcija) započele su i druge države (Slovenija, Makedonija, itd.) – neke pre, a neke posle napada u Parizu. Ukoliko određene zemlje ka kojima se kreću migranti pokušaju da ograniče ili potpuno obustave protok migranata to će se automatski odraziti na preostale države na izbegličkim rutama koje će onda biti suočene sa velikim brojem migranata. Ukoliko dođe do blokade granica između država članica – Evropska unija tehnički prestaje da postoji. Teroristički napadi u Parizu imaju i svoje političke ciljeve, a to je da brutalnim udarcima promene Evropu. Zaokret Evrope udesno išao bi njima na ruku. Počeo bi da se pogoršava položaj evropskih muslimana, a u takvoj situaciji mogli bi ih lakše vrbovati i regrutovati.

Balkan, kao meki trbuh Evrope, u kontekstu interakcije sa Bliskim istokom i severnom Afrikom, prestaje da bude evropska margina i dobija strateški značaj za čitav Stari kontinent. Simbolično i fizičko pomeranje granica sa Mediterana na Panonsku niziju imalo bi stoga višestruko negativne posledice po Evropu.

I tu se vraćamo na solidarnost i koheziju – dva pomenuta principa ključna u decenijskom bitisanju Evropske unije ali i u konačnom prevazilaženju postojećih kriza koje ugrožavaju njeno dalje postojanje i funkcionisanje. Ovo je verovatno tek početak izbegličke krize jer će se uslovi zbog kojih ljudi napuštaju svoje domovine sigurno pogoršavati. A čini se da Evropa, čije mnoge članice imaju najbolje uređene sisteme socijalne zaštite na svetu, to ne može da podnese ni politički, ni finansijski, ni administrativno. Ova paraliza je rizična po samu Evropu. Svi znaju da pojedinačne zemlje članice – posebno Italija i Grčka koje su najteže pogođene – ne mogu same da odgovore na dugotrajne izazove migracija. Ali većina članica odbija da se priključi zajedničkom evropskom naporu, što ubrzava eroziju solidarnosti u okviru Evropske unije i pojačava trend njene dezintegracije. Evropske države, kako članice Evropske unije tako i države kandidati, moraju postati svesne važnosti saradnje i solidarnosti uprkos težini krize i različitom nivou izloženosti njenim negativnim efektima. Moraju više razumeti jedna drugu jer njihove pozicije proizilaze iz različitih istorijskih iskustava.

Najava Brexit-a kao potencijalno nova velika kriza Evropske unije

Ozbiljni koraci ka daljem proširenju Evropske unije definitivno se neće desiti pre referendumu u Britaniji o njenom daljem članstvu u Evropskoj uniji. Iako deo srpske elite i javnosti i dalje veruje da je proces proširenja zasnovan isključivo na objektivnim kriterijumima i zaslugama pojedinačnih država kandidata, to naprosto nije tako. Za ostatak Zapadnog Balkana, takozvanu *otomansku grupu*,⁴ članstvo u Evropskoj uniji zavisi pre svega, od dalje rekonfiguracije odnosa unutar ove organizacije, zatim geopolitičkih prilika u svetu ali i od sazrevanja svesti političkih i društvenih elita u zemljama članicama o istinskoj pripadnosti preostalog dela Balkana Evropskoj uniji. Ključni deo te slagalice je upravo status Britanije u Evropskoj uniji. Zbog čega je ovo pitanje toliko važno i šta će biti konačni ishod?

Brexit, to jest potencijalni izlazak Velike Britanije iz Evropske unije, predstavlja novu pretnju po Evropu - novi efekat leptira čije će se posledice daleko brže i direktnije osetiti. Dok bi izlazak jedne finansijski i ekonomski slabe članice poput Grčke bio bolan, eventualni izlazak jedne od najmoćnijih članica mogao bi se pokazati katastrofalnim. Predsednik Evropskog saveta Donald Tusk upozorio je da će biti veoma teško postići dogovor o reformama koje traži britanski premijer Dejvid Kameron kako bi zauzvrat pomogao da Velika Britanija ostane članica Evropske unije. Tusk je rekao da nema garancije da do dogovora dođe u decembru, kada bi lideri Evropske unije trebalo da razmotre britanske zahteve. U pismu Tusku od 10. novembra, Kameron je izložio četiri ključna britanska zahteva za reformu Evropske unije. Kameron je najavio referendum o daljem članstvu Velike Britanije u Evropskoj uniji do kraja 2017. godine ako ne bude promena. Svojim uslovima ostanka Britanija drži sve opcije otvorene i tako i dalje balansira između specijalnog odnosa sa SAD i posvećenog učešća u Evropskoj uniji.

Od budućeg statusa Britanije zavisi suštinski karakter i pozicioniranje Evropske unije. Ukoliko bi Britanija istupila, Evropska unija bi postala organizovanija političko-vojna federacija čije bi jezgro činio nemačko-francuski motor. Takva Evropska unija bila bi naklonjenija kompromisu sa

⁴ S druge strane, ne treba izgubiti iz vida da su delovi *otomanske grupe* već u Evropskoj uniji: Grčka, Bugarska i Rumunija.

Rusijom ali i dodatnom usporavanju daljeg proširenja na obodu kontinenta uključujući Zapadni Balkan. S druge strane, ostanak Britanije podrazumeva labavije organizovan evropski savez koji će više predstavljati zonu ekonomske integracije, a manje političku uniju. Takva EU bi bila sklonija daljem proširenju ali tu bi se radilo o različitim kategorijama članstva i o *Evropi u više brzina*.

Važan deo britanske strategije jeste formalni ostanak u Evropskoj uniji ali uz očuvanje potpune autonomije u monetarnoj i imigracijskoj politici. Smatramo da će britanski premijer pozvati birače da glasaju za ostanak u Evropskoj uniji na referendumu pre isteka 2017. godine kao i da će rezultat referendum biti ostanak u Evropskoj uniji. Referendum je pre svega, taktički i unutarpolitički potez Kameron. Naime, kada je globalni trend u čitavoj Evropi socijalno nezadovoljstvo, identitetska kriza, kao i porast nacionalizma i ksenofobije, referendum o članstvu u EU je, s jedne strane, dobar ventil da se kanališe ovo nezadovoljstvo i zadrže frustrirani građani u postojećem institucionalnom okviru. S druge strane, dobija se aktivna legitimacija da se od Brisela traži garantovanje postojećih koncesija uz simbolične dodatne mere.

Stav Nemačke će imati značajan uticaj na britanski referendum, a samim tim i na budući karakter Evropske unije i na mesto Srbije i Balkana i njoj.

Budućnost Evrope je svakako komplikovana i neizvesna. Ovo jeste ozbiljan izazov ali nije prva kriza sa kojom se Evropska unija suočava. Istorija Evropske unije i jeste istorija prevazilaženja kriza. Danas je Evropa konačno primorana da preispita svoje geopolitičko okruženje i shvati da će dolazeće krize prebroditi jedino ako počne da razmišlja o sebi kao akteru, a ne kao žrtvi istorijskih događaja. Mnoge iluzije su srušene. Mnoge pouke se moraju izvući. Evropa će iz ove krize samo na taj način izaći jača. Evropa mora doživeti transformaciju i početi da anticipira budućnost umesto da kaska za njom. Ona treba da postane strateški činilac na globalnoj sceni, a ne samo pasivni ideal uvek na repu događaja. Izbeglička kriza je označila kraj preokupiranosti Evrope samom sobom – kao što se videlo na primeru grčke krize. Evropljani su otkrili da ne žive ispod staklenog zvona. Evropa je – uz Bliski istok – mesto gde se posledice sirijske katastrofe najdirektnije osećaju. Evropski lideri su objavili da će raditi na postizanju mira u Siriji i sporazuma u Libiji, da će sarađivati sa Turskom i započeti dijalog sa subsaharskim afričkim državama – na spisku su svi regioni koji na ovaj ili onaj način doprinose prilivu izbeglica, a posebno crne rupe bezvlašća.

U svim nabrojanim eksternim i internim izazovima, Evropska unija može imati korist od politički stabilnog, prosperitetnog, funkcionalnog i kooperativnog Zapadnog Balkana. Pretpostavke da dalja proširenja onemogućavaju dublju integraciju jezgra, da razvodnjavaju političku uniju ili da nanose ekonomsku štetu Evropskoj uniji – pokazale su se kao neosnovane. Upravo je neintegrisani Zapadni Balkan onemogućio bolju komunikaciju Evrope sa Mediteranom, izrastao u glavni koridor za izbeglice i migrante, pospešio jačanje neosalafista i uvećao tenzije između država regiona. Ukoliko se pođe od drugačije pretpostavke, da Zapadni Balkan može biti dodatna vrednost političkoj Evropi – a ne teret – onda će jačanje odnosa i poverenja između Nemačke i Srbije biti važna karika u tom procesu.

Ukoliko se pođe od pretpostavke da Zapadni Balkan može biti dodatna vrednost političkoj Evropi – a ne teret – onda će jačanje odnosa i poverenja između Nemačke i Srbije biti važna karika u tom procesu.

2. BEOGRAD I BERLIN: PRIBLIŽAVANJE I PREVAZILAŽENJE IZAZOVA KROZ PARTNERSTVO

Put Srbije u Evropu je, ako kao njegov konačni cilj razumemo članstvo u Evropskoj uniji, započeo nakon demokratskih promena 2000. godine. Promene nisu značile da je u društvu postojao konsenzus o tome šta se sve dogodilo tokom devedesetih. Ipak, postojala je saglasnost o nespremnosti da se loš život i međunarodna izolacija dalje podnose. Evropska unija je, kao oličenje integracije i boljeg života, postala sinonim onoga čemu je većina građana nakon promena težila. Takođe, ne treba smetnuti s uma da je Srbija tradicionalno sklona regionalnim integracijama i federalnim eksperimentima.

Evropski savet je na zasedanju u portugalskom gradu Feiri (juna 2000. godine) objavio da su sve zemlje koje su deo *procesa stabilizacije i pridruživanja* (PSP) potencijalni kandidati za članstvo u Evropskoj uniji, dok je na *Solunskom samitu* juna 2003. godine PSP potvrđen i kao politika Evropske unije za Zapadni Balkan. Time je potvrđena i evropska perspektiva ovih zemalja, a samim tim i Srbije. Tranzicija koju je Srbija započela posle demokratskih promena bila je teška. U Srbiji je borbu za političku podršku za nastavak reformi komplikovala i neophodnost rešavanja pitanja nasleđenih iz devedesetih – odnos Srbije i Crne Gore u zajedničkoj državi, suočavanje sa prošlošću, koje je postalo oličeno u neophodnosti saradnje sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (isporučivanje optuženih za ratne zločine) i status Kosova (normalizacija odnosa u regionu). Pregovori o *Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju* koje je Srbija započela oktobra 2005. godine odškrinuli su vrata Evropske unije koja su usled mnogobrojnih komplikacija, čas zatvarana čas ponovo otvarana, u zavisnosti od volje Brisela, globalne situacije i tempa Srbije u rešavanju pomenutih nasleđenih problema. Konačno, marta 2012. godine Srbija je postala zvaničan kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, a u januaru 2014. godine održana je i prva *Međuvladina konferencija* između Evropske unije i Srbije.

Međutim, sam status kandidata ne označava i kraj suočavanja Srbije sa različitim izazovima na spoljnopoličkom planu i problemima koji je opterećuju. Dalje unutrašnje reforme kao sastavni deo procesa evropskih integracija, modernizacija države i društva i dalje rešavanje kosovskog problema samo su neki od tih izazova. Svetska ekonomska kriza, kriza evrozona, rat u Ukrajini i migrantska kriza dovele su poslednjih godina do novih globalnih trendova i promena kako u međunarodnom okruženju tako i u procesu evropskih integracija. Kao nova realnost koju je nemoguće ignorisati, ove promene iziskuju (pre)ispitivanje srpske spoljne politike i eventualno usaglašavanje njenih prioriteta sa pomenutim trendovima. Prvi, naravno ne i jedini, od njih je svakako kriza u Evropskoj uniji koja takođe utiče na opadanje podrške građana evropskoj integraciji. Međutim, bez podrške Evropske unije i posebno Nemačke, kao jedne od ključnih članica te organizacije, Srbija bi se mogla suočiti sa novim poteškoćama u svom političkom, društvenom i ekonomskom razvoju. Takozvani *Berlinski proces* tu može da odigra ključnu ulogu, ukoliko se akcenat stavi na funkcionalnu saradnju, kako na Zapadnom Balkanu tako i između Evropske unije i samog Zapadnog Balkana.

Berlinski proces, pokrenut održavanjem prve *Konferencije o Zapadnom Balkanu* u Berlinu 28. avgusta 2014. godine (simbolično na 100. godišnjicu izbijanja Prvog svetskog rata), može predstavljati odskočnu dasku za približavanje Zapadnog Balkana Evropskoj uniji. Još od Solunskog samita zemalja Zapadnog Balkana i Evropske unije 2003. godine, bilo je predviđeno da se redovno godišnje odvijaju samiti *Evropska unija – Zapadni Balkan*. Međutim, nakon tog početka koji je bio pompezan i gde je najavljena i evropska budućnost tadašnjim zemljama Zapadnog Balkana, sastanci te prirode na visokom nivou su utihnuli. Stoga je *Berlinski proces*, u određenom smislu, pokušaj da se makar i na jedan fokusiran i ograničen način, održi proces evropske integracije zemalja Zapadnog Balkana. U tome ne učestvuju sve članice Evropske unije već njih nekoliko koje su najzainteresovanije za balkanski region – Nemačka, Francuska, Austrija i Italija, uz veliku podršku Slovenije i Hrvatske. Dakle, *Berlinski proces* je neka vrsta dopunskog mehanizma koji bi trebalo da zadrži interesovanje i entuzijazam zemalja Zapadnog Balkana da se, zbog realnih okolnosti i stavova i izjava evropskih zvaničnika da dodatnog proširenja Evropske unije neće biti u narednih nekoliko godina, ne obeshrabre. Planirano je da do 2018. godine bude održano ukupno pet konferencija o Zapadnom Balkanu (jedna konferencija godišnje), na kojima će se kontinuirano raditi na pitanjima od ključnog značaja za budućnost Zapadnog Balkana.

Posvećenost Nemačke stabilizaciji prilika i integracionim procesima na Zapadnom Balkanu, kao i jasnoj evropskoj perspektivi regiona, potvrđena je upravo kroz iniciranje i aktivno podupiranje ovog procesa i to je nešto što je izričito i naglašeno u Završnoj izjavi predsedništva *Konferencije održane u Berlinu 2014. godine*. Od tada su napravljeni značajni koraci i ozbiljni pomaci koji Zapadni Balkan približavaju Evropskoj uniji kroz intenzivnije međusobne političke i ekonomske kontakte ali i aktivnu podršku od strane Berlina i Brisela. Jedan od elementarnih činilaca čitavog procesa je i infrastrukturni razvoj i povezivanje regiona sa Evropskom unijom, kao ključnog preduslova ekonomskog razvoja i punog integrisanja zemalja Zapadnog Balkana. Sve intenzivnije angažovanje Rusije u regionu takođe predstavlja jedan od faktora koji je podstakao zemlje članice Evropske unije da aktivnije deluju u regionu. Treba, međutim, naglasiti to da iza pomenutog procesa, pre svega, stoji realni interes Evropske unije da se zemlje regiona međusobno bolje energetski i infrastrukturno povežu, što istovremeno predstavlja i funkcionalno povezivanje sa Evropskom unijom. Taj mehanizam bi samim tim, paralelno bio svojevršno unapređivanje regionalne saradnje i dobrosusedskih odnosa ali i jedan oblik funkcionalnog integrisanja regiona u Evropsku uniju, u periodu dok ne bude moguće i institucionalno povezivanje sa Evropskom unijom.

U okviru *Berlinskog procesa* započetog godinu dana ranije, održana je u Beču 27. avgusta 2015. godine, *Druga konferencija o Zapadnom Balkanu* na kojoj su dominirale dve velike teme: aktuelna izbeglička kriza, te sam proces jačanja uzajamnih odnosa zemalja u regionu i saradnje po pitanju evropske integracije i privrednih pitanja. Ponovo je naglašena važnost infrastrukturnih i transportnih projekata koji će podstaći privredu, te dalje stabilizovati region. Međutim, ovoga puta važnost tih projekata je istaknuta i sa aspekta koji je povezan sa aktuelnom izbegličkom krizom. Cilj pomenutih projekata je upravo da se stvori politička, privredna i društvena klima koja će omogućiti ljudima da ne oseće želju i potrebu da napuste

zemlju u kojoj žive, što će onda biti i doprinos delimičnom rešavanju izbegličke krize. Srbija je aktivno učestvovala na obe konferencije održane u okviru *Berlinskog procesa* i to će verovatno nastaviti da čini i narednih godina. Kako smo već naglasili proces predstavlja svojevrsno oživljavanje evropske perspektive zemalja regiona, pa samim tim dodatno osnažava potencijale saradnje Beograda i Berlina u okviru procesa evropske integracije Srbije.

Berlinski proces je, u određenom smislu, pokušaj da se da novi zamah evropskim integracijama zemalja Zapadnog Balkana. Posvećenost Nemačke stabilizaciji prilika i integracionim procesima na Zapadnom Balkanu kao i jasnoj evropskoj perspektivi regiona, potvrđena je upravo kroz iniciranje i aktivno podupiranje ovog procesa.

Ključni okviri približavanja i dodirne tačke Srbije i Nemačke

Ključni okvir spoljne politike i Nemačke i Srbije čini proces evropske integracije usled čitavog niza faktora. To je u spoljnopolitičkom pogledu jedna od tri najbliže dodirne tačke dve države. Razvoj i jačanje demokratije, mir i sigurnost, koegzistencija i saradnja sa susedima, prevazilaženje sukoba i posledica događaja iz bliske prošlosti i ekonomski razvoj predstavljaju impuls za vođenje spoljne politike Srbije usmerene ka evropskoj integraciji.

Druga dodirna tačka je saradnja Evropske unije i Zapadnog Balkana u vezi sa kontrolisanjem i usmeravanjem efekata bliskoistočnih i severnoafričkih kriza na Evropu. Priliv izbeglica, ekonomskih migranata, azilanata i ekstremista sa ovih područja se dešava preko Zapadnog Balkana. Saradnja Nemačke i Srbije na ovom polju nameće se gotovo kao imperativ.

Treća dodirna tačka može biti koordinacija u iskorišćavanju novih globalnih koridora međunarodne trgovine. Naime, ulazna tačka u Evropi za kineski *Novi put svile* jeste upravo Balkan. Ovaj projekat fizičkog povezivanja Kine i Zapadne Evrope predstavlja najambiciozniji program javnih investicija našeg doba. Saradnja Nemačke i Srbije po pitanju odnosa prema ovoj inicijativi može biti od izuzetne ekonomske koristi za obe zemlje.

Tokom protekle decenije, državni organi i šira javnost Srbije su se upoznali sa osnovama i dinamikom procesa pristupanja Evropskoj uniji, njenim institucijama, saznanjima o tome šta predstavlja pravna tekovina Evropske unije (*acquis communautaire*), uslovima i kriterijumima koji se moraju ispuniti za dobijanje članstva, itd. Fokus političara i javnosti do sada je bio više usmeren ka formalnim aspektima tj. zahtevima samog pristupanja Evropskoj uniji nego na suštinu ovog procesa, odnosno kako iskoristiti proces pristupanja da se obezbede najbolji mogući rezultati za Srbiju. Ukoliko Srbija želi da pristupanju Evropskoj uniji priđe kao procesu u kojem će se izgraditi u sposobnu i kredibilnu državu članicu, a ne prosto kao projektu dostizanja statusa članice, moraće iz temelja da reformiše svoj sistem kreiranja (javne) politike. Da bi govorila jednim glasom na složenoj sceni kreiranja politika Evropske unije i ostvarila maksimalne koristi od članstva (i kako ne bi trpela gubitke umesto toga), Srbija će morati da se postara da stavovi koje zastupa u Briselu budu zasnovani na doslednim, dobro analiziranim, činjenično utemeljenim i dobro koordinisanim politikama.

Ključni okvir spoljne politike i Nemačke i Srbije čini proces evropske integracije usled čitavog niza faktora. To je i jedna od tri najbliže dodirne tačke dve države.

Druga dodirna tačka je saradnja Evropske unije i Zapadnog Balkana u vezi sa kontrolisanjem efekata bliskoistočnih i severnoafričkih kriza na Evropu. Saradnja Nemačke i Srbije na ovom polju nameće se gotovo kao imperativ.

Treća dodirna tačka može biti uspostavljanje novih globalnih koridora međunarodne trgovine. Saradnja Nemačke i Srbije po pitanju odnosa prema kineskom projekatu *Novi put svile* može biti od izuzetne ekonomske koristi za obe zemlje.

Saradnja sa Nemačkom bi trebalo da bude jedan od prioriteta u daljem procesu evropske integracije, kako zbog geopolitičkog značaja i snage ove države tako i zbog činjenice da je Nemačka jedan od najvećih investitora i navažnijih trgovinskih partnera Srbije.

Saradnja sa Nemačkom bi trebalo da bude jedan od prioriteta u daljem procesu evropske integracije, kako zbog geopolitičkog značaja i snage ove države tako i zbog činjenice da je Nemačka jedan od najvećih investitora i navažnijih trgovinskih partnera Srbije. U Srbiji je prisutna svest da je saradnja sa Nemačkom od suštinskog značaja za Srbiju, posebno zbog važnosti procesa evropske integracije. Međutim, na putu daljeg unapređenja odnosa sa Nemačkom stoje i određene prepreke, kako političkog tako i istorijskog karaktera. Evropska integracija ili nemačka ulaganja nisu jedine važne dodirne tačke u međusobnoj komunikaciji, a prošlost samo uobičajeni kamen spoticanja u međusobnim odnosima i uzrok uzajamnog nerazumevanja i nepoverenja. Dve države i narode spajaju zajednička istorijska iskustva ali i dele duboki istorijski antagonizmi. Međutim, poslednjih nekoliko godina se pokazalo da ti antagonizmi nisu nesavladiva prepreka na putu ka unapređenju saradnje dve države i rešavanju mnogobrojnih problema, kako onih koji se tiču međusobnih odnosa tako i onih koji se tiču evropske integracije Srbije.

Srpsko-nemački odnosi imaju dugu i burnu istoriju, punu uspona i padova. Ambivalentan karakter tih odnosa najbolje odslikava činjenica da su bili ispunjeni snažnim kulturnim prožimanjima i privrednom saradnjom, s jedne ali i političkim sukobima i krvavim ratovima, s druge strane. Tokom dvadesetog veka srpsko-nemačke odnose obeležila su tri velika vojna sukoba, iako pre toga nije bilo međusobnih konflikata. Međusobni odnosi pre 20. veka nisu poznavali tako teška i traumatična istorijska iskustva, već ih je obeležila duga istorija bliskih kulturnih kontakata i privredne saradnje. Analiza odnosa između nemačkog i srpskog naroda u 20. veku ne može zaobići ratni diskurs i katastrofalne posledice koje je na njihov odnos imalo međusobno neprijateljstvo tokom oba svetska rata. Razmere i karakter oba sukoba, kao i njihove dalekosežne posledice, neminovno su ostavile dubok trag u istorijskoj svesti i kolektivnom sećanju oba naroda, a posebno srpskog. U odnosu između dva naroda uneta je komponenta snažnog animoziteta.

Prošlosti kao kamen spoticanja u međusobnim odnosima

Kada se govori o prošlosti kao kamenu spoticanja u međusobnim odnosima između Nemačke i Srbije nisu važni samo istorijski problemi proizašli iz okolnosti da su se dve države tokom prve polovine dvadesetog veka u oba sukoba svetskih razmera nalazile na suprotstavljenim stranama. Tokom ratova na prostoru nekadašnje Jugoslavije nemačko-srpski odnosi doživeli su težak udarac, a diplomatski odnosi su bili potpuno prekinuti usled napada NATO pakta na SR Jugoslaviju, u kojem je učestvovala i Nemačka. Sukobi na prostoru bivše Jugoslavije uticali su na stvaranje negativne slike Srba i Nemaca jednih o drugima, čime su obnovljeni i pojačavani već postojeći stereotipi. Skorija prošlost i njeno tumačenje predstavljaju tako još veći kamen spoticanja, te je njeno kritičko preispitivanje i prevazilaženje važno kako za srpsku državu i društvo, tako i za dalje odnose između Nemačke i Srbije. Naime, u srpskom društvu i dalje postoji snažan i u velikoj meri, opravdan utisak da je Nemačka u svakom kritičnom i istorijski presudnom momentu bila protiv srpskih interesa.⁵ Ujedno, Nemačka je tokom prethodne decenije bila, a i dalje ostaje, jedna od država koje najodlučnije i najdoslednije uslovljavaju Srbiju na njenom putu ka članstvu u Evropskoj uniji. Izvor nesuglasica i problema u međusobnim odnosima predstavljalo je i gledište Nemačke o potrebi neodložnog suočavanja Srbije sa događajima iz nedavne prošlosti i shvatanje o suštinskoj važnosti tog suočavanja za društvene reforme u Srbiji, njen dalji napredak u evropskoj integraciji i sveukupno pomirenje u regionu. Spremnost na suočavanje sa tim pitanjima na specifičan način je određivala nivo iskrenosti svake nove vlasti u prihvatanju evropskih vrednosti. U očima nemačkih vlasti distanciranje od politike vođene devedesetih godina prošlog veka bilo je nužan uslov daljeg napretka Srbije na putu evropske integracije. Ono je smatrano izrazom napuštanja autoritarne politike i istinske demokratizacije države i društva. Posledica svega pomenutog jeste činjenica da u srpskoj javnosti, paralelno sa pojavom Nemačke kao najvećeg investitora i donatora u Srbiji, postoji i snažna predstava o nemačkoj politici prema regionu kao jednostranoj i često neobjektivnoj. Iako je jedan od primarnih nemačkih interesa na Balkanu bio i jeste sprečavanje

Srpsko-nemački odnosi imaju dugu i burnu istoriju, punu uspona i padova. Dve države i narode spajaju zajednička istorijska iskustva ali i dele duboki istorijski antagonizmi. Ipak, poslednjih nekoliko godina se pokazalo da ti antagonizmi nisu nesavladiva prepreka na putu ka unapređenju saradnje dve države.

Pristupanje Srbije Evropskoj uniji predstavlja upravo jedan od onih istorijskih događaja ili procesa kada se stvara ili odlučujuće menja određena percepcija načina na koji se velika sila (Nemačka) odnosi prema manjoj državi (Srbija).

⁵ Nemačka je učestvovala i u sprovođenju međunarodnih sankcija protiv Srbije kao i u akcijama mirovnih snaga u BiH od 1992-1995. Na negativnu percepciju nemačke politike uticala je i nemačka podrška kosovskim Albancima u nastojanju da stvore samostalnu državu, kao i pasivnost nemačkih mirovnih trupa tokom pogroma nad kosovskim Srbima u martu 2004. godine. Nemačka je potom i među prvima priznala odluku kosovskih Albanaca da proglase nezavisnost 2008. godine. Negativno poimanje nemačke politike, uobičajeno tokom prethodne decenije, dodatno je osnaženo sukobima nemačkih vojnika sa Srbima na severu Kosova 2011. i 2012. godine. Tada je nemački kontingent KFOR-a učestvovao u uklanjaju barikada koje su Srbi postavili kako bi sprečili kosovsku policiju da preuzme kontrolu nad administrativnim prelazima sa Srbijom.

političke, ekonomske ili socijalne destabilizacije koja bi mogla imati negativne posledice u širim evropskim okvirima, pojedini metodi sprečavanja destabilizacije Zapadnog Balkana nisu bili optimalni.

Srbija se tokom svoje prošlosti prečesto nalazila na istorijskim prekretnicama i u situacijama kada je njena elita trebala nekome da kaže *da* ili *ne*, odnosno opredeli se *za* ili *protiv* nečega. Previše je bilo sudbonosnih momenata i odluka za tako malu zemlju i narod. Ipak, početkom dvadeset i prvog veka Srbija se nalazi u situaciji da ponovo odlučuje o svojoj budućnosti, da ponovo bira kojim će putem krenuti i kako će se suočiti sa burama i olujama u međunarodnoj areni. Težnja Srbije da jednog dana postane član Evropske unije postavila ju je pred zadatak da izvrši određene državne i društvene reforme ali i da usled specifične situacije i događaja iz bliske prošlosti ispuni neke posebne i veoma teške zahteve. Ispostavilo se da su snaga i pozicija Nemačke, zajedno sa prirodom uslova koji se postavljaju Srbiji u kontekstu evropske integracije i kosovskog problema, ponovo doprineli identifikaciji Berlina sa politikom koja je suprotstavljena srpskim interesima.

Pristupanje Srbije Evropskoj uniji predstavlja upravo onu vrstu presudnih istorijskih događaja ili procesa kada se stvara ili odlučujuće menja određena percepcija načina na koji se jedna velika sila (Nemačka) odnosi prema manjoj državi (Srbija). Proces evropske integracije Srbije i pozitivan stav Nemačke kao ključnog partnera u istom, jeste prilika da se stvori drugačija slika o odnosu Nemačke prema srpskim interesima, tim pre što je među srpskim političkim partijama gotovo postignut konsenzus o evropskom putu Srbije. Približavanje Beograda i Berlina će se, po svemu sudeći, dominantno prelamati kroz dva međusobno povezana procesa – rešavanje kosovskog problema i evropske integracije Srbije. Nemačko-srpski odnosi su od fundamentalnog značaja ne samo za rešenje kosovskog problema već i za evropsku budućnost Srbije. Nemačka želi da se proces evropske integracije nastavi i da obuhvati i ceo Zapadni Balkan, a samim tim i Srbiju. Ipak, ona sigurno neće podsticati ubrzavanje tog procesa kako zbog nedovoljne pripremljenosti Srbije za pristupanje, tako i zbog umanjene spremnosti Evropske unije za prijem novih članica usled mnogobrojnih kriza, odnosno nepopularnosti ove ideje u javnom mnjenju i glasačkom telu država članica. Krize nisu zaustavile širenje Evropske unije na region Zapadnog Balkana ali ga jesu u velikoj meri usporile. Berlin smatra i da je period pre početka pregovora o pristupanju ujedno i period kada će Beograd biti pod najvećim pritiskom i najspremniji na ustupke u kosovskom pitanju.⁶ Ovaj metod bi trebalo da bude podložen određenim korekcijama. Udaljavanje perspektive članstva u Evropskoj uniji smanjuje potencijal politike *štapa i šargarepe*, odnosno direktnog i momentalnog uslovljavanja. Istovremeno, određeni globalni procesi, poput talasa izbeglica sa Bliskog istoka, kao i početka izgradnje *Novog puta svile*, otvaraju nove perspektive za koordinaciju i saradnju Nemačke i Srbije.

⁶ Druga karakteristika ovog pristupa je dodatno cepanje – inače tehničkih – koraka u procesu evropske integracije i njihovo političko uslovljavanje. Osim usporavanja, sam proces evropske integracije na ovaj način postaje dominantno politički proces. Pod velikim je znakom pitanja koliko ovakav pristup suštinski doprinosi kvalitetu evropske integracije, odnosno koliko je dobar kako za Evropsku uniju tako i za njenu buduću članicu.

Traganje za rešenjem kosovskog problema u okvirima evropske politike Srbije

Glavni politički problem koji je opterećivao odnose Berlina i Beograda tokom poslednje decenije predstavljao je rešavanje pitanja statusa Kosova i Metohije. Dijalog između Beograda i Prištine pod posredstvom Evropske unije, koji je započeo marta 2011. godine, obuhvatio je tri glavne oblasti: regionalnu saradnju, slobodu kretanja i vladavinu prava. Postignuto je nekoliko sporazuma (o slobodi kretanja, matičnim knjigama, katastru, međusobnom priznavanju univerzitetskih diploma, carinskim pečatima i integrisanom upravljanju administrativnim prelazima) pre nego što je u Briselu 19. aprila 2013. i potom 25. avgusta 2015. godine učinjen ključni napredak u normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine. Pitanja o kojima su dosad vođeni pregovori, kao i problemi koji će tek biti razmatrani u sklopu potpune normalizacije odnosa, podsećaju na teme koje su 1972. godine bile predmet sporazuma dve Nemačke (*Grundlagenvertrag*).

Način rešavanja kosovskog problema od 2013. do 2015. godine kao i postepena ali sigurna normalizacija odnosa između Beograda i Prištine, uticali su i na relaksaciju dotad zategnutih odnosa između Srbije i Nemačke (posebno od 2010-2012). Problem čije je rešavanje opterećivalo međusobne odnose postao je problem čije rešavanje omogućava dalje približavanje Beograda i Berlina. Traganje za rešenjem kosovskog problema van okvira evropske politike ili čak protiv Evropske unije, bilo bi unapred osuđeno na neuspeh, dok bi Srbija time ponovo postala deo problema, a ne deo njegovog rešenja. Takva politika više ne predstavlja alternativu zvaničnoj politici Srbije ali to ne znači da kosovski problem i dalje ne poseduje potencijal da negativno utiče na evropske integracije i srpsko-nemačke odnose.

Naime, izvor novih nesuglasica može poticati iz kolizije dva dijametralno suprotstavljena viđenja suštine konačnog rešavanja kosovskog problema koja se reflektuje i na međusobne odnose između Nemačke i Srbije. Tamo gde većina Srba vidi snažan neprijateljski pritisak da se definitivno odustane od Kosova kao nečega što još uvek nije izgubljeno i što predstavlja vrhunski nacionalni interes, Nemci vide podsticaj da se Srbija ne samo suoči sa prošlošću, već sa realnošću i da prihvatanjem nezavisnosti Kosova redefiniše svoje nacionalne interese i način njihovog ispoljavanja. Ono što gledano iz Beograda izgleda kao katastrofalan poraz sa nesagledivim negativnim posledicama po državne i nacionalne interese, gledano iz Berlina poprima sasvim drugačije obrise i pozitivnu konotaciju i sa sobom nosi mogućnost zasnivanja nacionalnih interesa i spoljne politike na suštinski drugačijim osnovama i koncepcijama. Tako je najkomplikovanija politička prepreka međusobnoj saradnji upravo suprotno viđenje konačne sudbine Kosova i Metohije. Ona može doći do izražaja u bilo kom trenutku tokom pristupnih pregovora, jer se svako pregovaračko poglavlje svodi na poglavlje 35 i nema nijednog poglavlja koje će biti uspešno zatvoreno ukoliko ne bude uspešno poglavlje 35. Naime, u dokumentu *Strategija proširenja i glavni izazovi 2012-2013. godine* Evropska komisija je istakla da će predložiti početak pristupnih pregovora onoga trenutka kada proceni da je Srbija postigla zadovoljavajući nivo usklađenosti sa kriterijumima neophodnim za članstvo, a na prvom mestu kada ispuni ključni prioritet preduzimanja koraka u pravcu vidljivog i održivog napretka u odnosima sa Kosovom. U tom smislu proces *vidljivog i suštinskog* poboljšavanja odnosa trebalo bi postepeno

Najkomplikovanija politička prepreka međusobnoj saradnji Beograda i Berlina jeste suprotno viđenje konačne sudbine Kosova i Metohije. Ona može doći do izražaja u bilo kom trenutku tokom evropskog puta Srbije.

da rezultira potpunom normalizacijom odnosa između Beograda i Prištine. Zamisao Brisela je bila da se do normalizacije dođe postepeno, kroz *dublje povezivanje* tog procesa sa procesom evrointegracije. Tako bi pored uslova neophodnih za početak pristupnih pregovara, tokom tog procesa morala da budu rešena i druga *pitanja važna za Kosovo, Srbe sa Severa ili međunarodnu zajednicu*. Na taj način je Brisel stvorio uslove da uspori ili čak i zaustavi započete pristupne pregovore, ukoliko ne dođe do ispunjavanja

postavljenih kriterijuma. Pregovaračka platforma za *Poglavlje 35* je upravo odraz ove odluke.

Sredinom oktobra 2015. godine zvanični Beograd je izrazio nezadovoljstvo upravo predlogom platforme Evropske unije za poglavlje 35, a zatim i amandmanom Nemačke na taj dokument. Pokrenuta je polemika u srpskoj javnosti o nizu pitanja, od toga koliko su zahtevi u vezi s Kosovom već poznati, da li se Srbiji smeši turski scenario u pregovorima sa Evropskom unijom, da li se može nastaviti integracija pod tim okolnostima, pa do toga da li će se zbog novonastale situacije ići na vanredne izbore ili referendum. Berlin je negirao da je suština platforme i amandmana zahtev da se prizna nezavisnost Kosova, dok je srpski premijer naglasio da će pre napustiti vladu nego što će da pokvari prijateljstvo sa Nemačkom. Ipak, teško se može ignorisati činjenica da Berlin nezvanično smatra da je za konačno rešenje kosovskog problema potrebno napraviti pravno obavezujući bilateralni sporazum između Beograda i Prištine koji bi bio baziran na modelu dve Nemačke i koji bi detaljno regulisao pitanja koja su i dalje otvorena. Ne treba sumnjati da potpisivanje ugovora o dobrosusedskim odnosima može biti izneto na sto u bilom kom trenutku pregovora o normalizaciji odnosa između Srbije i Kosova. Samim tim i kao uslov za korak dalje u pristupnim pregovorima Srbije sa Evropskom unijom, a najkasnije pre nego što Srbija postane punopravna članica.

U situaciji kada potpune saglasnosti dve države ne može biti po ovom pitanju, kao i kada se otvaraju novi pravci saradnje Nemačke i Srbije, potrebno je pitanje Kosova relaksirati i staviti ga u kontekst šireg okvira saradnje. Umesto instant rešenja i pokušaja da se druga strana ubedi u ispravnost svog stava, što trenutno samo proizvodi frustraciju i animozitet, mnogo je važnije za početak razumeti pogled drugog po ovom pitanju. Iz nemačke vizure, bilateralni sporazum o normalizaciji predstavlja korak ka smirivanju i stabilizaciji Balkana, suočavanje Srbije sa greškama iz prošlosti i plaćanje cene za te greške. Nemačka iznosi ovaj predlog iz iskustva sopstvene prošlosti i sa političkim entuzijazmom nekoga ko je sličnu tranziciju prošao i uspeo da izađe jači. Srbija opet poučena sopstvenim iskustvom na Balkanu i svesna činjenice da Evropskoj uniji trenutno nije prioritet obnova Balkana i primanje novih država u članstvo, ove pritiske vidi kao nastavak ponižavanja i doktrine da samo slaba Srbija znači miran Balkan.

Dobijanje statusa kandidata u martu 2012. godine je bila samo prva stepenica na putu Srbije do Brisela. Sve do završetka procesa evrointegracije, Evropska unija će koristiti taj proces kao okvir za rešavanje kosovskog problema u skladu sa svojim stavovima i interesima najvažnijih država članica, a samim tim i Nemačke. Taj proces će istovremeno biti prizma kroz koju će se sagledavati i ocenjivati napredak Srbije ali i važan faktor koji će, između ostalog, umnogome

odrediti i karakter budućih srpsko-nemačkih odnosa. Stoga Srbija treba da insistira i na konstruktivan način deluje da se svi sporazumi sa Prištinom primene. Neophodno je da obe strane, u evropskom duhu, priđu jedna drugoj i pridržavaju se dogovorenog. Istovremeno je i Brisel u obavezi da, kao medijator u dijalogu, insistira na ispunjenju dogovora. Srbija je jedna od ključnih zemalja Zapadnog Balkana i približavanje svih država regiona Evropskoj uniji umnogome zavisi od napretka Srbije. Zato Srbija ima posebnu regionalnu odgovornost. Nema boljeg primera značaja Srbije za Evropu od aktuelne izbegličke krize i ophođenja srpskih vlasti i građana prema migrantima. Srbija je pokazala da u visokoj meri zastupa i brani evropske vrednosti iako još uvek nije država članica.

Nastupajući na ovaj način Srbija u Nemačkoj pronalazi sve snažniji oslonac u daljoj evropskoj integraciji, ekonomskoj modernizaciji, kao i partnera u dijalogu usmerenom ka rešavanju kosovskog problema. Radi unapređenja i stabilnosti odnosa njihovu ekonomsku komponentu je bilo neophodno nadograditi i političkom dimenzijom. Bilo je jasno da će na to uticati upravo način rešavanja postojećih problema. Njihovo rešavanje će i nadalje, svakako, zavistiti od otklanjanja uzroka uzajamnog nerazumevanja i nepoverenja ali će evropska integracija i dalje predstavljati jedan od najznačajnijih zajedničkih interesa. Razlike između srpske i nemačke političke elite u vezi sa pristupanjem Srbije Evropskoj uniji se baziraju na različitom shvatanju, odnosno viđenju dinamike ovog procesa. Dok Srbija računa vreme u godinama, Nemačka to isto radi u decenijama. Ipak, evropska ideja nesumnjivo poseduje potencijal da bude dodirna tačka koja će najlakše doprineti formulisanju i sprovođenju politika koje napokon, neće voditi dve države u neke nove sukobe već ka uspostavljanju postojeće saradnje. Zbog činjenice da je evropska integracija postala ključni okvir rešavanja kosovskog problema, ona će ujedno biti i jedan od odlučujućih faktora koji će u narednom periodu definisati odnose između Srbije i Nemačke. I upravo tokom posete Beogradu, 8. jula 2015. godine, Angela Merkel je stavila do znanja koliko Berlin ceni spremnost Srbije na kompromis kada je reč o dijalogu s Prištinom (što nije uvek bio slučaj tokom prethodnih godina) i činjenicu da je Beograd iskazao veliki broj inicijativa u cilju stabilnosti i mira na Zapadnom Balkanu (do skoro nezamisliv susret srpskog i albanskog premijera, dve posete srpskog premijera Srebrenici i dr). Nemačka kancelarka je tada jasno istakla da Beograd može da računa na podršku Berlina upravo zbog doprinosa regionalnoj stabilnosti, politike mira i pomirenja koju vodi, sprovođenja teških ekonomskih reformi i posvećenosti evropskoj integraciji.

U situaciji kada se otvaraju novi pravci saradnje Nemačke i Srbije i kada se vidi da stabilnost regiona zavisi od mnogo snažnijih faktora, nego što je to samo dijalog Beograda i Prištine, bilo bi korisno uvideti da odnos Nemačke i Srbije ne sme biti talac razlika po pitanju priznanja Kosova. Jedno vreme se verovalo da su razlike Beograda i Prištine glavni problem za stabilnost Balkana ali sada postaje jasno da je slika mnogo kompleksnija. Dijalogu treba dati dovoljno vremena, a istovremeno graditi bilateralni odnos Nemačke i Srbije na dodatnim premisama.

Zbog činjenice da je evropska integracija postala ključni okvir rešavanja kosovskog problema, ona će ujedno biti i jedan od odlučujućih faktora koji će u narednom periodu definisati odnose između Srbije i Nemačke.

Balkan na vetrometini kriza

Članstvo u Evropskoj uniji je zvanični cilj srpske spoljne politike, kako iz političkih tako i iz ekonomskih razloga. Jedino kroz proces evropske integracije Srbija može prevazići ekonomsku krizu koja i nju sve jače pogađa, završiti unutrašnje reforme, pojačati svoj uticaj na međunarodnoj pozornici i izgraditi modernu i funkcionalnu demokratsku državu s uspešnom i konkurentnom privredom. Takođe, samo kroz promovisanje stabilnosti regiona i saradnju sa Berlinom i Briselom, Srbija može doći do prihvatljivog i mirnog rešenja kosovskog problema. Srbija je svesna da u Evropsku uniju ne može da unese nerešeni konflikt nalik kiparskom i da kosovski problem mora biti rešen pre njenog formalnog prijema. Iz nemačkog ugla *rešen* znači da neće predstavljati izvor buduće nestabilnosti na Balkanu, da će omogućiti povlačenje međunarodnog (i nemačkog) vojnog prisustva i da neće predstavljati prepreku za budući ekonomski i demokratski razvoj Kosova. Evropa prolazi kroz niz kriza iz kojih će izaći kroz reforme koje će, između ostalog, verovatno podrazumevati i dublju političku i fiskalnu integraciju – ako ne cele Evropske unije, onda jednog njenog dela (tzv. Evropa koncentričnih krugova). Evropska integracija je proces koji se odvijao i odvija na različitim kolosecima i različitim tempom u različitim vremenskim periodima i dao je neretko izuzetan doprinos u prevazilaženju kriza i prepreka koje su stajale na putu dalje realizacije evropske ideje. Evropska unija će biti potpuna tek kada bude imala i zemlje Balkana u svom članstvu. Evropi je Srbija potrebna, upravo kao što je i Srbiji potrebna Evropa. To se najbolje vidi u situaciji ukrštanja više negativnih međunarodnih trendova.

Srbija mora da ima spremljene racionalne odgovore, uprkos tome što se suočava sa situacijom u kojoj su iracionalne reakcije sve češće – kako pojedinca tako i određenih država. Bilo je dovoljno tokom avgusta i septembra proći pored železničke ili autobuske stanice u Beogradu ili se pak prošetati Suboticom, da bi se pojnilo do koje se mere tragedija Bliskog istoka preliva na naše krajeve. Iako je domaća javnost poslednjih 18 meseci uglavnom bila zaokupljena ukrajinskom krizom, novim hladnim ratom i načinima na koji se evolucija odnosa Nemačke i Rusije odražava na Srbiju, mnogo relevantniji trendovi u svetu su nam promicali ispod radara. Tu pre svega mislimo na političke, ideološke i socijalne revolucije koje simultano potresaju Bliski istok poput zemljotresa, a čija podrhtavanja (in)direktno oseća i Srbija.

Srbija mora biti deo sveobuhvatnog rešenja migrantske krize i tretirana kao ravnopravni partner od strane Berlina i Brisela – ako ne zato što će jednog dana i sama postati deo evropske porodice onda zbog toga što geografski faktor nameće da bude konsultovana.

Činjenica koja se uporno prenebrgava jeste da Srbija u posthladnoratovskom periodu nema dodirnih tačaka sa Jugoslavijom iz vremena hladnog rata i da geopolitičke opsesije i imperativi tog vremena nisu relevantni za današnji trenutak, pa makar se radilo o novom hladnom ratu. Nekadašnja Jugoslavija se geopolitički prostirala pre svega horizontalno, služeći kao neutralna zona između Istoka i Zapada, dok savremena Srbija ima u geopolitičkom smislu pretežno vertikalnu dimenziju, onu koja povezuje Panonsku niziju i istočni Mediteran. Osim toga, Srbija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija su okružene članicama Evropske unije i NATO pakta, pa se samim tim ne nalaze na dodirnom geografskom rubu Rusije. Stoga

je njen uticaj značajno ograničen, pa se u poslednje vreme prvenstveno manifestuje kroz ekonomiju i energetiku. Novi hladni rat, iako takav naziv nije adekvatan, odvija se na prostorima centralnoevropske nizije severno od Srbije, na geografiji od Baltika do Crnog mora. Kod nas je probudio neke davne reflekse i interne podele ali suštinski ne utiče na status i položaj Srbije u Evropi i svetu. Rusija, iako u usponu, danas nije klasična evropska sila, kao što je bila od 17. veka do raspada SSSR-a. Za Rusiju Zapadni Balkan ne predstavlja zonu od neposrednog interesa, a jedino je Bugarska prepoznata kao donekle strateški interesantna. Balkan nije ni za Nemačku bio zona od primarnog interesa, što se golim okom videlo i tokom rešavanja grčke krize. I pored toga, region danas jeste od značaja za Nemačku – pre svega ekonomskog, političkog i bezbednosnog. U internoj podeli poslova unutar Evropske unije ali i u dogovoru i uz stalnu blisku koordinaciju sa SAD, može se reći da je primarna nadležnost za ekonomsku ali i političku stabilizaciju prilika na Balkanu pripala Nemačkoj počevši od drugog mandata kancelarke Angele Merkel. Status Balkana u Evropi zavisice stoga i od formulisanja evropske strategije prema istočnom Mediteranu u cilju rešavanja trenutne krize.

Izbeglička kriza je pokazala da se svaki veliki metež u istočnom Mediteranu gotovo automatski preliva na prostor od Turske do Mađarske, utiče na status Zapadnog Balkana i Srbije u Evropi ali i suštinski menja karakter same Evropske unije. Srbija je po karakteru i strateškom položaju mnogo više mediteranska nego centralnoevropska zemlja, što se laicima može donekle činiti ironično jer nema direktan izlaz na more. Zato je bitno razumeti kako će se razvijati situacija na istočnom Mediteranu i koje direktne posledice očekuju Srbiju u narednom periodu. Nakon terorističkih napada u Parizu svakako se može očekivati intenziviranje i širenje sukoba u Siriji i Iraku. Takođe, Egipat predstavlja tempiranu bombu od koje treba da strahuje cela Evropa i Mediteran. Vojska drži poklopac lonca pod pritiskom ali unutrašnje versko, socijalno i političko vrenje, pojačano stalnom agresijom džihadista na Sinaj, dovešće pre ili kasnije do eksplozije. Svaki porast nasilja podrazumeva još snažniji priliv izbeglica u jugoistočnu Evropu, a samim tim i u Srbiju.

Rutom koja vodi od Grčke preko Makedonije, potom ide kroz Srbiju i dalje preko Hrvatske i Mađarske ka Sloveniji i Austriji prošlo je nekoliko stotina hiljada migranata i izbeglica. Nekoliko hiljada novih dnevno kreće na ovaj put. Sa porastom priliva migranata rastu i zidovi na pojedinim granicama između evropskih država. Prvo Mađarska, a potom i Hrvatska i Slovenija, počele su da ograničavaju protok izbeglica. Ukoliko bi slične mere preduzele i Nemačka i Austrija veliki broj ljudi – neminovno desetine hiljada – bi bio *zarobljen* na Zapadnom Balkanu. Ideja da će podizanje zidova doneti spas od posledica migrantske krize predstavlja veliku grešku. Pritisak na države Zapadnog Balkana će neminovno porasti i one će biti postepeno izolovane. U tako teškoj i eksplozivnoj situaciji u kojoj sve više dominiraju uzavrele strasti i na površinu isplivavaju dugo potiskivani animoziteti, većina država Zapadnog Balkana teško izlazi na kraj sa problemima usled institucionalne i ekonomske slabosti, kao i nedovoljnog iskustva u suočavanju s krizama ovolikih razmera. Upotreba vojske na granicama usled nedovoljnog broja policijaca samo dodatno pojačava već postojeće tenzije među susednim državama. FRONTEX može doprineti stabilizaciji situacije na kratke staze ali jedino dugoročno rešenje se može postići snažnim evropskim pristupom i pružanjem svesrdne pomoći državama koje se nalaze na granicama Evropske unije.

Srbija se konstruktivno suočila sa krizom, nije zatvorila granice, poslala je pravu poruku solidarnosti, humanosti i odbrane evropskih vrednosti. Srbija mora nastaviti da brani evropske vrednosti, da bude humana, da vodi računa o svom imidžu, da ne upadne u zamku da bude označena kao antimuslimanska i antiislamska, posebno jer ima bolji odnos prema pripadnicima te konfesije od mnogih evropskih država koje godinama na svakom koraku proklamuju humanost i toleranciju ali se tih principa, nažalost, ne pridržavaju u praksi. Opasnost koja preti jeste domino efekat koji bi nastao ukoliko bi susedi zatvorili svoje granice – Mađarska, Hrvatska, Slovenija, Makedonija. Države Zapadnog Balkana, samim tim i Srbija, moraju biti deo sveobuhvatnog rešenja i moraju biti tretirane kao ravnopravni partneri, ako ne zbog toga što će jednog dana i same postati deo evropske porodice onda zbog toga što geografski faktor nameće da budu konsultovane. Kao što je to vekovima bio armijama različitih carstava i vladara, Balkan je danas najbliži i najkraći put i koridor koji sa Bliskog istoka armije migranata vodi ka srcu Evrope. Države Balkana moraju biti deo mehanizma rešavanja problema. U suprotnom će biti prepuštene daljoj destabilizaciji i nacionalističkim tendencijama, a poznato je šta nestabilnost i nacionalizam na Balkanu mogu proizvesti i kakve posledice mogu proizaći po Evropu.

Epoha pred nama nudiće mnoga loša rešenja za disbalanse koje nosi savremeni svet. Ti izazovi neće mimoići Srbiju, zagledanu samo u sebe i opsednutu dnevnom politikom, budući da obitava u posebno kompleksnom okruženju.

Ukoliko Evropa, Rusija i SAD ne poraze u kratkom roku Islamsku državu, posledice za Balkan će biti nesagledive. Evropska unija će *de facto* obustaviti prihvatao izbeglica, koji je i do sada bio sporadičan i haotičan. To bi značilo da će prostor od Grčke do Slovenije biti jedna vrsta tampon-zone i prihvatnog centra, što bi na Balkan vratilo tenzije, a Srbiju odvojilo od Evrope na duže vreme.⁷ Suspenzija *Šengenskog sporazuma* u Evropskoj uniji bila bi, bez svake sumnje, praćena preispitivanjem bezviznog režima za Srbiju, BiH, Makedoniju i Albaniju. Ovi trendovi ne bi doveli do jačanja ruskog uticaja u regionu, kao što neki priželjkuju, već do snaženja međunarodnih i lokalnih islamista, uključujući neosalafiste.

Pojava Islamske države ne potvrđuje tezu Hantingtona o sukobu civilizacija. Upravo je sumrak civilizacije, obeležen olakim intervencionizmom, površnošću u shvatanju drugačijih kultura i rastućom socijalnom nejednakošću, doprineo urušavanju suvereniteta i ugleda tradicionalnih država, čime je otvoren put za pojavu patoloških i regresivnih oblika ljudskog udruživanja kao što je ISIS. Epoha pred nama nudiće mnoga loša rešenja za disbalanse koje nosi savremeni svet. Ti izazovi neće mimoići Srbiju, zagledanu samo u sebe i opsednutu dnevnom politikom, budući da obitava u posebno kompleksnom okruženju. Usaglašavanje akcija i partnerstvo sa Nemačkom može predstavljati ključnu novinu u ovoj situaciji.

⁷ Naravno, ukoliko bi *de facto* bio obustavljen prihvatao izbeglica postavlja se veliko pitanje da li bi se one i dalje kretale balkanskom rutom ka Evropskoj uniji, pošto bi svakako želele da izbegnu *zarobljavanje* u regionu.

Predsedavanje OEBS-om kao veliki izazov i velika prilika za međunarodnu afirmaciju Srbije

Srbija je 1. januara 2015. godine preuzela predsedavanje *Organizacijom za evropsku bezbednost i saradnju* (OEBS) od Švajcarske koja je to bila u prethodnih godinu dana. Godinu dana ranije Švajcarska je započela sukcesivno predsedavanje ovom institucijom sa Srbijom. Naime, Švajcarska i Srbija dogovorile su, prvi put u istoriji OEBS-a, sukcesivno predsedavanje ovom organizacijom, a kandidaturu su zajedno podnele u decembru 2011. godine. Ovaj novi model konsekutivnog i koordiniranog predsedavanja u dvogodišnjem periodu prvi put je omogućio uspostavljanje kontinuiteta rukovođenja i dugoročnije planiranje rada OEBS-a. Švajcarska i Srbija formulisale su i 2. jula 2013. godine predstavile Stalnom savetu OEBS-a u Beču svoj *Zajednički radni plan*. Pod lajt motivom *Stvaranje bezbedne zajednice u korist svih* zvanični Bern je predsedavao OEBS-om sa prioritetima koji su imali za cilj jačanje bezbednosti i stabilnosti, poboljšanje života građana i jačanje kapaciteta OEBS-a. Sukcesivno predsedavanje dve zemlje je bilo nešto potpuno novo u istoriji OEBS-a, čiji statuti ne dozvoljavaju zajedničko već koordinirano predsedavanje, koje pruža jedinstveno šansu da predsedavajući planira na duži period. U OEBS-u prioritete određuje država koja predsedava, što je specifičnost ove organizacije u poređenju sa drugim međunarodnim institucijama. Ni u jednoj drugoj međunarodnoj organizaciji predsedavajući nema tako jaku ulogu kao u OEBS-u. Pored predsedavajućeg jaku ulogu ima i *Trojka* OEBS-a, koju čine aktuelni predsedavajući (Švajcarska 2014, Srbija 2015), bivši (Ukrajina 2014, Švajcarska 2015) i budući (Srbija 2014, Nemčka 2015). Švajcarsku i potom Srbiju je u dvogodišnjem turbulentnom periodu očekivao težak zadatak da grade *mostove* u organizaciji u kojoj je sve izraženija podela na Istok i Zapad.

Predsedavanje OEBS-om predstavljalo je najveći izazov za srpsku diplomatiju, koja je tokom švajcarskog predsedavanja bila u potpunosti uključena u vođenje organizacije, da bi ga potom i sama preuzela. Kada je Srbija podnela kandidaturu za predsedavanje OEBS-om, što je potvrđeno na Ministarskom savetu OEBS-a 10. februara 2012. godine niko nije mogao da nasluti da će morati da se suoči sa problemom poput ukrajinske krize i da će morati da vodi ovu ozbiljnu međunarodnu organizaciju uz svu kompleksnost neophodnog diplomatskog balansiranja između Istoka i Zapada. Nije bilo malo onih koji su smatrali da bi Srbija verovatno dvaput razmislila pre prijavljivanja za predsedavanje da je mogla da predvidi ukrajinsku krizu. Pored konkretnog doprinosa u rešavanju ukrajinskog konflikta, pred Srbijom je bio i zadatak da ojača temeljnu ulogu OEBS-a i da osavremeni način delovanja organizacije u godini kada se obeležava četrdeseta godišnjica usvajanja *Helsinškog završnog akta* (1975). Naime, vraćanje izvornim vrednostima OEBS-a i to na četrdesetu godišnjicu potpisivanja *Helsinškog završnog akta* bila je ideja na kojoj se radilo već neko vreme. Napravljen je plan puta, odnosno reafirmacije izvornih načela OEBS-a kroz nove metode borbe za njih, a u skladu sa aktuelnim izazovima u svetu. Na ministarskom savetu OEBS-a koji je krajem 2013. godine održan u glavnom gradu Ukrajine predstavljen je plan aktivnosti koji je upravo 2015. godine tokom predsedavanja Srbije, trebalo da rezultira potpisivanjem dokumenta *Helsinki 40 plus*.

Predsedavanje OEBS-om za Srbiju je bio izazov zbog uloge u koju je stavljena tokom ukrajinske krize i sukoba Sjedinjenih Američkih Država i Rusije ali je to isto bio izazov i 2014. za Švajcarsku, a biće i 2016. godine za Nemačku. Događaji u Ukrajini su potencirali tendenciju koja traje godinama, da sve više dolazi do razmimoilaženja između različitih zemalja po određenim bezbednosnim pitanjima, te da je koncept OEBS ozbiljno doveden u pitanje. Teroristički napadi ali i izbeglička kriza, dodatno su doveli u pitanje koncept OEBS-a za prevazilaženje sukoba dijalogom i konsenzusom. Ovaj *vrući krompir* je predstavljao veliki izazov ali je istovremeno omogućio Srbiji da pokaže svoju ozbiljnost kao države, kao i kapacitet da značajno doprinese evropskoj bezbednosti vodeći važnu jednu organizaciju na transparentan, nepristrasan i objektivan način.

Iako je ključne korake na deeskalaciji ukrajinske krize preduzela tzv. *Normandjska grupa* (Berlin, Pariz, Moskva i Kijev), OEBS je tokom srpskog predsedavanja znatno doprineo proširenju i jačanju specijalne posmatračke misije (SMM) u Ukrajini. Veličina misije, koja predstavlja najznačajnije međunarodno prisustvo u toj zemlji i ima poseban zadatak da sprovede sporazum iz Minska je duplirana, a mandat produžen. I tokom predstojećeg predsedavanja Nemačke, OEBS će u centru pažnje imati krizu u Ukrajini, a posmatračka misija će nastaviti da radi u toj zemlji i cele 2016. godine.

Predsedavanje OEBS-om je bilo ne samo veliki izazov i odgovornost za Srbiju na polju multilateralne diplomatije, već i prilika za njenu međunarodnu afirmaciju. Između ostalog, došlo je i do jačanja prestiža za Srbiju koja se nakon godina izolacije konačno oslobodila statusa parije. Upravo je to i bio jedan od ciljeva kada se Beograd 2011. godine, mnogo pre ukrajinske krize, prijavio za predsedavajuće mesto.

Srpsko-nemačka primopredaja predsedavajućeg mesta obavljena je na konferenciji Ministarskog saveta OEBS-a 3. i 4. decembra 2015. godine u Beogradu. Od vremena *Pokreta nesvrstanih* i skupa održanog 1989. godine Beograd nije imao priliku da organizuje jedan takav skup međunarodne politike. Ukrajinski sukob i migrantska kriza, opasnost od terorizma i rat u Siriji bile su samo neke od tema sastanka ali ti dalekosežni problemi i nova konfrontacija Istoka i Zapada, OEBS-u ponovo daju na političkoj težini i značaju. Srbija bi trebalo, kao članica *Trojke* OEBS-a 2016. godine, da tesno sarađuje sa Nemačkom koja preuzima od nje predsedavanje naredne godine.

3. NEVOLJNI HEGEMON: SPOLJNA POLITIKA NEMAČKE I SRBIJE

Krize koje potresaju Evropu i dostižu sve dramatičnije razmere neizostavno iziskuju odlučnu reakciju kako bi se sprečilo neminovno urušavanje evropskih temelja, bilo da se radi o raspadu jedinstvene monetarne zone ili šengenskog područja. Pokazuje se da je rešenje bilo koje krize nemoguće bez Nemačke i da je bivši poljski ministar spoljnih poslova u novembru 2011. godine, s pravom istakao da se više plaši *nemačke neaktivnosti nego nemačke snage*. Nemačka poseduje snagu i jeste aktivna u pružanju odgovora na učestale krize sa kojima se Evropa suočava ali svaka njena aktivnost mora imati odgovarajući karakter i svrhu usled poznatog istorijskog nasleđa. I upravo jedina smisljena aktivnost i jedina aktivnost koja može imati svrhu za Nemačku jeste upotreba njene snage na očuvanju i osiguranju stabilnosti sistema koji predstavljaju preduslov očuvanju slobode, bezbednosti i prosperiteta kako Nemačke tako i drugih evropskih država: 1) globalni poredak utemeljen na određenim pravilima, principima i vrednostima; 2) transatlantsko partnerstvo; 3) Evropska unija.

Upravo su se ovi sistemi poslednjih godina našli pred snažnim iskušenjima i izazovima. Nemačka je poslednjih godina, a posebno tokom 2015. godine, preuzela daleko veću ulogu u diplomatskom dirigovanju spoljnom politikom Evropske unije. Berlin je dao ključni doprinos u prevazilaženju evropske finansijske (izbegnut GREXIT i potencijalni kolaps monetarne unije) ali i bezbednosne krize (deeskalacija sukoba u Ukrajini), a rešavanje aktuelne izbegličke krize najviše će zavisiti upravo od postavljanja Nemačke. Kao nikad pre, Berlin je angažovan na međunarodnom planu na rešavanju jednog međunarodnog sukoba. Čini se kao da krize stižu u talasima i svaka nova (in)direktno dodatno

Nemačka poseduje snagu i jeste aktivna u pružanju odgovora na učestale krize s kojima se Evropa suočava ali svaka njena aktivnost mora imati odgovarajući karakter i svrhu usled poznatog istorijskog nasleđa. Otuda se spoljna politika Nemačke nalazi na svojevrsnom raskršću, a sam Berlin u ulozi *nevoljnog hegemon*a.

Kao uticajan, proaktivan i konstruktivan deo Evropske unije Nemačka nastoji da bude dovoljno velika za svet, a da istovremeno ne bude previše velika za svoje susede. Pitanje na koji način postići ovaj cilj odražava suštinu spoljnopolitičke debate koja je decenijama prisutna u političkim i akademskim krugovima Nemačke, a koja je nedavno obnovljena i intenzivirana na inicijativu ministra inostranih poslova Franka-Valtera Štajnmajera (opsežna javna debata koja je počela u februaru 2014. i trajala godinu dana). Tokom nje su se iskristalisala dva stanovišta – ideološko i pragmatično. Prema jednom od njih cilj spoljne politike Nemačke mora da bude promovisanje sopstvenih ideala, vrednosti i normi van nemačkih granica (*Idealpolitik*). Nemačka mora da artikulise svoju ulogu u saglasnosti sa svojom istorijskom odgovornošću, a na osnovu svoje filozofsko-teorijske tradicije u kojoj moral i pravda svakom političkom delovanju daju odlučujuće okvire. Pobornici drugog stanovišta smatraju da se u spoljnoj politici mora staviti naglasak na nacionalne interese i njihovu odbranu od onih koji ih ugrožavaju (*Realpolitik*).

podstiče Nemačku da preuzima sve aktivniju ulogu na međunarodnom planu i sve veću odgovornost za njihovo rešavanje. Međutim, osnova takvog nastupa počiva na krhkim unutrašnjim temeljima, jer povećana spoljnopolićka aktivnost nosi sa sobom i rušenje svojevrnog *status quo* koji bi Berlin radije oćuvao. Nova nemaćka premoć u Evropi, diktirana koliko jaćinom nemaćke privrede, a moćda i više privrednom slabošću ostalih ćlanica Evropske unije, neumitno nameće Nemaćkoj ulogu koju ona, zbog istorijskih, kolektivno-psiholoćkih i kulturnih razloga nevoljno i veoma paćljivo preuzima. Otuda se spoljna politika Nemaćke nalazi na svojevrsnom raskrću, a sam Berlin u ulozi *nevoljnog hegemon*a.

Iako je Nemaćka pokazala spremnost i odlućnost da preuzme striktno mere neophodne radi oćuvanja evrozona, odrećeni broj evropskih drćava je iskazao zabrinutost zbog karaktera predloćenih i kasnije usvojenih mera ali i naćina na koji je Berlin smatrao da se ųeljeni cilj moće postići. Javno mnjenje evropskih drćava je, istovremeno, poćelo da reflektuje ovu zabrinutost kroz sumnje izraćene u pogledu poteza koje je Nemaćka povlaćila kao odgovor na krizu i smera u kojem bi ti potezi mogli odvesti Evropu. Dovodila se u pitanje istinska posvećenost Nemaćke evropskim vrednostima kao ųto su solidarnost i zajednićstvo.

S aspekta Srbija i Balkana, ključno pitanje koje se otvara jeste kako Nemaćka vidi mesto i sudbinu *evropske periferije* i da li u ovom regionu vidi nućno zlo ili dodatnu vrednost Evrope. Rešavanje problema grćkog javnog duga ostavilo je mnoge nedoumice po ovom pitanju.

Percepcija Nemaćke kao potencijalnog hegemona u srcu Evrope

Ćetvrt veka posle pada Berlinskog zida i ponovnog ujedinjenja Nemaćke ima onih koji smatraju da putevi razvoja Evrope i Nemaćke više ne teku sasvim sjedinjeno i koordinisano, ųto automatski izaziva strahove i otpore u drugim nacijama i drćavama ćlanicama Evropske unije. Ponovo je aktuelna briga da neće biti lako uspostaviti ųeljenu ravnoteću i stabilnost u sada već mnogo većoj, brojnijoj i nestabilnijoj Evropskoj uniji. Tendencija stalnog rasta nemaćke moći unutar Evrope stoji u oćtroj suprotnosti sa posleratnom idejom vodiljom – da se nikada više ne dozvoli nastanak nemaćke Evrope već da se izgradi evropska Nemaćka. Ćak dvadeset i pet godina kasnije evropske drćave i dalje nastoje da shvate sav znaćaj, sućtinu i razmere geopolitićkog preokreta i pokućavaju da se suoće sa svim posledicama tog svojevrnog tektonskog poremećaja.

Ćinjenica da Nemaćka i dalje za mnoge predstavlja potencijalnog hegemon

u srcu Evrope ukazuje na to da proćla stvarnost, odnosno njeno odrećeno tumaćenje, moće imati ulogu moćne prizme kroz koju se Ćesto pogrećno interpretiraju namere, ambicije i mogućnosti pojedinih drćava i naroda u sadašnjosti.

Strah i nepoverenje prema Nemaćkoj duboko su ukorenjeni u kolektivnom sećanju i zajednićkom istorijskom iskustvu usled dva svetska rata Ćije su posledice snaćno oblikovale mentalitet gotovo svih evropskih naroda. Sećanje na Holokaust i okupacione rećime Ćine vaćan deo istorijskog konteksta u okviru kojeg se Ćesto procenjuju nemaćke namere, ųto

neretko dovodi do neosnovanog i preteranog sumnjičenja. Pomenuto suočavanje predstavlja jedan dugotrajan proces kojeg nije pošteđena ni sama Nemačka. Za Nemce posle 1945. godine podjednako je bilo važno neraskidivo povezati Nemačku sa Evropom, kao i ponovo izgraditi stabilnost državnog sistema. Potresno je i neizmerno poučno pratiti kroz istoriju posleratne napore nemačkog društva da, zajedno sa borbom za ponovno sticanje poverenja i ugleda među narodima, stalnog napornog i mučnog suočavanja sa prošlošću i izgradnje prosperitetne ekonomske strukture, svoju budućnost neraskidivo i sudbinski veže za opstanak evropske zajednice naroda.

Činjenica da Nemačka i dalje za mnoge predstavlja potencijalnog hegemonu u srcu Evrope ukazuje na to da prošla stvarnost, odnosno njeno određeno tumačenje, može imati ulogu moćne prizme kroz koju se, često pogrešno, interpretiraju namere, ambicije i mogućnosti pojedinih država i naroda u sadašnjosti. Pomenuta percepcija prema kojoj Nemačka ponovo počinje da teži nadmoći u Evropi nikako ne može biti pozitivan faktor koji bi podstakao razumevanje i približavanje u odnosima između država. Zbog toga je važno pravilno razumevanje moderne Nemačke, karaktera njene spoljne i evropske politike, njenog poimanja Evrope, kao i suštine promena koje se događaju na relaciji između Nemačke i Evrope. Upravo ovo razumevanje može da dovede do prevazilaženja prepreka u međusobnim odnosima koje bi mogle biti proizvod stereotipnih predstava, kao i slike *drugog* nastale gotovo isključivo na osnovu teških i bolnih istorijskih iskustava.

Debata o nemačkoj ulozi u Evropskoj uniji i navodnoj politici hegemonije javila se paralelno sa krizama sa kojima se Evropa sve češće suočava tokom poslednjih godina. Postavlja se pitanje da li Nemačka pokušava da bude hegemon? Da li Nemačka želi da bude hegemon? Da li je to u njenom interesu ili u interesu čitave Evropske unije? Termini poput *pretnje* i *ucene* upotrebljavani su kako bi se opisala taktika koju je Nemačka primenila u pregovorima sa Grčkom i prilikom nametanja oštrog uslova koje grčka vlada mora da ispuni u zamenu za kredite. Nemačka je tako metodom rešavanja GREXIT-a dosta izgubila.

Evropa je do 2009. godine imala ambiciju da bude globalni akter i da kroz internu evoluciju preraste u istinsku političku uniju. Takva unija bi imala snage i sredstava da neutrališe hendikepe pojedinih država članica i da pomiri razlike u stepenu razvoja članica kroz finansiranje kohezije i solidarnosti. To je bila ta Evropa koja je svesno Grcima progledala kroz prste za neke stvari kako bi postali deo evrozona, a zauzvrat dobila stratešku stanicu na Mediteranu i svetionik za druge balkanske države. Pre samo deset godina čitavom Balkanu se garantovalo da će u razumnom roku i bez dodatnih uslova biti deo prosperitetne Evropske unije, a upravo je Grčka trebalo da bude motor te integracije. Pokrenut je Helenski program za brzi završetak tada i dalje panevropskog Koridora 10, sedište Evropske agencije za rekonstrukciju Balkana smešteno je u Solunu, a o prestižu Grčke svedočilo je i organizovanje Olimpijskih igara te 2004. godine.

Međutim, od izbijanja krize 2009. godine Evropa postaje uniformna, sa jednim ekonomskim modelom, koji je izdignut maltene na nivo ideologije. Budžetska disciplina i štednja moraju se primeniti odmah, bez obzira na specifičnosti pojedinih država i njihove različite razvojne cikluse. Odstupanja od propisanog modela ne mogu se pravdati niti objasniti objektivnim

uslovima i ograničenjima. Deset godina kasnije Grčka se našla u situaciji da joj se Slovačka navodi kao primer na koji treba da se ugleda, a njenog premijera poslanici Evropskog parlamenta preslišavaju kao u osnovnoj školi na kraju tromesečja. Evropsko zaleđe Grčke, u koje spada i Srbija, danas ima nadimak *osmanska grupa*, a njegova integracija u Evropsku uniju je *de facto* suspendovana.

Nemačka mora biti spremna na veću pomoć periferiji. Grčka jeste ostala u evrozoni ali joj Nemačka nije pomogla da stvori preduslove za rast i jačanje. Samim tim, Grčka je postala slaba karika u izbegličkog krizi čiji je udar usledio i pre nego što su se smirile turbulencije izazvane finansijskom krizom.

Na ovaj način Nemačka gubi ne samo u smislu buđenja i raspirivanja (i)racionalnih strahova od njene kontinentalne dominacije, već i u pogledu sposobnosti da pronađe rešenje krize koje će najteže pogođenim državama omogućiti da iz iste izađu otpornije na moguće dalje turbulencije. Ako hoće da bude lider Nemačka mora biti spremna na veću pomoć periferiji i na podsticaj njenog političkog, ekonomskog i institucionalnog jačanja. Grčka jeste ostala u evrozoni ali joj Nemačka nije pomogla da stvori preduslove za rast i jačanje. Samim tim, Grčka je postala slaba karika u izbegličkog krizi čiji je udar usledio i pre nego što su se smirile turbulencije izazvane finansijskom krizom.

Dakle, Balkan nije za Nemačku bio zona od primarnog interesa, što se golim okom videlo tokom rešavanja grčke krize. Međutim, sa jačanjem migrantske krize i negativnih posledica po Evropsku uniju raste i značaj Balkana u očima Berlina i Brisela. Stoga će u doglednoj budućnosti status Balkana u Evropi zavisiti najpre od formulisanja evropske strategije prema istočnom Mediteranu u cilju rešavanja krize i od odluke da li će Srbija i Balkan imati ulogu mosta ili tampon zone prema Bliskom istoku.

Kakav je bio odgovor Evrope u početnoj fazi izbegličke krize? Činilo se da je ona odustala od ideje da formuliše autentičnu politiku prema Bliskom istoku. Izgledalo je da Evropa, zauzeta definisanjem svog jezgra, nema ambiciju da se bavi periferijom i susedstvom. Obrisi onoga što se nekad nazivalo konceptom *Evrope tvrđave* počeli su da se pomalaju kroz postavljanje ograda na mađarskim granicama. Usled straha od posledica novih sukoba na Bliskom istoku, Evropa se politički i fizički počela ograđivati od brdovitog Balkana kako bi sačuvala svoj meki trbuh na prostoru centralnoevropske nizije. Umesto da bude evropska odskočna daska i most ka Bliskom istoku, pojavila se realna opasnost da Balkan u narednom periodu postane pedsoblje – neutralna zona – što ironično podseća na turski zahtev za sever Sirije. Ipak, za očekivati je da će pre ili kasnije, evropske države shvatiti da ograde ne rešavaju problem i da samo raspaljuju maštu imigranata i stvaraju autoritarne režime sa obe njene strane.

Treba razumeti da srce evropske konstrukcije nije monetarna unija, iako nosi ključnu simboličnu vrednost, već unutrašnji prostor slobodne trgovine i kretanja ljudi. Evropska unija bi mogla da preživi izlazak Grčke iz evrozone, pa čak i novi hladni rat ali ne i fizičko vraćanje nacionalnih granica i graničnih kontrola. Upravo haos na Bliskom istoku, praćen potencijalnim masovnim migracijama i učestalim terorističkim aktima onih evropskih državljana koji su se u međuvremenu zakleli na odanost *kalifu* El Bagdadiju, mogao bi u Evropi da dovede do

porasta ksenofobije, protekcionizma i političkih pritisaka za obnovu fizičkih granica, drugim rečima - ukidanje pomenutih unutrašnjih sloboda. To bi definitivno označilo i kraj proširenja Evropske unije. Zato su Bliski istok i severna Afrika, u kojoj je Islamska država već proglasila dve svoje provincije, važnija pozornica za Evropu i od grčke i od ukrajinske krize. Tu se javlja novi prostor za saradnju Nemačke i Srbije koja je po svom karakteru i položaju više mediteranska nego centralnoevropska zemlja.

Berlin kao jedina prestonica koja može voditi Evropu u smeru prevazilaženja kriza?

Berlin je jedini koji može i mora formulisati odgovarajuću politiku i voditi Evropu u smeru prevazilaženja postojećih kriza. Kritičari u samoj Nemačkoj su ukazivali da je, u veoma kratkom roku tokom rešavanja grčke krize, Berlin prokockao sav politički kapital koji je sticao tokom poslednjih pedeset godina. Mnogi Nemci su toga svesni te smatraju – od eminentnog filozofa Jirgena Habermasa do bivšeg kancelara Helmuta Šmita – da Nemačka ni po koju cenu ne sme, uz postojeće finansijsko i ekonomsko, da preuzme i političko vođstvo unutar Evropske unije. Ipak, kako vakuum moći ne može da postoji, Berlin se trudi da koordiniše zajednički odgovor na izazove sa kojima se kontinent suočava, čime nastoji da promoviše ugled i uticaj Evrope na međunarodnoj sceni ali i da istovremeno liši osnova priče o oživljavanju hegemonističke politike Nemačke.⁸ Na taj način Nemačka preuzima vodeću ulogu u stvaranju uslova neophodnih za vođenje zajedničke evropske spoljne i odbrambene politike.

Naime, *Lisabonski sporazum* (2007) se bazira na ideji da prosperitet i bezbednost Evropske unije zavise nadasve od zajedničkog delovanja i izdizanja iznad pojedinačnih interesa država članica. Upravo u tu svrhu su i kreirane funkcije Predsednika Evropskog saveta i Visokog predstavnika za spoljne poslove i bezbednosnu politiku, čiji nosioci bi mogli da govore i delaju u ime čitave Evropske unije. Od momenta nastanka oni su zabeležili određene diplomatske uspehe koje ne treba zanemarivati – pre svega tokom pregovora sa Iranom i posredovanja u pregovorima između Beograda i Prištine. Ipak, nema konsenzusa i istrajnog delovanja na jačanju i širenju njihovih ovlašćenja. Kad god bi se postavilo pitanje ko će u ime Evropske unije voditi glavnu reč u suočavanju sa određenom krizom i izazovima, evropske institucije bi bile potisnute u drugi plan i dobile sekundarnu ulogu. Na primer, tokom grčke krize vođstvo je preuzeo Berlin, a u slučaju Ukrajine - Francuska i Nemačka.

Stavljajući sav svoj uticaj u službu kohezivne i strateški fokusirane spoljne i bezbednosne politike Nemačka želi da simultano postigne dva svoja glavna cilja: snažniju i sposobniju Evropsku uniju i evropskiju Nemačku.

Bivši poljski ministar spoljnih poslova, Radoslav Sikorski nedavno je izašao sa idejom da bi bilo moguće ostvariti zajedničku evropsku spoljnu politiku tako što bi države članice od slučaja do slučaja procenjivale da li bi najbolji odgovor bio dat individualnim nastupima

⁸ Germany will seek to play an efficient role as Europe's chief facilitating officer, forging an ambitious and unified response to the challenges we are facing – Frank-Walter Steinmeier, Save Our Trans-Atlantic Order, New York Times, March 11, 2015.

država ili pak zajedničkim delovanjem na evropskom nivou. U slučajevima gde se zaključi da bi najdelotvornija bila zajednička akcija, države članice bi pružale punu podršku Evropskoj uniji, pa bi njeni zvaničnici igrali glavne uloge u vođenje spoljne politike. Međutim, teorija je jedno, a praksa nešto sasvim drugo. Članice Evropske unije često nastupaju suprotstavljeno, neusaglašeno, čuju se disonantni tonovi, što neumitno slabi uticaj Evropske unije kao globalnog igrača i njen položaj na međunarodnoj sceni. Stavljajući sav svoj uticaj u službu kohezivne i strateški fokusirane spoljne i bezbednosne politike Nemačka želi da simultano postigne dva svoja glavna cilja: snažniju i sposobniju Evropsku uniju i evropskiju Nemačku. Na taj način Nemačka bi lišila svake osnove učestale optužbe da (ponovo) teži hegemoniji i oslobodila se situacije koja podseća na *Prokrustovu postelju*, a koju je najbolje definisao Henri Kisindžer ističući da je Nemačka prevelika za Evropu i premala za svet.

U nastupu Berlina u suočavanju sa aktuelnim krizama i reakciji javnog mnjenja u Nemačkoj, neodoljivo se primećuje aktuelizovanje pomenute dileme nemačke spoljne politike – *Idealpolitik* ili *Realpolitik*.

Pitanje na koji način se može postići ovaj cilj odražava suštinu spoljnopoličke debate koja je decenijama prisutna u političkim i akademskim krugovima Nemačke, a koja je nedavno obnovljena i intenzivirana na inicijativu ministra inostranih poslova Franka-Valtera Štajnmajera (opsežna javna debata koja je počela u februaru 2014. i trajala godinu dana). Tokom nje su se iskristalisala dva stanovišta – ideološko i pragmatično. Prema jednom od njih cilj spoljne politike Nemačke mora da bude promovisanje sopstvenih ideala, vrednosti i normi van nemačkih granica (*Idealpolitik*). Nemačka mora da artikuliše svoju ulogu u saglasnosti sa svojom istorijskom odgovornošću, a na osnovu svoje filozofsko-teorijske tradicije u kojoj moral i pravda svakom političkom delovanju daju odlučujuće okvire. Pobornici drugog stanovišta smatraju da se u spoljnoj politici mora staviti naglasak na nacionalne interese i njihovu odbranu od onih koji ih ugrožavaju (*Realpolitik*). Do pada Berlinskog zida ova dihotomija u spoljnopoličkim debatama nije bila potpuno vidljiva, jer su se dva pristupa maltene poklapala. Nakon ponovnog ujedinjenja i sa širenjem Evropske unije na države centralne i istočne Evrope do izražaja je došao ideološki pristup u formulisanju spoljne politike. U nastupu Berlina u suočavanju sa aktuelnim krizama i reakciji javnog mnjenja u Nemačkoj, neodoljivo se primećuje aktuelizovanje pomenute dileme nemačke spoljne politike – *Idealpolitik* ili *Realpolitik*. Trenutni međunarodni odnosi i aktuelne krize ukazuju na to da će svaka spoljnopolička strategija, ukoliko želi da uspešno prati globalne trendove, morati da se zasniva na obe komponente. Tim pre što kompleksnost problema zahteva od Nemačke i da, po potrebi, izađe iz multilateralnog okvira kakav nudi zajednička evropska spoljna politika kako bi bilateralnim pristupom odgovorila na određene izazove i konflikte.

Danas je Berlin svestan činjenice da bi sve evropske tekovine koje su decenijama mukotrpno građene i nadograđivane bile ugrožene i dovedene u pitanje ukoliko bi, pod pritiskom postojećih kriza, došlo do napuštanja osnovnih principa i ideja na kojima te tekovine počivaju. Stoga insistira na očuvanju tih tekovina i odbrani pomenutih principa kao sastavnom delu strategije koja će biti primenjena prilikom prevazilaženja postojećih problema. Politika

rešavanja kriza koje prete Evropi mora se zasnivati na suštinskim vrednostima koje decenijama predstavljaju njeno oličenje, inače će svako rešenje – ma koliko uspešno bilo – predstavljati suštinsku promenu karaktera Evropske unije (*Idealpolitik*). Očuvanje Evropske unije je od vitalnog značaja za Nemačku i ono predstavlja ključni – naravno ne i jedini – princip kojim se rukovodi Berlin. Već čitav niz decenija primarni cilj nemačke spoljne politike jeste obezbeđivanje mira, sigurnosti i stabilnosti u Evropi. Stoga, istovremeno sa očuvanjem evropskih vrednosti, kontrolisanje konflikta i održanje stabilnosti će zahtevati od Nemačke i Evropske unije da se suoče sa političkim realnostima, partikularnim interesima pojedinih država i autoritarnim režimima van evropskih granica (*Realpolitik*).

Kao najveća i ekonomski najvažnija država u Evropi, Nemačka može puno da izgubi ukoliko dođe do daljeg pogoršanja krize u Evropskoj uniji, upravo kao što je mnogo toga dobila kao jedan od ključnih faktora evropske integracije i ekonomskog razvoja tokom proteklih decenija. U Nemačkoj nijedna važna politička partija ne igra na kartu evroskepticizma ali u javnosti ipak ne postoji široki konsenzus u pogledu prirode daljeg evropskog puta, niti u pogledu percepcije da li Evropa Nemačkoj donosi više koristi ili štete. I pored toga, Nemačkoj je i dalje imperativ politička i ekonomska stabilnost Evropske unije, a posebno država u njenom neposrednom okruženju koje se još uvek nalaze u procesu integracija. Ostvarenje tog cilja posle 1945. godine neizostavno je zahtevalo nastanak i širenje Evropske unije ali i istovremeno produbljivanje procesa evropske integracije. Tzv. vertikalna integracija je nakon 1990. godine dobila na još većoj važnosti, jer je proces širenja neminovno morao da obuhvati i istočni deo kontinenta, bez čijeg bi uključivanja Evropa mogla biti suočena sa potencijalno velikim izvorom nestabilnosti i nesigurnosti. Nemačka i Nemci bi bili jedni od glavnih gubitnika takvog ishoda događaja u centralnoj i istočnoj Evropi. Nemački cilj je bio da ne bude više rubna (granična) država na periferiji Evropske unije (što je bio slučaj tokom Hladnog rata), već da se kroz prijem zemalja Centralne Evrope u Evropsku uniju okruži *prstenom*, što je sa sobom nosilo pozitivne bezbednosne, ekonomske i političke efekte. Danas su svi susedi Nemačke, uz izuzetak Švajcarske, članice Evropske unije. Upravo iz pomenutih razloga Berlin je veoma snažno podržavo proširenje 2004. godine.

Svestan činjenice da na evropskom putu ne sme biti zastoja, a posebno ne koraka unazad, Berlin je tokom protekle dve decenije demonstrirao snažnu i konzistentnu podršku procesu proširenja Evropske unije, kojim je ona u svoje članstvo primila istočnoevropske države i bivše članice komunističkog bloka. Proširenje Evropske unije se zvanično i dalje nalazi na dnevnom redu, iako zadovoljavajuća dublja politička integracija još uvek nije ostvarena i pored velikih napora učinjenih u tom pogledu tokom prethodnih desetak godina. Drugi savremeni problemi (kriza evrozone, migrantska kriza, odnosi sa Rusijom, globalni sigurnosni rizici, unutrašnji problemi) prevazišli su ih u smislu urgentnosti i istovremeno dodatno uticali na kompleksnost i značaj ovih izazova.

Kao što je tokom prve dve decenije nakon ponovnog ujedinjenja Nemačke i okončanja Hladnog rata prioritet Berlina bila centralna Evropa, tako u ovoj deceniji Balkan i Srbija mogu dobiti na strateškom značaju i prioritetu usled prethodno pomenutih okolnosti.

Balkan kao zona od (sekundarnog) značaja za Nemačku

U poređenju sa centralnom Evropom i Ukrajinom, a naročito Rusijom, Balkan je predstavljao zonu od sekundarnog interesa za Nemačku. Ipak, ona ima ambiciju da na njemu deluje politički i naročito ekonomski, pre svega u cilju stabilizacije regiona. Kako Nemačka u prethodnom periodu nije videla Balkan kao region od ključne važnosti za svoje interese, to se neminovno odražavalo i na manji nivo investicija, obim ekonomske saradnje i brzinu evropske integracije država tog područja.

Ipak, percepcija važnosti Balkana je mnogo izraženija u Berlinu nego recimo, u Parizu ili Londonu. Stoga je logično što je u nemačkoj prestonici ranije prevladalo gledište da je i državama Zapadnog Balkana mesto u Evropskoj uniji.

Kao zemlja sa središnjim geografskim položajem na Balkanu i ugovorima o slobodnoj trgovini sa Evropskom unijom, Turskom, Rusijom i zemljama regiona, Srbija poseduje potencijal da postane nešto značajniji politički i ekonomski partner Nemačke u ovom delu Evrope nego što je sad. Ali, to će biti moguće tek ukoliko dođe do prevazilaženja problema u međusobnim odnosima. Najpovoljniji ambijent za to bi bio nastavak evropske integracije. Ipak, nakon prijema Hrvatske proces širenja Evropske unije na Zapadni Balkan je usporen zbog tzv. *zamora od proširenja* i smanjenih integrativnih sposobnosti Evropske unije.

Kako je moguće da Evropska unija kao najuspešniji model regionalne integracije u istoriji i najznačajniji trgovinski blok na svetu, nije uspela da zaokruži svoje granice na kontinentu i da završi ujedinjavanje kroz integraciju svog *mekog trbuha* – centralnog Balkana? Deo objašnjenja sigurno leži u provincijalnosti domaće elite koja je od početka ovog veka ideju evropske integracije koristila kao smokvin list, da prikrije nedostatak autentične ideje o sopstvenom razvoju i specifičnoj ulozi na svetskom tržištu. Umesto da se sagledaju šanse koje bi region mogao imati u 21. veku, najlakše je bilo uključiti *automatskog pilota* i štancovati slogane o evropskoj budućnosti koja bi po automatizmu garantovala prosperitet i stabilnost, bez domaćeg doprinosa i rada. Međutim, dobar deo odgovornosti snosi i evropska elita koja nije znala šta bi s Balkanom i nije prepoznala njegov geoekonomske potencijal na globalnoj sceni. Zašto je došlo do marginalizacije Balkana i kakvi su izgledi za budućnost?

Nakon završetka hladnog rata, u kome je igrala sporednu i nesamostalnu ulogu, Evropska unija je dobila priliku da se ponovo afirmiše kao globalni igrač i jedan od polova novog svetskog poretka koji se pomaljšao. Prvi udarac usponu Evrope upravo se dogodio na našim prostorima, gde se sveže formirana Evropska unija pokazala nejedinstvena i nedorasla vodećoj ulozi u rešavanju prve svoje krize – raspada bivše Jugoslavije. Od tog vremena datira instinkt Evrope da Balkan posmatra pre svega, kao bezbednosno pitanje. To je prvi sistemski problem. U praksi to znači da se akcenat stavlja na stabilizaciju i pacifikaciju, a ne na razvoj

Kako je moguće da Evropska unija, kao najuspešniji model regionalne integracije u istoriji i najznačajniji trgovinski blok na svetu, nije uspela da zaokruži svoje granice na kontinentu i da završi ujedinjavanje kroz integraciju svog *mekog trbuha* – centralnog Balkana?

i punu integraciju regiona. Ovakav pristup, razumljiv do 2000. godine, pokazao se kao potpuno promašen, pa i kontraproduktivan za noviji period.

Umesto da se podrži izgradnja infrastrukture na Balkanu, kako bi region postao jedan od evropskih mostova ka Mediteranu, Bliskom istoku i Evroaziji, finansijska podrška se svela uglavnom na pitanje demokratskih i administrativnih kapaciteta. Evropski argument za ovakav pristup je bio da se ne može intenzivnije razvijati i integrisati ekonomija bez prethodne stabilizacije političkih odnosa u regionu. Nakon pacifikacije regiona usledila bi izgradnja demokratskih i administrativnih kapaciteta. Međutim, ovo su – u najmanju ruku – dva paralelna procesa, jer puna stabilizacija regiona i izgradnja demokratskih institucija traže zdravo i prosperitetno ekonomsko okruženje. Možda upravo ovde i leži odgovor na pitanje usled čega proces pune stabilizacije regiona, iako je napredak svakako vidljiv, ne ide željenom dinamikom.

Kolateralna šteta gore pomenutog stava bio je i Koridor 10 koji je skinut sa liste magistralnih evropskih pravaca, a trebalo je da bude izgrađen još za Olimpijske igre u Atini 2004. godine. Cenu za minimalan angažman Evrope na Balkanu indirektno je platila i Grčka koja je tako ostala bez razvijenog zaleđa i dobre veze sa Panonskom nizijom. Danas interes za infrastrukturu u Srbiji i regionu pokazuju druge makroregionalne sile, poput Kine, Rusije i Turske koje tako podsećaju Brisel da je koncept centra i periferije odavno prevaziđen.

Pored gledanja Balkana isključivo kroz bezbednosnu prizmu, drugi sistemski problem predstavlja zatvaranje Evropske unije u sebe, trend pokrenut neuspehom ratifikacije Evropskog ustava još 2005. godine. Taj poraz evropska elita je pogrešno protumačila kao kaznu javnog mnjenja zbog velikog proširenja na istočnu Evropu 2004. godine. Potom je znatno negativniji uticaj na evropsko javno mnjenje imalo proširenje 2007. godine, kada su dve balkanske države Bugarska i Rumunija postale punopravne članice Evropske unije. Ovo je dodatno pojačalo negativni imidž Balkana i već postojeću percepciju da je proces evropske integracije balkanskih zemalja posebno složen i kompleksan.

Dalje proširenje na ostatak kontinenta tako je prestalo da bude prioritet, pod izgovorom da je neophodno prvo konsolidovati i produbiti postojeću integraciju. Međutim, u savremenom međupovezanom svetu, unutrašnje reforme su moguće jedino kroz sagledavanje šireg konteksta, u interakciji s drugim svetskim polovima, a ne izolovano od njih. Zbog povlačenja u sebe i odricanja od aktivne zajedničke spoljne politike, Evropa nije prepoznala ulogu Balkana kao odskočne daske za svoje interese prema Mediteranu i Bliskom istoku. U nedostatku svoje vizije zadovoljila se ometanjem drugih makroregionalnih sila da steknu uporište u regionu. Tako je – umesto važnog energetskog, transportnog i kulturnog koridora – Balkan postao margina, gde Hrvatska veruje da je neka vrsta limesa, dok je Srbija *gurnuta* u tzv. *otomansku grupu*.

Evropa čini sistem povezanih sudova sa Mediteranom i Bliskim istokom. Balkan će i dalje biti jedan od pravaca prelivanja tamošnjih kriza ka zapadu, a mogao je da bude platforma za projektovanje evropskog uticaja na te delove sveta. Saradnja Evropske unije i Zapadnog Balkana u vezi sa kontrolisanjem efekata bliskoistočnih i severnoafričkih kriza na Evropu, samim tim i saradnja Nemačke i Srbije na ovom polju, nameće se gotovo kao imperativ.

Evropa čini sistem povezanih sudova sa Mediteranom i Bliskim istokom. Krize u ovim delovima sveta, međumuslimanski ratovi, trka u naoružanju na Bliskom istoku i nova kulturna revolucija u arapskom svetu već su proizvele dramatične posledice po Evropu. Balkan će i dalje biti jedan od pravaca prelivanja ovih kriza ka zapadu, a mogao je da bude platforma za projektovanje evropskog uticaja na te delove sveta. Kratkovidost je skupa ali upravo na lečenju njenih posledica moguće je ostvariti tesnu saradnju i dalje unapređenje odnosa Nemačke i Srbije. Preduslovi su odbacivanje poimanja Balkana kao periferije, što se tiče Berlina i sagledavanje sopstvenih razvojnih prednosti i slabosti, što se tiče Srbije. Neophodna je saradnja Evropske unije i Zapadnog Balkana u vezi sa kontrolisanjem efekata bliskoistočnih i severnoafričkih kriza na Evropu. Samim tim i saradnja Nemačke i Srbije na ovom polju nameće se gotovo kao imperativ.

Iako bi po nekim procenama zastoj u proširenju mogao da potraje i duži niz godina, to ne znači da će Nemačka odustati od pružanja podrške proširenju Evropske unije na države Zapadnog Balkana. Njihova važnost za Evropsku uniju pokazala se tokom migrantske krize, pa je sve prisutnije shvatanje da pronalaženje rešenja migrantske krize mora da obuhvati i balkanske države. One moraju učestvovati u rešavanju problema, kako ne bi postale njegov deo. U komparaciji sa drugim državama neke balkanske zemlje, poput Srbije, pokazale su da su spremne na konstruktivan pristup rešavanju problema iako nisu članice Evropske unije, kao i na veću otvorenost nego neke države za koje se po definiciji smatralo da su evropskije samim tim što su zvanični članovi Evropske unije. Berlin i Brisel moraju pružiti snažnu podršku i pomoć svima koji brane evropske vrednosti, a ne samo nuditi razumevanje onima koji na promovisanje istih zaborave usled trenutnih problema.

Izbeglička kriza kao potencijalni izazov leaderskoj poziciji Nemačke

Nemačka kancelarka Angela Merkel je uspeła da održi jedinstvo Evropske unije po pitanju sankcija uvedenih protiv Rusije 2014. godine, kao i evrozonu tokom grčke finansijske krize ali taj uspeh zasad nije ponovljen kada je u pitanju migrantska kriza. Od Nemačke se očekuje da preduzme liderstvo u rešavanju problema ali je malo evropskih država spremno da je prati u tom poduhvatu. Očekuje se da će Nemačka ove godine da primi između 800.000 i milion tražilaca azila, a Angela Merkel tvrdi da Nemačka može da se izbori sa tako velikim brojem. Nemačka kancelarka zauzela je čvrst stav o pitanju oko koga se već dugo spore zemlje članice, a čime se hrane populisti koji bi zidovima odvojili svoje zemlje od ostatka sveta. Vizionarske reči se ne mogu čuti od politikanata već isključivo od državnika. Angela Merkel je krajnje direktno istakla: „Ako Evropa zakaže na pitanju izbeglica, pokidaćemo sve veze sa univerzalnim ljudskim pravima.“ Pokušaji da se Evropska unija prikaže kao moralni poduhvat izloženi su poruzi i preziru ali ohrabruje što je neko konačno zauzeo snažan etički stav, umesto da i dalje povlađuje demagogiji.

U komparaciji sa drugim državama neke balkanske zemlje, poput Srbije, pokazale su se spremne na konstruktivan pristup u rešavanju problema iako nisu članice Evropske unije, kao i na veću otvorenost nego neke države za koje se po definiciji smatralo da su evropskije samim tim što su zvanični članovi Evropske unije.

Nekoliko dana po pronalasku sedamdeset i jednog beživotnog tela u kamionu u Austriji, kada se uznemirila javnost u Evropi, kancelarka je poslala važnu poruku. Angela Merkel je preuzela inicijativu i najavila da sve sirijske izbeglice imaju pravo da podnesu zahtev za azil u Nemačkoj. Tom unilateralnom odlukom Nemačka se oglušila o odredbe Dablinskog sporazuma, prema kome izbeglice moraju da zatraže azil u prvoj zemlji EU u koju uđu. Angela Merkel je poslala pravovremeni signal da moramo potisnuti najniže strasti, podsetivši Evropu da je sazdana na vrednostima, uključujući i imperativ *nikada više*, reči koje su bile odgovor na tridesete kada su mnogi odbili da daju utočište jevrejskim izbeglicama iz Nemačke i Austrije. Mnogi će videti druge razloge za to što je Nemačka spremna da prihvati izbeglice, kao što je starost stanovništva na primer, čime se naglašavaju koristi od doseljavanja imigranata.

Mnogi se bave uticajem migracija na Nemačku i posledicama po njen nacionalni i kulturni identitet. Pojedini stanovnici Nemačke strahuju od gubitka radnog mesta i smanjenja plata zbog priliva izbeglica u zemlju. Mnogi se boje promena ali ono što treba da plaši nije budućnost sa migrantima – nego bez njih. Nemački predsednik, Joakim Gauk je u pravu kada podseća na pad Berlinskog zida: „Kao i 1990. godine pred nama je generacijski izazov“. Brojke su neumoljive: u Nemačkoj danas ima 45 miliona radno sposobnih ljudi. Bez imigracije, 2050. godine će ih biti 29 miliona. Nezaposlenost u Nemačkoj u kojoj živi 82 miliona stanovnika, pala je na najnižu tačku u poslednjih 30 godina i iznosi 4,6 odsto, a slobodno je skoro 597.000 radnih mesta u oblasti zdravstva i pružanja nege, inženjerstva, stolarstva, restoranima brze hrane i dr. Iako je Nemačka privremeno ojačala kontrolu granica na jugu zemlje kako bi zaustavila prilliv tražilaca azila, vlada u Berlinu je odlučna u nameri da asimiluje one kojima dopusti da uđu u državu. Ideja je da se ne dopusti da oko 800.000 izbeglica, čiji se dolazak u Nemačku očekuje do kraja 2015. godine, postanu državni štićenici već da se omogući njihovo brže integrisanje u društvo i da se kroz njihovo zapošljavanje stvore uslovi da doprinose državnoj ekonomiji. Naime, Nemačka ne samo da ima dovoljno radnih mesta za pridošlice, već se suočava i sa penzionim i zdravstvenim troškovima usled sve starijeg stanovništva. Izbeglice iz Sirije su većinom obrazovani ljudi koji svojim veštinama mogu smanjiti pritisak na tržište rada.

I pored pomenute računice, situacija u Nemačkoj, povodom izbeglica prilično je složena. Na jednoj strani pokrajine i komune vode bitku sa prepunim azilantskim domovima i nedostatkom para, političari sa razlikama u okviru istih partija, desničari za to vreme, sudeći prema anketama, napreduju, a ultra-desničari i neonacisti napadaju. Po rezultatima anketa popularnost Angele Merkel je pala na najniži nivo u poslednje dve godine. Prema politici Merkelove u izbegličkoj krizi, koju je mađarski premijer Viktor Orban okarakterisao kao *moralni imperijalizam*, negativno su se postavili i mnogi saradnici i koalicioni partneri nemačke kancelarke: bavarski šef vlade

Da bi se postigla dugoročna stabilnost Evropi su neophodni motor i važan deo čitavog mehanizma koji su je pokretali decenijama: nemačko-francusko partnerstvo i britanski entuzijizam. Ali, da bi se postigla dugoročna stabilnost i ujedno osnažio kapacitet Evrope da odgovori na strateške izazove u narednim decenijama neophodno je integrisati države Balkana i maksimalno iskoristiti njihov potencijal.

i predsednik CSU Horst Zeehofer, koji je pretio tužbom kod Ustavnog suda ukoliko nemačka vlada ne ograniči broj izbeglica; ministar finansija Wolfgang Šojble i ministar unutrašnjih poslova Tomas de Mezijer.

Pritisak na Merkelovu, posle terorističkih napada u Parizu sigurno neće biti manji. Postavlja se pitanje da li će Berlin napraviti zaokret u izbegličkoj politici. Nemačka kancelarka istakla je dan nakon napada u Parizu da još nije spremna da jednostrano postavi gornju granicu za broj izbeglica koje mogu da dođu u Nemačku, iako u toj zemlji postoji politički pritisak da se priliv migranata smanji. Merkelova je za nemačku televiziju ZDF rekla da je jedini način da se smanji broj izbeglica rešavanje problema zbog kojih ljudi beže u Evropu, a *oni (problemi) se nalaze van Nemačke*. Njeno opažanje da se Evropa mora ujediniti oko neizbežnih strateških pitanja, jer je istovremeno suočena sa isuviše opasnih kriza je sasvim na mestu. To je isuviše kriza čak i za jednu Nemačku.

Svi gledaju u Berlin, a i samom Berlinu sve više treba pomoć. Da bi se postigla dugoročna stabilnost Evropi su neophodni motor i važan deo čitavog mehanizma koji su je pokretali decenijama: nemačko-francusko partnerstvo i britanski entuzijizam. Ali, da bi se postigla dugoročna stabilnost i ujedno osnažio kapacitet Evrope da odgovori na strateške izazove u narednim decenijama neophodno je integrisati države balkanskog regiona i maksimalno iskoristiti njihov potencijal. Saradnja Nemačke i Srbije u tom pravcu nameće se kao logičan imperativ, što otvara dodatni prostor za unapređenje odnosa.

Faktor lažnih azilanata u odnosu Nemačke prema Srbiji i Balkanu

Ne postoji evropska država koja u ovom trenutku ne deli isti problem – problem migranata. Međutim, kada se radi o Nemačkoj, do skora jednoj od najgostoljubivijih zemalja za migrante sa svih strana sveta, problem je višestruk. Ovo objašnjava zašto danas nemački političari i analitičari sa uverenjem koriste izraz *migrant* kad govore o stalnom prilivu novih ljudi, u isto vreme kad novinari i intelektualci u inostranstvu vode uzavrele debate da li je izraz *izbeglica* prikladniji i uviđavniji. Prema viđenju Nemačke, Evropu je trenutno zahvatila izbeglička kriza ali postoji i problem migranata. Za Berlin je ključno da se napravi razlika između onih kojima je pomoć zaista potrebna, kakve su izbeglice iz Sirije i Iraka i onih kojima nije, kakvi su lažni azilanti sa Kosova ili Albanije. Za Nemačku je neprihvatljivo da 40 odsto lažnih tražilaca azila dolazi sa Balkana (oko 94.000). Eventualni prisilan povratak lažnih azilanata, paralelno sa prispećem velikog broja muslimanskih izbeglica sa Bliskog istoka i severne Afrike, može predstavljati veliki pritisak na Srbiju kako u finansijskom tako i u demografskom pogledu, s obzirom na to da je srpski premijer naglasio da će Srbija učiniti sve da zbrine veliki broj migranata s Bliskog istoka – sa ili bez evropske pomoći.

Prema viđenju Nemačke, Evropu je trenutno zahvatila izbeglička kriza ali postoji i problem migranata. Za Berlin je ključno da se napravi razlika između onih kojima je pomoć potrebna (izbeglice iz Sirije i Iraka) i onih kojima ta pomoć nije potrebna (lažni azilanti sa Kosova ili Albanije).

Evropa prima veliki broj migranata ali mnoge i proteruje. Ove godine su zemlje Evropske unije već vratile oko 13.000 stanovnika Kosova. Prema zvaničnim podacima, u Nemačkoj je u prvoj polovini godine azil zatražilo skoro 80.000 ljudi iz Albanije i bivšeg Sovjetskog Saveza, što je veliki skok sa cifre od 19.500 ljudi u istom periodu 2014. godine. Nemačka je u septembru 2015. godine ponovo uvela kontrole na granicama, posebno sa Austrijom, da bi zauzdala priliv izbeglica. U oktobru 2015. u Nemačkoj je na snagu stupio novi paket zakonskih mera o pravu na sticanje azila u zemlji. Paket zakonskih mera, koje predstavljaju pooštrenje uslova za sticanje azila, predviđa intenzivno proterivanje odbijenih azilanata u zemlje svog porekla, što se odnosi, pre svega, na Balkance koji dolaze iz takozvanih zemalja sigurnog porekla. Prema novoj šemi, tražioci azila sa Zapadnog Balkana neće biti premešteni u trajniji smeštaj, već će ostati u privremenim centrima za prihvatanje. Njihov zahtev za azil biće obrađen brže – u idealnom slučaju, za svega nekoliko nedelja – a oni čiji je zahtev bude odbijen biće brže vraćeni kućama. Bavarska će prekinuti i praksu deljenja gotovog novca tražiocima azila – umesto toga obezbeđivaće im donacije u hrani i odeći. U međuvremenu su i balkanski lideri počeli da se uključuju u priču. Brojne balkanske zemlje se trenutno takmiče za članstvo u Evropskoj uniji – a odlazak visokokvalifikovanih mladih ljudi iz njihovih glavnih gradova ne predstavlja ih u dobrom svetlu. Građani Srbije, mahom ekonomski migranti, najčešće traže azil u Nemačkoj koja još uvek ima najviša socijalna davanja.

Oko 40% onih koji su prošle godine stigli u Nemačku došli su sa Zapadnog Balkana. Posle Sirijaca, stanovnici Kosova i Albanije čine drugu i treću najveću grupu tražilaca azila u Nemačkoj. Oko 25.000 državljana Srbije od početka godine do oktobra tražilo je azil u Nemačkoj, a 0,1% njih ga je i dobio. Koliki je tačan broj migranata iz Srbije u Evropskoj uniji bio 2014. godine ne zna se pouzdano, već on zavisi od institucije koja objavljuje podatke. Tako ih je, prema podacima Eurostata bilo 26.190 u celoj Evropskoj uniji, a najviše u Nemačkoj, dok su podaci srpske Uprave pogranične policije manji: oko 16.000 državljana Srbije tražilo je zaštitu na teritoriji Nemačke, oko 1.500 na teritoriji Švedske i stotinak na teritorijama Belgije i Švajcarske. U svakom slučaju, Srbija je po broju podnetih zahteva za azil u Nemačkoj na četvrtom mestu – odmah posle Sirije, Kosova i Albanije.

Nemačka vlada, koja očekuje da će ove godine primiti 800.000 tražilaca azila i izbeglica, što će je koštati 6 milijardi evra, sastavila je novu nacionalnu strategiju koja bi trebalo da odvratiti balkanske migrante od dolaska – i uz čiju će pomoć po ubrzanom postupku vratiti one koji dođu. Bavarska je donela kontroverznu odluku da izgradi prihvatne centre isključivo za ljude sa Balkana. Nemačka novinska agencija Dojčevele nedavno ih je nazvala *kampovima za deportaciju*. U međuvremenu, sve veći broj kritičara Nemačku optužuje da građanima Balkana uskraćuje ono što im po pravu pripada – kao i za pokazivanje negativne predrasude prema njihovim zahtevima za azil. Berlin je najavio da će klasifikovati Kosovo, Albaniju i Crnu Goru kao bezbedne države porekla: distinkcija zbog koje će njihovima građanima biti teže da dobiju azil. Srbija, Makedonija i Bosna i Hercegovina već su proglašene bezbednim zemljama. U oko 99% slučajeva, nemačka vlada će odbiti zahteve za azil migranata sa Zapadnog Balkana – sa objašnjenjem da putnici ne beže od rata ili progona već od teškog siromaštva, nezaposlenosti, organizovanog kriminala, korupcije, ruševnog sistema socijalne pomoći i malih izgleda za

bilo kakvo finansijsko blagostanje. Kritičari nemačke politike prema balkanskim migrantima optužuju federalne vlasti za diskriminaciju tražilaca azila sa Balkana i raspirivanje nacionalne histerije o lažnim azilantima. Organizacija za pomoć izbeglicama *Pro Azil* opisala je tu politiku kao institucionalizovanu diskriminaciju. Ovaj raskol samo ističe ključno pitanje koje se tiče čitavog procesa razmatranja zahteva za azil: kako jasno razgraničiti one koji zaslužuju azil od onih koji ga ne zaslužuju? Slovo zakona nije uvek jasno, a čak i razlika između ekonomskog migranta i političke izbeglice ponekad ume da bude maglovita.

Migracije iz Srbije i Jugoslavije u Nemačku imaju dugu tradiciju, ekonomske i socijalne ali u pojedinim periodima političke uzroke, u datoj konstelaciji međunarodnih snaga i odnosa, pa, čak i ratnih i posleratnih odnosa. Početkom šezdesetih godina 20. veka Nemačka i druge zapadne zemlje postaju izrazito imigracione, da bi od sredine šezdesetih pa do 1973. godine ekonomska emigracija iz Jugoslavije postala sve značajnija na nemačkom ekonomskom prostoru. Savremene migracije iz SR Jugoslavije u Nemačku bile su posledica ekonomske i političke krize u bivšoj Jugoslaviji, a potom i građanskih ratova na jugoslovenskom prostoru. Nemačka postaje naznačajnija destinacija jugoslovenskih migranata – radnika, izbeglica, lažnih azilanata ali i političke emigracije. Različite kategorije migranata iz Jugoslavije u Nemačkoj su uživale u krajnjoj liniji, tretman shodno imigracionoj politici nemačkih vlada ali i stepenu razvoja nemačko-jugoslovenskih političkih i ekonomskih odnosa, kao i dostignute saradnje na planu pravne pomoći i socijalnog obezbeđenja. Otuda, još krajem 1994. godine najave nemačke vlade o proterivanju stranaca, potom u maju 1996. godine prvi, te u septembru 2002. godine i drugi Sporazum o readmisiji. S druge strane pak, preostale izbeglice, odnosno lažni azilanti u SR Nemačkoj, prevashodno Albanci ali i Romi sa Kosova dele sudbinu prisilne repatrijacije. U tom sklopu poseban akcent valja staviti na spoljnopolitički stav i odnos nemačke vlade prema kosovskim *izbeglicama*. Nemci su tretirali kosovske Albance prvo, kao politički progona lica, pružajući im utočište, potom ih proglašavaju lažnim azilantima, uz zvanične najave (pretnje) da će biti prisilno repatrirani, da bi maja 1996. godine, u sklopu normalizacije odnosa sa Jugoslavijom, uslovili i zaključenje Sporazuma o readmisiji – postupnom vraćanju Albanaca i Roma – lažnih azilanata na Kosovo.

Saradnjom na planu ograničavanja i postepenog smanjivanja broja lažnih azilanata koji iz Srbije ili preko njene teritorije, svake godine uspevaju da se domognu Nemačke, Beograd ima priliku da se predstavi kao odgovoran partner u odnosima sa Berlinom. Zajedničkim nastupom i rešavanjem ovog, po Berlin, osetljivog pitanja došlo bi do daljeg jačanja poverenja ali istovremeno i do poboljšanja slike Srbije u nemačkom javnom mnjenju. Srbija bi trebalo da aktivnom politikom prilikom suočavanja sa problemom lažnih azilanata stavi do znanja da se Berlin – u cilju postizanja regionalne stabilnosti i bezbednosti – može u potpunosti osloniti na saradnju sa Beogradom. Na taj način bi se problem lažnih azilanata u međusobnim odnosima postepeno izgubio kao negativan faktor.

4. KINESKI NOVI PUT SVILE KAO POTENCIJAL I ŠANSI U EKONOMSKIM ODNOSIMA

Bilateralni odnosi Srbije i Nemačke, uključujući tu i privrednu saradnju, nikada nisu bili u toj meri dobri kao što je to slučaj tokom poslednjih nekoliko godina. Ovu činjenicu potenciraju zvaničnici obe zemlje prilikom međusobnih poseta ali i diplomatski predstavnici prilikom različitih susreta i sastanaka. Osim toga, neretko se navodi da je za Nemačku Srbija ključna zemlja Zapadnog Balkana koja ima njenu podršku na putu ka Evropskoj uniji. S druge strane, zvanični Beograd nastoji da se pokaže kao pouzdan partner koji želi da rešava svoje probleme, ne ulazi u sukobe sa bilo kim u regionu i želi da bude okrenut svojoj evropskoj budućnosti. U Berlinu se jasno prepoznaje težnja Srbije da se osloni na Nemačku u pomenutom kontekstu, kao i u rešavanju mnogobrojnih problema i izazova sa kojima se suočava. Takođe, prepoznato je i da Srbija ima pozitivnu ulogu u regionu poslednjih nekoliko godina i da je saradnja Srbije i Nemačke veoma napredovala u svim oblastima – politici, ekonomskim odnosima, kulturnim i drugim vezama. Dve zvanične posete srpskog premijera Aleksandra Vučića Berlinu i poseta nemačke kancelarke Angele Merkel Beogradu upravo su bili svojevrsno odavanje priznanja Srbiji za politiku koju vodi tokom poslednje tri godine.

Međutim, Nemačka je za Srbiju izuzetno važna, ne samo kao ključni faktor na putu ka Evropskoj uniji, već i kao jedan od glavnih trgovinskih i privrednih partnera. Nemačka je tradicionalno, jedan od vodećih ekonomskih partnera Srbije - drugi spoljnotrgovinski partner, drugo izvozno tržište za srpsku robu, prvi uvozni partner, jedan od pet prvih stranih investitora i najveći bilateralni donator. Takođe, Srbiji nisu neophodna samo finansijska sredstva već pre svega *know how*. Značaj stranog iskustva, kako socijalnog, tako i političkog i ekonomskog je neprocenjiv. Ekonomski vid saradnje je institucionalizovan kroz *Poslovni savet Srbija-Nemačka* koji je osnovan na inicijativu nekadašnjeg nemačkog kancelara Gerharda Šredera prilikom posete Beogradu oktobra 2003. godine. Takođe, zajedničke komisije koje Srbija ima sa dve ekonomski izuzetno razvijene nemačke pokrajine - Bavarskom (Zajednička komisija za saradnju sa ovom pokrajinom obeležava 2015. godine 45 godina svog postojanja) i Baden-Virtembergom (ova *Komisija* je osnovana 2009. godine) predstavljaju dodatni institucionalni mehanizam produbljivanja privredne, naučne i kulturne saradnje sa ovim pokrajinama ali i Nemačkom uopšte.

Takođe, obrazovanje treba posmatrati kao apsolutni razvojni prioritet Srbije i ključni preduslov za jačanje konkurentnosti privrede i kadrova na tržištu rada. Obrazovanje pruža bolju perspektivu za mlade ljude u srednjoj i poznoj dobi, a time i privredni napredak Srbije i bolji životni standard jer rast investicija i BDP-a sami po sebi ne rešavaju problem nezaposlenosti. Obrazovanje i kultura zato treba da postanu prioritarna tema u političkim platformama, u planiranju državnog budžeta i zagovaranju u javnosti. Nemačka, koja ima dugogodišnji sistem školovanja i stručnog usavršavanja i najnižu stopu nezaposlenosti mladih u Evropi, može u tom smislu biti uzor i oslonac i pružiti neophodnu pomoć Srbiji kroz projekte i druge razvojne platforme. Jedan od postojećih i dobrih mehanizama produbljivanja saradnje u ovoj

Između Srbije i Nemačke je kako u poslovnom tako i političkom smislu, poslednjih godina izgrađena čvrsta veza. I pored toga, neophodno je dalje intenziviranje saradnje dve zemlje u oblastima privrede, politike i civilnog društva.

Ipak, napredak odnosa će biti uslovljen velikim brojem stvari, a pre svega napretkom Srbije u aspektima koji su Nemačkoj, kako poslovno tako i politički bitni. To su pre svega vladavina prava, finansijska stabilizacija i dobra državna administracija.

Upravo je Nemačka, stabilnost njenih institucija, moćni mehanizam demokratskog odlučivanja koji pokazuju vitalnost i u najsloženijim situacijama dobar primer i za Srbiju. Tradicionalna povezanost kultura, ekonomije i nauke, kao i mnogobrojni lični kontakti, samo su neke od spona koje povezuju dve zemlje i koje predstavljaju zalag za budućnost.

Uz to, najvažnija spona postali su poverenje i partnerski odnosi u kojima dve zemlje potvrđuju svoje prijateljstvo i predanost zajedničkim vrednostima evropskog društva.

oblasti, odnosno sticanja i razmene iskustva mladih iz Srbije i regiona u Nemačkoj, odvija se preko *Fondacije dr Zoran Đinđić* osnovane 2003. godine.

Nemačka ima privredu koja se zasniva pre svega, na srednjim i malim preduzećima. Ona su zapravo ogromna ali su srednja po broju zaposlenih i postala su važan deo moćne privrede najviše na osnovu veoma bliske saradnje – kako međusobne, tako i saradnje između lokalnih zajednica, obrazovanja i preduzeća. Njihov pristup podrazumeva viziju, određivanje svoje niše i zalaganja da se postigne konkurentnost koja će obezbediti opstanak, bez obzira na konkurentnost drugih. To bi trebalo da bude model i za Srbiju koja bi trebalo da se osloni upravo na nemačka mala i srednja preduzeća koja su iz perspektive Srbije ogromna jer se u Nemačkoj u mala i srednja preduzeća računaju ona koja imaju promet od 50 miliona, pa do 12-13 milijardi evra. Potom treba stvoriti pozitivnu klimu da bi privrednici došli u kontakt sa ljudima sličnih interesovanja. Važan deo tog lanca jeste da se pogleda koji su to uslovi koje država treba da ispuni da bi se ta klima poboljšala.

Za poboljšanje poslovne klime pored ostalog, važno je da Srbija nastavi ekonomske i strukturne reforme, bez obzira na poteškoće sa kojima se susreće. Proces reformi nije nešto što se završava preko noći, pošto svaka zemlja treba da teži da uvek napreduje. To se upravo postiže reformama i konstantnim unapređenjem svojih kapaciteta. Pomoć Nemačke na ovom planu takođe se može pokazati dragocenom. U okviru istraživanja Nemačko-srpskog privrednog udruženja 44 odsto kompanija okarakterisalo je proces reformi kao zadovoljavajući, dok je 42 odsto njih bilo nezadovoljno rezultatima reformi. Ako se može konstatovati da je prvi rezultat definitivno ohrabrujući, važno je i istaći da drugi procenat ukazuje kako na nedostatke samog procesa reformi, tako i na poteškoće sa kojima se Srbija suočava u ovom procesu. Ono što je najvažnije jeste dobro poznavati konkretne uzroke nezadovoljstva ovih ispitanika kako bi se što bolje usmerio dalji proces reformi i u što kraćem roku postigli željeni rezultati.

Na kom planu u domenu reformi se još Srbija može osloniti na pomoć Nemačke? Veći napredak u uspostavljanju vladavine prava i sigurne i dobro definisane ekonomske politike, kao i završetak reforme javne uprave uveliko će doprineti

boljem ugledu Srbije, kao destinacije za investicije. Napredak u pregovorima sa Evropskom unijom će tu sigurno biti jedan on najvažnijih merila, zato je bitno osigurati da postoji dobra komunikacije na svim nivoima i među svim zainteresovanim stranama kako bi se dobro postavili ciljevi i to u što kraćem roku. Upravljanje javnim nabavkama i transparentnost sličnih procesa izuzetno utiču na odluke određenih kompanija da dođu u Srbiju. Kompanije koje su spremne da investiraju takođe, žele da imaju i sigurnost da će moći ravnopravno da učestvuju na tržištu i od toga profitiraju. Ako sistemi dodele tendera i upravljanje nabavkama generalno ne funkcionišu po pravilima koja su na nivou Evropske unije i država članica jako strogi, onda te kompanije sigurno neće imati dovoljno inicijative da ulažu u Srbiju jer to pre svega ne odgovara njihovoj poslovnoj etici. Sve su ovo oblasti u kojima nemačko znanje i iskustvo definitivno mogu pomoći Srbiji u prevazilaženju svojih institucionalnih i strukturnih slabosti.

Između Srbije i Nemačke je, kako u poslovnom tako i političkom smislu, poslednjih godina izgrađena čvrsta veza i sveukupni odnosi Srbije i Nemačke deluju pretežno perspektivno. I pored toga, neophodno je dalje intenziviranje saradnje dve zemlje u oblastima privrede, politike i civilnog društva. Ipak, napredak odnosa će biti uslovljen velikim brojem stvari, a pre svega našim napretkom u aspektima koji su Nemačkoj kako poslovno, tako i politički bitni. To su pre svega vladavina prava, finansijska stabilizacija i dobra državna administracija. Napredak u ovim oblastima sigurno će poboljšati odnose ali ne samo sa Nemačkom nego i mnogo šire, jer investitori iako često preuzimaju rizike ipak teže da ulažu tamo gde mogu što lakše da procene napredak svog poslovanja. Građenje pozitivnog imidža, nakon godina i decenija pretežno negativnog, ne predstavlja lak proces. Željene reforme i napredak ne mogu se ostvariti preko noći. Ipak, ako postoji dobra komunikacija sa zainteresovanim partnerima i dobra evaluacija njihovih utisaka i problema, može se dosta uraditi na unapređenju Srbije kao destinacije za dugotrajne investicije. Početak pristupnih pregovora i sprovođenje u delo najavljenih reformi učiniće Srbiju još atraktivnijom za investicije i privući će još više nemačkih preduzeća. Srbija ima veoma velik potencijal koji sada treba i mora da iskoristi.

Koordinisani nastup balkanskih država u cilju povećanja stabilnosti i potencijala regiona

Percepcija da je Balkan periferni deo kontinenta, usmerila je evropsko jezgro na razmišljanje da ga je prvo potrebno stabilizovati i kontrolisati, a tek naknadno – kada troškovi budu minimalni – politički i ekonomski integrisati. Iako je iz ugla Brisela ovaj pristup donekle razumljiv, teško je zamisliti da se ozbiljnija stabilizacija Zapadnog Balkana može ostvariti bez uporednih i vremenski razložno raspoređenih konkretnih koraka u evropskoj integraciji celog regiona. Narativ da zemlje regiona moraju striktno ispuniti sve kriterijume i rešiti sve svoje bilateralne probleme pre prijema u Evropsku uniju koji je posebno omiljen u konzervativnim evropskim krugovima, ne samo da nije konzistentan sa dosadašnjom politikom proširenja Evropske unije, već kao da u sebi nosi skrivenu poruku onemogućavanja ili bar dugoročnog pomeranja prijema preostalih država regiona Zapadnog Balkana – što nije u interesu ni Evropske unije ni samog regiona. Naime, evropski projekat je upravo nastao sa idejom da se

kroz ravnopravno uključivanje evropskih zemalja neutralizuju i prevaziđu stari antagonizmi i podele na kontinentu.

Balkan je siromašan fosilnim izvorima energije tako da trenutno ne može predstavljati ni bitan činilac energetske i ekonomske politike Evrope. Balkansko poluostrvo je politički fragmentisano, tako da nijedna od sitnih država ne može samostalno biti ozbiljan spoljnopolički igrač. Međutim, uprkos svim pomenutim hendikepima, moguće je sprovesti ambicioznu međunarodnu i razvojnu politiku od strane balkanskih država, ukoliko se uzmu u obzir naučne činjenice, nauče istorijske lekcije i uoče povoljni politički, ekonomski i razvojni trendovi. Međusobna saradnja balkanskih država i koordinisani nastup na međunarodnoj sceni je jedna od opcija koja bi mogla doprineti povećanju stabilnosti, konkurentnosti i političkog i ekonomskog kapaciteta regiona. U slučaju da takav nastup izostane, što je usled niza okolnosti najrealnija pretpostavka, otvara se prostor za politički ili ekonomski nastup drugih globalnih aktera.

Balkanske države su, ukoliko žele da rade u svom interesu, upućene na međusobnu saradnju kroz koju se ublažavaju pojedinačni nacionalizmi i smanjuje prostor za instrumentalizaciju od strane jakih spoljnih aktera. Ideal saradnje balkanskih država čini konstantu u delovanju srpske elite još od devetnaestog veka. Po izbivanju Prvog svetskog rata, srpska elita se sledeći tradiciju saradnje sa balkanskim narodima okrenula prema Južnim Slovenima i podržala obrazovanje Jugoslavije. Međutim, zavarana jezičkim jedinstvom i trenutnim poklapanjem interesa, potcenila je razlike koje su postojale među južnoslovenskim narodima i prenebregla večnu istinu da jedino funkcionalna saradnja na Balkanu stvara sinergijski efekat, a ne zajednička država ili kulturni ideali. Da bi iskoristila centralnu poziciju na Balkanu, Srbija se mora vratiti

U geopolitici kao i u fizici, vakuum ne može biti trajno stanje i pre ili kasnije dinamičke sile nastoje da ga ispune. Poslednjih godina na međunarodnoj sceni dolazi do promena u glavnim ekonomskim i trgovinskim šablonima koje za Balkan i Srbiju mogu predstavljati – razvojnu šansu, to jest mogućnost da se sa margine pomere bliže središtu međunarodnih trgovačkih, tehnoloških i finansijskih tokova.

povezivanju sa državama južnog i istočnog dela poluostrva sa kojima ima viševekovno zajedničko državno iskustvo i podudarne interese.

Za međunarodnu trgovinu između Evrope, Afrike i Azije, jedna od logičnih komunikacionih linija vodi preko Mediterana, moravsko-varđarske doline i Dunava. Podjednako je važna komunikacija Solun – Beograd. Zajednička ulaganja država ovog dela Balkana u infrastrukturu – luke, pruge, centri za pretovar robe – dobijaju pun smisao. Beograd može biti trgovinski centar regiona ali samo ukoliko se uspostavi funkcionalna veza sa susedima. Siromašne u fosilnim gorivima, ove balkanske države imaju veliki potencijal u hidroenergiji, kao i u obnovljivim izvorima energije. Većina rečnih tokova su prekograničnog karaktera – Dunav, Sava, Drina, Tisa – što znači da bez dogovara o zajedničkom upravljanju i korišćenju

voda potencijal za razvoj svake zemlje individualno ostaje limitiran. Sledstveno tome, značajan je potencijal i za zajednički nastup ovih zemalja u pogledu održivog razvoja i klimatskih promena.

U svetu koji je nepredvidiv i u previranju, *ad hoc* koalicije imaju često veći značaj od formalne pripadnosti savezima. Ne funkcioniše li uostalom u okviru EU – Nordijska grupa, Višegradaska grupa i dr? Srbija tako u koordinaciji sa Bugarskom predstavlja znatno ozbiljnijeg sagovornika Turskoj, a u bliskoj saradnji sa Rumunijom može tražiti snažniju podršku Francuske koja je trenutno odsutna sa Balkana. U situaciji kada je cela istočna Evropa pod pritiskom zbog sukoba u Ukrajini, koordinisan nastup ovih balkanskih zemalja može doneti više stabilnosti i manevarskog prostora našem regionu. Sudbina Balkana je ili tesna saradnja i ostvarivanje zajedničkih interesa ili nastavak tavorjenja na političkoj i ekonomskoj margini sveta. Kao što smo već naglasili Zapadni Balkan je iz ugla Brisela i Berlina periferni evropski region, koga je pre svega trebalo prekomponovati, pa onda stabilizovati, bez ozbiljne namere da se u njega investiraju značajniji resursi. Jedino što je u poslednjih desetak godina budilo veći interes i zebnju Brisela i Berlina za naš deo Evrope jeste mogućnost da na Balkanu izbije neka nova kriza ili da on postane magistralni gasni koridor. Naravno, to može biti i opasna, skrivena i pogrešno protumačena poruka za region (ili za pojedine političke krugove) da se pažnja stiče samo u slučaju izbijanja krize. Ovakav minimalistički pogled dominirao je u glavnim evropskim prestonicama od 2005. godine, čime se između ostalog može objasniti dramatično usporavanje procesa proširenja Evropske unije.

Mesto Srbije i Balkana u novoj kineskoj trgovačkoj i ekonomskoj strategiji

Međutim, u geopolitici kao i u fizici, vakuum ne može biti trajno stanje i pre ili kasnije dinamičke sile nastoje da ga ispune. Poslednjih nekoliko godina na međunarodnoj sceni dolazi do promena u glavnim ekonomskim i trgovinskim šablonima. Ove promene mogu za Balkan i Srbiju predstavljati – ničim neizazvanu – razvojnu šansu, to jest mogućnost da se sa margine pomere bliže središtu međunarodnih trgovačkih, tehnoloških i finansijskih tokova. Na području Balkana, kao uostalom i jugoistočne i centralne Evrope, taj prostor nastoji da popuni Kina. Postavlja se pitanje zašto bi jedna udaljena sila koja je pri tom u odnosu na druge svetske igrače prilično benevolentna, ulagala masovno u infrastrukturu i energetiku u ovom delu sveta? Da bismo dali odgovor na ovo pitanje, moramo razumeti globalnu strategiju Kine ali i aktuelnu svetsku ekonomsku utakmicu.

Kinesku trgovačku i ekonomsku strategiju prožima inicijativa kineskog predsednika Si Đinpinga da revitalizuje stari put svile – trgovački pravac kojim se u kasnom srednjem veku trgovalo između Kine i Evrope. Novi put svile ne bi činile kao nekada utabane staze i karavanski putevi, već moderne pruge kojima bi brzi teretni vozovi povezali Kinu i Evropu.

U postupku izgrađivanja sebe kao autohtone supersile, Kina je poslednjih dvadesetak godina masovno investirala u mnogim delovima sveta iz vrlo konkretnih razloga. U cilju obezbeđivanja dovoljno energije, hrane i ruda za svoje unutrašnje potrebe, Kina je učinila velika ulaganja u ekstrakciju i transport sirovina u centralnoj Aziji, Južnoj Americi i istočnoj

Africi. Dok su zapadni Evropljani posmatrali Afriku kao kontinent koji još nije ušao u tok istorije, kako se izrazio bivši francuski predsednik Nikola Sarkozy 2007. godine u Dakaru, Kinezi su uočili ogroman ekonomski potencijal Afrike: 40% svetskih rezervi minerala, 60% još neobrađenog poljoprivrednog terena i armiju jeftinih radnika koji traže posao. Drugo službeno putovanje aktuelnog kineskog predsednika Si Đinpinga bila je Tanzanija, kojoj je Kina obezbedila preferencijalni kredit od 7,4 milijarde evra samo za izgradnju jednog terminala za pretovar robnih kontejnera. Ako je logično da Kina ulaže u regione bogate resursima, a siromašne kapitalom, kako bi obezbedila potrebe svog stanovništva i nastavila da funkcioniše kao *radionica* sveta i dalje se postavlja pitanje strategije najmnogoljudnije zemlje sveta prema Evropi.

Kina posmatra centralnu i istočnu Evropu kao potencijalno tržište za plasiranje proizvoda svojih strateških industrija. Države u ovom delu sveta ne raspolažu svojim visokim tehnologijama, nisu konkurentne sa proizvođačima iz Azije, a dovoljno su razvijene da predstavljaju poželjne potrošače i konzumente kvalitetnije i jeftinije robe koja dolazi sa Istoka. Centralna i istočna Evropa je od kraja 19. veka bila zona ekonomskog uticaja Nemačke, tako da će kineske investicije nailaziti kontinuirano na političko-administrativne prepreke ali je trend da se njihov obim vremenom samo povećava. Za plasman robe do nekog tržišta ključna je infrastruktura, što objašnjava zbog čega su ove investicije mahom usmerene ka železnici i putevima.

Imajući u vidu da je najisplativiji način dopremanja robe iz Azije u centralnu Evropu preko toplih mora, pa zatim Dunavom, Kina je zainteresovana da Srbija bude stabilna i razvijena tranzitna zemlja. S obzirom na to da izgradnja lokalne infrastrukture pogoduje državama kojima se nude preferencijalni krediti i da istovremeno podiže konkurentnost domaće privrede, ova globalna utakmica Srbiji može samo da ide u prilog i da predstavlja veliku razvojnu šansu.

Međutim, ovo je samo prva faza kineske ekonomske strategije. Ona se ne ograničava na centralnu Evropu koja predstavlja samo stanicu do delova još vrednijeg tržišta – zapadne Evrope. Naime, svesna da neće moći trajno da zasniva konkurentsku prednost na jeftinoj radnoj snazi, Kina je decenijama ulagala u visoke tehnologije i istraživanja (često kopirajući, u prvom periodu, tuđe patente), tako da će uskoro postati u ovom domenu direktan konkurent najrazvijenijim evropskim državama. Dok s jedne strane predstavlja jeftinu radionicu sveta, s druge strane Kina razvija strateške industrije koje će biti znatno jeftinije od zapadnih. Ako pogledamo mapu projekata Transazijske železnice (koji se popularno u politici naziva *put gvožđa i svile*), videćemo da je njen ključni pravac Hamburg-Si'an, što će doprineti daljoj globalizaciji trgovine.

Ovu kinesku trgovačku i ekonomsku strategiju prožima inicijativa kineskog predsednika Si Đinpinga da revitalizuje stari put svile – trgovački pravac kojim se u kasnom srednjem veku trgovalo između Kine i Evrope. Novi put svile ne bi činile kao nekada utabane staze i karavanski putevi, već moderne pruge kojima bi brzi teretni vozovi povezali Kinu i Evropu. Trenutno kopnena komunikacija između Kine i Evrope funkcioniše preko Rusije i Kazahstana, dok bi novi put svile zapravo predstavljao njen drugi krak koji bi prelazio preko centralne Azije, Irana i Turske. Kinezi, uporedo sa ovom kopnenom komunikacijom, razvijaju i morski

put svile, koji polazi iz Šangaja, proteže se preko Indijskog okeana, prolazi kroz Suecki kanal i Mediteran, sa terminusom u Grčkoj.

Interes Kine za ulaganja u novi železnički koridor je evidentan: obezbeđuje se lakši pristup evropskom tržištu, kao i jačanje uticaja u centralnoj Aziji. Kina ima i interni razlog za ovaj strateški projekat: novi put svile će početi u zapadnoj kineskoj provinciji Sinkjang – izuzetno siromašnoj sa značajnom muslimanskom populacijom Ujgura. Investicije u infrastrukturu će ojačati prisustvo države, kao i ekonomski razvoj ovog osetljivog dela zemlje. Dodatna železnička veza sa Evropom takođe, smanjuje kinesku zavisnost od morskih puteva na kojima dominaciju ima Amerika. Uprkos približavanju Rusije i Kine, što je direktna posledica ukrajinske krize, ovaj kineski projekat se može posmatrati i kao pariranje uticaju Rusije u Aziji, odnosno kineski odgovor na formiranje Evroazijske unije i na protivljenje Rusije da se u okviru *Šangajske organizacije* uspostavi zona slobodne trgovine.

Novi put svile, iako kineski projekat, ima velikog pobornika na suprotnom kraju Evroazije – Nemačku. Prvo, on se završava upravo u Duizburgu, čvorištu nemačke železnice. Drugo, od prošle jeseni nemački proizvođači automobila transportuju gotova vozila brzim železnicama do Kine, za sad preko Rusije i Kazahstana, a sutra i novim putem svile. Time se skraćuje rok dostave za tri nedelje u odnosu na morski transport. Novi put svile će, kao dodatni kopneni pravac za ekspeditivan izvoz nemačkih industrijskih proizvoda u srednju Aziju i Kinu, predstavljati neophodan ventil za njenu izvozno orijentisanu privredu, u situaciji kada Evropa usled fiskalne konsolidacije gubi apetit za uvozom. Treće, Nemačka nema bojazan od porasta uvoza kineske robe, budući da je njena interna tražnja već zasićena, a i tradicionalno se zadovoljava domaćom robom.

Nakon prve faze u kojoj je kineski rast bio baziran na jeftinoj radnoj snazi i izvozu robe niske dodate vrednosti i druge aktuelne faze gde se on zasniva na investicijama u infrastrukturu, Kina danas postepeno ulazi u treću fazu svoje ekonomske strategije. Prema njoj, kineski rast biće baziran na visokim tehnologijama i izvozu sofisticirane robe, koja će biti cenovno konkurentna zapadnoj. Međutim, glavna meta u Evropi biće tržišta centralne i južne Evrope, dok je Nemačka imuna na ovakvu vrstu kineskog prodora. To Nemačku i Kinu, kao dva ključna motora na suprotnim krajevima Evroazije, čini kompatibilnim ekonomskim partnerima, zainteresovanim za snažniju slobodnu trgovinu, unapred dogovorena i transparentna pravila, kao i bolju komunikaciju na celom prostoru ove kontinentalne mase.

Gde su na ovoj globalnoj šahovskoj tabli Balkan i Srbija? Naime, novi put svile će prolaziti kroz Bosfor i Balkan, što objašnjava kineski interes da podrži modernizaciju železnica u Grčkoj, Srbiji, Bugarskoj, Rumuniji, Mađarskoj i Češkoj. Istovremeno, morska varijanta novog puta svile se završava u Grčkoj, zbog čega su Kinezi kupili *Luku Pirej*. Zbog toga i podržavaju unapređenje

Srbiji se ukazuju nove razvojne šanse u 21. veku ali isključivo od nas zavis da li ćemo ih iskoristiti ili definitivno ostati u zapečku svetskih tokova. Mudrom spoljnom i razvojnom politikom možemo pretvoriti naš geografski položaj u blagoslov, a ne prokletstvo, kao i nadomestiti nedostatak interesovanja za nas u pojedinim delovima evropskog kontinenta.

Evropska integracija, rešavanje migrantske krize i drugih izazova sa kojima se Evropa suočava, kao i zajednički interes u iskorišćavanju ogromnih potencijala kineskog novog puta svile, predstavljaju ključne spojeve, odnosno dodirne tačke na kojima se mogu unapređivati međusobni odnosi i jačati saradnja sa Nemačkom.

komunikacija između Egejskog mora i Dunava – gde se nalazi Srbija koja tako ima šansu da postane ozbiljno regionalno trgovinsko čvorište.

Za Srbiju je važna još jedna činjenica u vezi sa Kinom. S obzirom na to da je nemoguće podmirivati potrebe milijardu i trista miliona stanovnika kroz konvencionalne izvore energije, Kina u poslednje vreme razvija korišćenje alternativnih izvora. Na samitu zemalja centralne i jugoistočne Evrope i Kine održanom 2013. godine u Bukureštu, bio je prisutan i vlasnik jedne od najvećih kompanija za proizvodnju energije vetra (*Ming Yang Power Group*). Pored kreditiranja modernizacije pruge Beograd–Budimpešta, to je bila prilika da se ugovore poslovi u vezi

sa održivim razvojem Srbije, imajući u vidu da Srbija oskudeva u konvencionalnim izvorima energije, jer je ugalj lošeg kvaliteta, a nalazišta nafte i gasa zanemarljiva.

Postoji još dosta otvorenih pitanja u vezi sa novim putem svile. Nezavisno od njihovih rešenja, sve mogućnosti koje se za nas otvaraju ostaće pod znakom pitanja dok ne pokažemo spremnost i kvalitet da učestvujemo aktivnije na međunarodnim tržištima roba i rada. Srbiji se ukazuju nove razvojne šanse u 21. veku ali isključivo od nas zavisi da li ćemo ih iskoristiti ili definitivno ostati u zapečku svetskih tokova. Mudrom spoljnom i razvojnom politikom možemo pretvoriti naš geografski položaj u blagoslov, a ne prokletstvo, kao i nadomestiti nedostatak interesovanja za nas u pojedinim delovima evropskog kontinenta.

5. EKONOMSKI ODNOSI SRBIJE I NEMAČKE: STANJE I MOGUĆNOST UNAPREĐENJA

Nakon ratne drame 90-ih godina skida se embargo prema Srbiji, odnosno SR Jugoslaviji, a već od oktobra 2000. godine dolazi do otopljanja odnosa Srbije i Nemačke, što će se ubrzo odraziti i na intenziviranje ekonomske, a posebno trgovinske saradnje. Prve tri-četiri godine novog milenijuma na visok obim uvoza iz Nemačke utiče i snažan priliv donacija (koje se knjiže kao uvoz, iako se ne plaćaju), posebno u energetski sistem Srbije (to je vreme kada je gro donacija iz zemalja Evropske unije došlo u sankcijama urušenu ekonomiju Srbije). Od 1. decembra 2000. godine tržište Evropske unije pa i Nemačke se unilaterano otvara za proizvode iz Srbije, te počinje dinamična faza ekonomske razmene koja traje narednih osam godina (sve do *Velike recesije* 2008-2009). Srbija u tih osam godina beleži snažan rast robnog izvoza ali i uvoza, iz Nemačke. Prosečna (diskretna) stopa rasta ukupnog robnog izvoza Srbije (korigovana za razmenu sa Crnom Gorom) bila je 20,4%, a uvoza 20%, izraženo u evrima (to znači da se svake od tih osam godina za po toliko u proseku povećavala spoljna trgovina Srbije, što je veliko ostvarenje koje je istina ostvareno sa vrlo niskih baza). Robni izvoz u Nemačku u istom periodu je rastao još brže (21,2%), dok je uvoz imao nešto sporiju dinamiku (posledica relativno visokog udela uvoza iz Nemačke 2000) ali bez sumnje snažnu stopu rasta (18,1%).

Velika recesija 2008. godine dramatično obara srpsku spoljnu trgovinu, BDP i investicije. To se odražava i na razmenu sa jednim od tri ključna spoljnotrgovinska partnera Srbije - Nemačkom.

Velika recesija dramatično obara srpsku spoljnu trgovinu kao i BDP i investicije. To se odražava i na razmenu sa jednim od tri ključna spoljnotrgovinska partnera Srbije - Nemačkom. Ipak, izvoz se brzo oporavlja i već 2011. godine on je za više nego petinu veći od pretkrizne 2008. godine. Sa robnim uvozom (iz Nemačke) stvari stoje drugačije on je te godine još uvek 17% manji od onog iz 2008. godine, da bi približno dostigao prekrizni nivo tek 2014. godine. Istina, situacija je skoro identična i sa ukupnim uvozom Srbije koji je dramatično narastao usled prevelike javne potrošnje i kapitalnih investicija nekoliko godina pred izbijanje krize (što je bilo prirodno, jer se fiskalnom ekspanzijom kreirana snažna domaća tražnja odnosno potrošnja, dobrim delom *zadovoljavala* ponudom iz inostranstva).

Ponovno intenziviranje razmene Srbije i Nemačke od 2012. godine

Nakon najsnažnijeg udara *Velike recesije* tokom 2009. godine počinje osetniji oporavak srpske, a i ekonomije evrozone, što dovodi do porasta domaćeg izvoza u te zemlje, uključujući i Nemačku. Istina, kriza javnih dugova, počevši od 2010. godine sa Grčkom, a potom i u ostalim zemljama periferije Evropske unije, sa poslednjom eksalacijom tokom 2015. (opet u Grčkoj), delovala je prorecesiono na ekonomsku aktivnost, spoljnotrgovinske tokove i priliv investicija u slabije razvijene evropske privrede uključujući i Srbiju. Indikativno je da je Nemačka uspela da u ovom periodu održi, pa čak i da poboljša svoje ekonomske performanse.

Godine 2011. domaći izvoz u Nemačku iznosi 953 miliona evra (11,3% ukupnog izvoza Srbije), dok je uvoz iz Nemačke znatno viši: 1.539 miliona evra ili 10,8% ukupnog uvoza. Narednih godina, zaključno sa 2015. razmena sa Nemačkom imala je snažan rast koji je znatno prevazilazio stope povećanja ukupne domaće razmene.

Za potrebe analize perioda od 2012. prirodno je da uzmemo godinu ranije za potrebne komparacije - kako dinamike rasta tako i promene strukture razmene dve zemlje. Godine 2011. domaći robni izvoz u Nemačku iznosi 953 miliona evra (11,3% ukupnog izvoza Srbije), dok je uvoz iz Nemačke (prirodno) znatno viši: 1.539 miliona evra ili 10,8% ukupnog uvoza zemlje. Narednih godina, zaključno sa 2015.⁹ razmena sa Nemačkom imala je snažan rast koji je znatno prevazilazio stope povećanja ukupne domaće razmene. Zanimljivo je da je i pored toga, prisutna velika stabilnost udela Nemačke u spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije (izuzev uvoza u početku 2000-ih), što ukazuje da se na srednji rok dinamika razmene sa najvećom ekonomijom Evrope poklapa sa ukupnom dinamikom izvoza i uvoza što je donekle i očekivano.

Tabela 1 - Prosečne stope rasta robne razmene Srbije i Nemačke od 2000-2015. godine

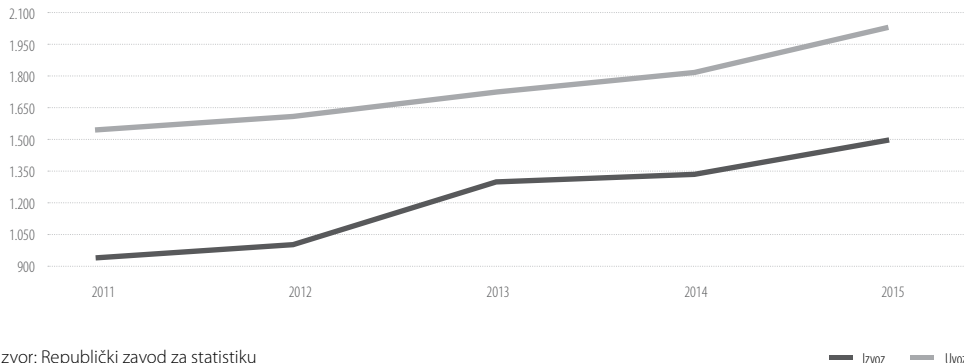
Period	Izvoz	Uvoz
2000-2015	15,6	10
2000-2008	21,1	18,1
2008-2015	9,6	1,4
2011-2015	12	7,1
2012-2015	13,9	8,1

Izračunato na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku (izvoz i uvoz izraženi u evrima).

Robni izvoz je u četiri posmatrane godine (od 2011-2015) prosečno rastao 12%, uvoz 7,1%, dok je dinamika ukupne spoljne trgovine Srbije bila skromnija (prosečni rast izvoza 9,4%, a uvoza 3,5%, izraženo u evrima). To je dovelo i do povećanja pokrivenosti uvoza izvozom kada je u pitanju Nemačka sa 62% na 74% (istina, taj pokazatelj raste i za ukupnu razmenu i 2015. godinu iznosi takođe 74%). Trend intenziviranja razmene dve države od 2011. godine vidljiv je na grafikonu 1.

⁹ Podatke za 2015. projektovali smo na osnovu podataka RZS za prvih deset meseci te godine (<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/public/PublicationView.aspx?pubKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=3308>), imajući u vidu udeo Nemačke u razmeni, te pretpostavkom da će se stopa rasta izvoza od 8,3% i uvoza od 5,4% zadržati u poslednja dva meseca 2015. što je konzervativna procena.

Grafikon 1 - Dinamika robne razmene Srbije sa Nemačkom 2011-2015 (u milionima evra)

Izvor: Republički zavod za statistiku

Ključni faktor konstantnog rasta izvoza iz Srbije u Nemačku je izvoz sve mnogobrojnih nemačkih preduzeća u našoj zemlji. Naime, te firme svoje proizvode iz fabrika širom Srbije izvoze kupcima i svojim partnerima na tržištu Nemačke, Evropske unije i globalno. U toku su proširenja proizvodnih pogona pojedinih nemačkih kompanija koje će tek dostići svoj proizvodni maksimum u narednim godinama, te je skoro izvesno da će se razmena sa Nemačkom uvećavati. Trenutno u Srbiji posluje 370 preduzeća sa nemačkim kapitalom.

Kvalitativna analiza spoljnotrgovinske razmene Srbije i Nemačke

Robnu razmenu Srbije sa Nemačkom karakteriše nepovoljna struktura domaćeg izvoza (uz konstantno visok nivo roba više faze finalizacije u uvozu iz Nemačke) ali i (ohrabrujući) trend rasta pokrivenosti uvoza izvozom. Treba napomenuti da su već od 2014. godine carine na uvoz iz Nemačke (i Evropske unije), osim za određeni broj agrarnih proizvoda, svedene na nulu.

Vodeće mesto u izvozu Srbije u Nemačku imaju elektrotehnički uređaji i oprema, proizvodi od čelika, bakra i aluminijuma, hemikalije ali i prehrambeni proizvodi, posebno sveže i smrznuto voće, povrće i žitarice. Dominantni uvozni proizvodi iz Nemačke su: putnički automobili (i druga motorna vozila), pogonske mašine, električne mašine, delovi za mašine, aluminijumski proizvodi, medicinsko-farmaceutski proizvodi (lekovi), parfimerijski preparati, plastične materije u primarnim oblicima, hartija i proizvodi od celuloze.

Iznenadjujući je relativno visok udeo kapitalnih proizvoda u izvozu u Nemačku (nešto preko trećine), što posredno svedoči o značaju nemačkih kompanija u Srbiji koje su dobrim delom komponentaši. Ista vrsta proizvoda čini nešto preko polovine ukupnog uvoza, što je prirodno imajući u vidu da je Nemačka glavni snabdevač Srbije mašinama i transportnim uređajima, koji čine čak 53,8% ukupnog uvoza iz te zemlje (od čega na drumska vozila otpada čak 18%), a hemijski proizvodi koji su takođe dominantno sa visokom dodatom vrednošću, čine još 19%. Mašine i transportni uređaji čine i skoro polovinu izvoza Srbije u Nemačku (47,8% 2015. godine) ali su ostali proizvodi potencijalno više dodate vrednosti slabo zastupljeni (npr.

Ključni faktor konstantnog rasta izvoza iz Srbije u Nemačku je izvoz sve mnogobrojnih nemačkih preduzeća u našoj zemlji. Naime, te firme svoje proizvode iz fabrika širom Srbije izvoze kupcima i svojim partnerima na tržištu Nemačke, Evropske unije i globalno. U toku su proširenja proizvodnih pogona pojedinih nemačkih kompanija koje će tek dostići svoj proizvodni maksimum u narednim godinama, te je skoro izvesno da će se razmena sa Nemačkom uvećavati.

Robnu razmenu Srbije sa Nemačkom karakteriše nepovoljna struktura domaćeg izvoza ali i ohrabrujući trend rasta pokrivenosti uvoza izvozom. Možemo govoriti i o određenim strukturnim unapređenjima, odnosno kvalitativnom poboljšanju domaćeg izvoza u najveću evropsku privredu.

Izvesno je da će 2015. godine biti zabeležene do sada najveće vrednosti robne razmene. Važan faktor rasta razmene je konstantno povećavanje prisustva nemačkih kompanija u Srbiji koje dobar deo svog plasmana usmeravaju u domicilnu zemlju čije tržišne potrebe dobro poznaju i na čijem su tržištu već prisutne.

hemijski proizvodi čine tek 6,7% izvoza u tu zemlju). Znatan deo izvoza u Nemačku otpada na povrće i voće (9%), obojene metale (6,3%), te odeću (5,8%), što su dominantno proizvodi nižeg nivoa obrade. Ovde treba naglasiti da klasifikacija na višem nivou dezagregacije ukazuje da se i kod mašina i transportnih uređaja radi dobrim delom o sklapanju, te proizvodnji delova jednostavnije strukture (npr. domaći komponentaši sa nemačkim vlasništvom rade za nemačku auto-industriju uglavnom jednostavnije delove).

Posmatrano po najvišem stepenu dezagregacije, odnosno po carinskoj tarifi (nomenklaturi), u 2015. godini su čak 12,8% izvoza činili delovi za mašine, sa 8,3% slede setovi provodnika za paljenje kod vozila, a na trećem mestu su maline sa 5% domaćeg izvoza u Nemačku. Proizvodi koji čine više od 1% izvoza su i spoljne gume pneumatske, automobili, određeni lekovi, delovi za motorna vozila, katode bakra, hula-hop čarape, cigarete. Na strani uvoza, takođe, prednjače pomenuti delovi za mašine sa 16,2%, automobili (1.500 do 2.500 cm³) sa 4,2%, određene vrste lekova sa 2,4%, delovi karoserija sa 1,2%, itd.

Na osnovu poređenja strukture domaćeg izvoza u Nemačku 2015. sa 2011. godinom možemo govoriti o određenim strukturnim unapređenjima, odnosno kvalitativnom poboljšanju domaćeg izvoza u najveću evropsku privredu. Analizom udela pojedinih glava carinske tarife (od 1 do 97) dolazimo do zaključka da prve dvadeset četiri glave carinske tarife (koje uglavnom obuhvataju hranu, žive životinje, ulja i masti, pića) smanjuju udeo u ukupnom izvozu u Nemačku 2015. godine u odnosu na četiri godine ranije (na 12,4% sa 14,7%). To je povoljna tendencija koja govori o manjem udelu proizvoda niže faze obrade u izvozu.

Na još uvek nepovoljnu strukturu izvoza ukazuje i spisak trideset vodećih izvoznika (proizvođača) iz Srbije u Nemačku 2015. godine (videti *Aneks 3*). Naime, prvo mesto je *Siemens* (sa čak 13% izvoza u Nemačku 2015), sledi *Leoni* (5,2%), *Draxlmaier* (3,9%), *Impol Seval* (3,7% izvoza u Nemačku 2015), *IGB Automotive Comp* (3,1%). Potom su plasirani: *Fiat Srbija*, *Fresenius Medical Care*, *Hemofarm*, *Gorenje*, *Contitech Fluid Serbia*, *PLD Serbia doo*, *Boshc*, *Tigar*, *Altiva*, *Falke*, *Philip Morris Operations* (Niš). Pored ostalih, tu su još i *NIS*, *Livnica Kikinda*, *Tetra Pak*, *Železara Smederevo*, *RTB Bor Cooper Standard doo*, *TF Kable* (Zaječar), *Henkel*, *Valjaonica Bakra Sevojno*, *Goša FSO*.

Najveći uvoznici iz Nemačke su dobrim delom iz auto, mašinske i elektro industrije, te farmacije, što je i očekivano, imajući u vidu strukturu uvoza iz te zemlje. Prvih pet mesta su: *Siemens* (skoro 24% uvoza iz Nemačke), *Porsche SCG* (2,9%), *Star Import* (2,7%), *Ball Pakovanja* (2%), *Tetra Pak Production* (1,8%). Među prvih 15 su još: *Grammer*, *IGB Automotive Comp*, *Henkel*, *Bosch*, *Philip Morris*, *Phoenix pharma*, *Fiat Srbija*, *Hemofarm*, *Grundfos Srbija*, *Tarket* (podaci Uprave carina Srbije).

Kada se posmatra vrsta spoljnotrgovinskog prometa, gro robnog uvoza 2015. (a i prethodnih godina) čini kupoprodaja (83%), dok jedini preostala vrsta spoljnotrgovinskog prometa sa relevantnim učešćem jeste oplemenjivanje (12,3%). Na strani srpskog izvoza u Nemačku kupoprodaja ima manje dominantan položaj sa 60,3% vrednosti svih izvoznih poslova. Na oplemenjivanje otpada 19%, na promet u slobodnim zonama 9,7%, a na poslove posle oplemenjivanja 8,5%, što ukazuje na relativno loš položaj domaće pre svega, tekstilne industrije koja mahom obavlja *lon-poslove* koji donose malu dodatnu vrednost (5% do 10%).

Nemačke investicije u Srbiji

Po investicionim projektima, sa 13,5% od njihovog ukupnog broja, odnosno stranih direktnih investicija, Nemačka zauzima drugo mesto u Srbiji.¹⁰ Po ukupno investiranim sredstvima od 2005. godine kada i kreće ozbiljnije ulaganje u Srbiju, Nemačka sa nešto preko 1,2 milijarde evra, zauzima treće mesto, iza Austrije i Norveške (koja praktično tu poziciju zauzima zbog jedne ogromne investicije: *Telenora*). Inače, računajući od kraja 2000. godine, procenjuje se da je Nemačka investirala preko 1,5 milijardu evra, a da je u tim firmama posao našlo blizu 25 hiljada ljudi. Nemačka preduzeća zaposlila su šest hiljada radnika i dobila 7,1% ukupno odobrenih sredstava SIEPA po čemu su takođe, među vodećim investitorima.

Tabela 2 - Neto strane direktne investicije u Srbiju od strane Nemačke (u milionima evra)

2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
154,868	645,370	50,516	59,572	40,101	32,921	76,591	43,444	48,391	31,546	34,159

Izvor: NBS (podaci za 2015. godinu su za prvih šest meseci)

Najveće nemačke investicije u Srbiji su *Štada* (510 miliona evra), *Metro* (165 miliona evra), *Meser tehnogas* (114 miliona evra), *Henkel* (78 miliona evra), *Nordcuker* (45 miliona evra). Jedna od ključnih oblasti investicione saradnje je sektor automobilske industrije (*Leoni*, *Drekslmajer*, *Gramer*, *Norma grupa*, *Kontinental-Kontiteg*). Veoma su važna i ulaganja *Simensa* i *Vaker Nojsona* (proizvođač lake građevinske i poljoprivredne mašine). Kompanija *Falke* investirala je preko 10 miliona evra u proizvodnju čarapa, dok je *Muehlbauer* svetski lider za sigurna tehnološka rešenja u sferi elektronske identifikacije (investicija u Staroj Pazovi).

¹⁰ http://siepa.gov.rs/sr/files/pdf2010/Investirajte%20u%20Srbiji%20SIEPA_lat_novembar%202015.pdf

Kompanija *Reum* investirala je u fabriku za proizvodnju auto-delova, a *Medsorg* u fabriku za reciklažu. U sektoru prerade hrane, *Meggle* je preuzela kragujevačku mlekaru *Mladost*. *Lidl* je prvi nemački maloprodajni diskontni trgovinski lanac u Srbiji (*Lidl* je deo *Schwarz* grupe), dok kod nas posluje i jedna od najvećih trgovinskih firmi na svetu: nemački *Metro*.

Značaj remitendi i donacija iz Nemačke

Možda krucijalan aspekt ukupnih odnosa dve zemlje koji nadilazi ekonomsku saradnju jesu tokovi radne snage iz Srbije ka Nemačkoj koji su posebno intenzivirani u drugoj polovini 60-ih godina. Vrlo brzo je uočeno da priliv deviza u našu zemlju rapidno raste, što je uz smanjenje pritiska na zapošljavanje donelo još jedan pozitivan efekat za našu privredu, suočenu sa krizom ekstenzivnog rasta. Naime, doznake su uz ino-penzije (koje su, praktično, štednja naših radnika realizovana u inostranstvu), od velikog značaja za pokrivanje pre svega, deficita u spoljnotrgovinskom bilansu. Vrlo važan aspekt međugraničnog kretanja ljudi je i prenos iskustava (i kulture življenja) iz civilizacijski napredne države kakva je Nemačka.

Državljeni Srbije već tradicionalno odlaze na privremeni rad najviše u Nemačku, a potom zemlje takođe, nemačkog govornog područja: Austriju i Švajcarsku (gastrabajterski staž im u proseku traje 13 godina). Čak 145 hiljada povratnika penzije troši u Srbiji (najviše čekova stiže iz Nemačke: 35.615, iz Hrvatske 32.836, iz Švajcarske 15.444).

Za mnoge zemlje u razvoju pa i Srbiju, doznake (i ino-penzije) predstavljaju najveći pojedinačni izvor deviza koji premašuje izvozne prihode, zvaničnu pomoć za razvoj, strane investicije. U Srbiji doznake u proseku godišnje čine oko 9% BDP-a poslednje decenije, a i projekcije za 2015. godinu su slične. Jednu od studija o doznakama koje šalju srpski državljani iz Nemačke objavila je Svetska Banka 2006. godine.¹¹ Prema njoj Srbija je tokom 2004. godine primila 2,4 milijarde dolara od Srba koji žive van Srbije, prvenstveno u Nemačkoj, SAD, Švajcarskoj. Procenjena vrednost doznaka u Srbiju iz Nemačke 2006. bila je približno 300 miliona dolara, a sa neformalnim tokovima oko 600 miliona, što je bila petina ukupnih doznaka u Srbiju te godine.¹²

Prema istraživanju *Migracije i razvoj* koje je sproveo GTZ, odnosno GLZ, od oko 400 hiljada Srba u Nemačkoj, njih 88% šalje doznake u domovinu (najviše novca se šalje neformalnim kanalima da bi se izbeglo plaćanje bankarskih provizija, odnosno preko prijatelja, rođaka ili vozača autobusa). Prema toj studiji, gastarbajteri su u Srbiju poslali skoro 243 miliona evra

Možda krucijalan aspekt ukupnih odnosa dve zemlje koji nadilazi ekonomsku saradnju su tokovi radne snage iz Srbije ka Nemačkoj koji su posebno intenzivirani u drugoj polovini 60-ih godina. Vrlo brzo je uočeno da priliv deviza u našu zemlju rapidno raste. Vrlo važan aspekt međugraničnog kretanja ljudi je i prenos iskustava.

¹¹ The Germany-Serbia Remittance Corridor: Challenges of Establishing a Formal Money Transfer System.

¹² www.geldtransferfair.de

prosečno godišnje. Međutim, podaci NBS ukazuju da iz Nemačke najviše privatnih doznaka stiže preko banaka, u proseku 312 miliona evra. Svetska banka procenjuje da još toliko novca iz Nemačke u Srbiju dolazi neformalnim kanalima, pa prema njihovim procenama, ukupne doznake iz Nemačke iznose 476 miliona evra.¹³

Kada je u pitanju legalno kretanje radne snage iz Srbije u Nemačku razlozi za nemogućnost većeg zapošljavanja u toj državi su nedovoljno ili nikakvo znanje nemačkog jezika (barem kod onih koji su na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje). Razlog su i bilateralno neregulisan odnos sa Nemačkom o zapošljavanju zdravstvenih radnika, posebno srednjeg medicinskog kadra (koji je Nemačkoj najpotrebniji). Odliv radne snage deluje podsticajno na porast domaćih nadnica (smanjujući ponudu radne snage) i umanjuje pritisak na tržište rada u zemlji. Priliv doznaka dopuna je domaćih zarada, te važan izvor prihoda delimično izdržanih članova porodice u Srbiji.¹⁴

Vrlo važan aspekt odnosa dve zemlje od 2000. godine je unilateralna pomoć. Sa više od jedne milijarde evra donacija Nemačka je najveći bilateralni donator naše zemlje, pre svega u infrastrukturi. Nemačka je Srbiji pružila i značajnu dodatnu podršku kroz razne zajedničke donatorske oblike Evropske unije (taj iznos se procenjuje na blizu 400 miliona evra). U ukupnoj sumi bilateralne pomoći Nemačke, Srbija je na 16. mestu od 151 države koje dobijaju pomoć. Ta sredstva su uglavnom investirana u energetiku, vodosnabdevanje, podizanje kapaciteta lokalnih samouprava kao i za humanitarne potrebe.

Perspektive ekonomske saradnje Srbije i Nemačke u narednom periodu

Pitanje je zašto se dešavaju ovi pozitivni pomaci, a najvažnije je da li su oni održivi, tj. možemo li očekivati da se dobri trendovi nastave. Radna pretpostavka je da je snažan rast obima razmene, posebno izvoza u Nemačku, posledica dolaska nemačkih investitora orijentisanih na inostrana tržišta koji su Srbiju od početka 2000-ih videli kao pogodnu destinaciju za ulaganja. Ovo potvrđuje i uvid u bruto investicije iz Nemačke u Srbiju koji pokazuje da je njihov kumulativni nivo praktično u konstantnom porastu.

Jasno je da je rast razmene sa Nemačkom kao i uostalom i ukupan rast razmene, u proteklih deceniju i po impozantan ali je ostvaren sa vrlo niske baze tako da Srbija ima u apsolutnom izrazu vrlo nizak nivo razmene sa Nemačkom. Npr. populaciono uporediva Bugarska ima dvostruko veći robni izvoz u Nemačku 2015. godine od Srbije (dok je uvoz veći za 70%), dok Hrvatska ima za 44% veći izvoz po stanovniku u Nemačku od Srbije iste godine.¹⁵

¹³ www.economy.rs - 16. XI 2009.

¹⁴ Za ukupni efekat na nivo nadnica u privredi koji se generalno ne smatra signifikantnim od značaja je da li je pre odlaska u inostranstvo pojedinačni radnik bio nezaposlen ili je imao radno mesto i da li ga je napustio svojom voljom ili je otpušten.

¹⁵ http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/FTS_Intrastat_2015-08_EKX36IP.pdf i <http://www.dzs.hr/>

Izvesno je da će 2015. godine biti zabeležene do sada najveće vrednosti robne razmene dve zemlje (i prethodne godine bile su rekordne). Robni uvoz prešao je dve milijarde evra, a izvoz 1,5 milijardu. Važan faktor rasta razmene je konstantno povećavanje prisustva nemačkih kompanija u Srbiji koje dobar deo svog plasmana usmeravaju u domicilnu zemlju, čije tržišne potrebe dobro poznaju i na čijem su tržištu već prisutne (npr. među deset najvećih srpskih izvoznika u Nemačku, polovinu predstavljaju nemačke kompanije, a trenutni izvozni lider je *Siemens*).

U *Fiskalnoj strategiji* za 2016. godinu sa projekcijama za 2017. i 2018. godinu¹⁶ predviđa se rast volumena izvoza robe i usluga od 7,7% u 2016, te 7% u 2017. i 6,7% u 2018. godini. Rast uvoza robe i usluga procenjuje se na 5,8% 2016. godine sa blagim usporavanjem u 2017-2018. godini (na 4,4%, odnosno 4,3%). Imajući u vidu da domaći izvoz u Nemačku beleži intenzivniji rast od ukupnog izvoza u periodu nakon 2000. ali i nakon 2008. godine te i u periodu od 2011-2015. godine (razlika je uglavnom oko dva procentna poena - videti *Aneks 1*) očekivati je da se taj trend nastavi. U skladu s tim, realno je da stope rasta izvoza u Nemačku budu blizu dvocifrenih u naredne tri godine, pored ostalog i zato što bi mere ECB trebalo da podstaknu inflaciju u evrozoni (projekcije iz *Fiskalne strategije* se odnose na volumen izvoza na koji treba dodati nivo godišnjeg rasta cena). Posmatrajući 2015. godinu stvari stoje upravo tako: dok je ukupni rast robnog izvoza 8,3%, izvoz u Nemačku povećan je za 10,8%. Na strani robnog uvoza isti je obrazac, samo izraženiji: ukupni uvoz raste za 5,4%, a uvoz iz Nemačke za 10,2%. Inače, robni uvoz iz Nemačke nakon 2008. u odnosu na dinamiku ukupnog robnog uvoza, ima dvostruko veće stope rasta (koje su, istina, relativno skromne), pa bi se ta tendencija mogla nastaviti (trend je ubrzan od 2011. godine na prosečnih 7,1%). Srbija povećava uvoz iz Nemačke ne zato što kupovna moć u zemlji snažno raste, nego zbog toga što velike investicije zahtevaju uvoz opreme i mašina koje velikim delom dolaze iz Nemačke; procenjuje se da je oko tri četvrtine mašina i opreme u srpskim fabrikama nemačke proizvodnje (većina onog što Srbija uvozi iz Nemačke stvara novu vrednost i važan je deo proizvodnog procesa). Ako se ove grube procene pokažu ispravnim robni izvoz u Nemačku bi 2018. godine bio blizu dve milijarde evra, dok bi uvoz blago prešao 2,5 milijardi evra (a pokrivenost uvoza izvozom približila bi se cifri od 80%).

I iskustva zemalja u tranziciji koje su imale rapidan rast razmene sa Nemačkom 90-ih godina, tokom procesa reformisanja realsocijalističkog sistema, ukazuju na verovatan razvoj trgovinskih odnosa Srbije i Nemačke. Ipak, treba imati u vidu da sadašnja privredna struktura ne dozvoljava

I iskustva zemalja u tranziciji koje su imale rapidan rast razmene sa Nemačkom 90-ih tokom procesa reformisanja realsocijalističkog sistema ukazuju na verovatan razvoj trgovinskih odnosa Srbije i Nemačke.

Recesija, odnosno praktična stagnacija, u evrozoni nije značajnije uticala na ekonomsku saradnju dve zemlje. Srbija je za Nemačku suviše mali spoljnotrgovinski partner i investiciono odredište da bi problemi u Nemačkoj i Evropskoj uniji mogli ozbiljnije da utiču na ekonomske odnose dve države.

¹⁶ www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=11753

dugoročno ozbiljniji rast izvoza, a na to će uticati i izvesno usporavanje srednjoročnog rasta globalne trgovine (usporavanje Kine, anemičan rast zapadnih ekonomija). Bazična pretpostavka za rast izvoza na zahtevno nemačko tržište je, pored promene strukture i porast proizvodnje, uzimajući u obzir visoku međuzavisnost tendencija domaće produkcije i izvoza. Potencijali za unapređenje ekonomske saradnje sa Nemačkom leže u mogućnosti saradnje u perspektivnim područjima (energetika, transport, logistika, auto-industrija, proizvodnja električnih i elektro-uređaja, farmacija), te posmatranje Srbije kao odskočne daske za operacije u regiji.¹⁷

Recesija, odnosno praktična stagnacija, u evrozoni nije značajnije uticala na ekonomsku saradnju dve zemlje. Srbija je za Nemačku suviše mali spoljnotrgovinski partner i investiciono odredište da bi problemi u Nemačkoj i Evropskoj uniji mogli ozbiljnije da utiču na ekonomske odnose dve države. Naime, Nemačka ima čisto ekonomski interes da dalje jača svoju lidersku ekonomsku poziciju u Srbiji. Reč je o solidnim ljudskim, materijalnim, prirodnim i lokacijskim prednostima, postojanje ne malog domaćeg tržišta kao i značajne povlastice u spoljnoj trgovini koje mogu da koriste nemačke firme koje posluju u našoj zemlji. Osnovni uslov za veća ulaganja u Srbiji (*greenfield*, *brownfield* investicije, javno privatno partnerstvo) su poboljšanje privrednog ambijenta i striktno pridržavanje normi i standarda EU, posebno u oblasti zaštite svojine i ugovora. Sigurnost ulagača, ne samo iz Nemačke, u sadašnjoj situaciji značajno bi povećalo ostvarenje planova iz *Fiskalne strategije 2016-2018*, odnosno uspešan završetak aranžmana Srbije sa MMF, jer on podrazumeva predviđivu monetarnu i fiskalnu politiku, veću disciplinu u javnim finansijama, stvaranje fleksibilnijeg tržišta rada i nastavak strukturnih reformi. Nemački, kao i svaki drugi kapital, je veoma osetljiv na političku stabilnost, a potezi nove vlasti u cilju ubrzanja evropske integracije bi bili dodatni faktor te stabilnosti.

Srbiji je izvesno potreban aktivan pristup gde se snažnim reformskim delovanjem ubrzo menja slika Srbije kao ekonomski i politički stabilne zemlje sa funkcionalnom tržišnom privredom. Definisanje jasnih strateško razvojnih prioriteta otvara prostor stranim investitorima da intenziviraju svoje prisustvo u Srbiji, podignu tehnološki nivo zemlje i otvaraju nova radna mesta. Kao lider u ekonomskoj saradnji sa Srbijom, Nemačka može da podstakne i *povuče* ostale zemlje, pre svega iz Evropske unije, da više investiraju u srpsku privredu. Pozitivni efekti povećane ekonomske saradnje omogućuju Nemačkoj da bude aktivnija u naporima Srbije da ubrza reforme i evrointegracioni proces.

Dosadašnja bogata saradnja u oblasti donošenja evropskih zakona, prenošenje iskustva u funkcionisanju važnih institucija, poreskog zakonodavstva, zakona o javnoj svojini i restituciji, pokazuju da se ta vrsta saradnje (i pomoći) može da se proširi i obogati. Proteklih deceniju i po Srbija je dobila puno saveta iz inostranstva i to kroz međunarodne finansijske institucije ili Evropsku komisiju, kao i preko Vlada i NVO pojedinih zemalja, posebno Nemačke. Međutim, pokazalo se da je najvažnije sprovođenje saveta. Naime, dok je Nemački BDP *per capita* šest

¹⁷ Srbija je tokom poslednje decenije proširila saradnju i sa pojedinim, razvijenim, nemačkim pokrajinama pa su u okviru tih akcija postignuti opipljivi rezultati u proširenju ekonomskih veza sa Bavarskom i Baden Virtembergom. Privredna saradnja kompanija iz Srbije i Bavorske dobrim delom se odvijala i zahvaljujući Srpsko - bavarskoj komisiji koja je osnovana još pre četiri decenije, a ponovo je aktivirana 2000. godine. U robnoj razmeni sa Bavarskom Srbija je, tokom poslednjih godina, znatno unapredila izvoz.

puta veći od našeg, naša nezaposlenost 18% (Nemačka 6%), a privredne strukture različite, teško je da ekonomske politike mogu biti (potpuno) primjenjive. Iste mere u različitim kulturama imaju različiti efekat, pogotovo kada se uzme velika razlika u efikasnosti.

Treba reći da i pored formalno bescarinskog izvoza u Evropsku uniju, pa i Nemačku, ta tržišta nisu potpuno otvorena našim kompanijama. Naime, za poslovanje im treba radna dozvola, a bez nje je otežano prekogranično pružanje usluga, posebno za građevinski sektor. Još važnije, dolazak do EUR 1, uverenja o poreklu robe, za mnoga mala i srednja preduzeća toliko je komplikovan ili zbog porekla robe i nemoguć, pa ona plaćaju carinu pri izvozu u Nemačku (i Evropsku uniju). Indikativan je primer Hrvatske koja je posle ulaska u Evropsku uniju, samim tim i u carinsku uniju, skoro dvostruko ubrzala rast robnog izvoza na to tržište. Pored trgovine, transfer znanja, razvoj zajedničkih projekata i obuka je nešto što srpskoj privredi na srednji i duži rok otvara mogućnost da bude konkurentnija na otvorenom tržištu Evropske unije. Izvesno je da će radi održavanja trenda rasta izvoza kompanije iz Srbije morati da posvete najviše energije stvaranju kvalitetnih i konkurentnih proizvoda za zahtevno nemačko tržište.

Unapređenje srpsko-nemačkih odnosa i uticaj aktuelnih međunarodnih kriza na njih

Nemačka je najvažniji ekonomski partner Srbije, ako pored obima spoljnotrgovinske razmene, uzmemo u obzir i prilive doznaka, kao i investicije iz te zemlje. Možda je paradoks da Srbija sa Nemačkom trenutno ima bolje političke nego ekonomske odnose. Prepreke većoj saradnji uglavnom su na našoj strani. Nemačka nedovoljno investira zbog naše nepredvidljive politike, poreza i sistema javne uprave, a naše kompanije premalo izvoze jer nisu dovoljno konkurentne ili nemaju dovoljno kapaciteta za tako veliko tržište.

Za Srbiju je od značaja da je na *Konferenciji o Zapadnom Balkanu*,¹⁸ održanoj 28. avgusta 2015. godine u Berlinu, data podrška jačanju saradnje između država u regionu i približavanju Evropskoj uniji. Ono što je najvažnije, Nemačka je ponovo istakla da stoji iza obećanja da postoji evropska perspektiva za zemlje Zapadnog Balkana, iako će taj put biti dug. Nemačka vlast (a i vodeće stranke u toj zemlji ponaosob), Zapadni Balkan dugoročno vidi kao deo Evropske unije. Najveća evropska privreda daje podršku jačanju saradnje država regije, te ubrzavanju procesa približavanja Evropskoj uniji u političkom i ekonomskom smislu, kao i jačanju pravne države. Povećan angažman nemačkih preduzeća u Srbiji i jačanje privrednih veza između dve zemlje svakako bi pozitivno uticao i na proces evropske integracije Srbije. Ipak, države Zapadnog Balkana, te i Srbija, ne mogu očekivati neke ustupke na putu ka Evropskoj uniji. Nemačka insistira da se na pravi način iskoriste konkretne ponude za izgradnju regionalne infrastrukture,¹⁹ te da je preduslov za investicije privatnih biznismena (time i za privredni rast) odlučna borba protiv korupcije i dobar rad organa vlasti.²⁰

¹⁸ Može se govoriti o pojmu *Western Balkan* ili pak o pojmu *The Rest of Balkan*.

¹⁹ Osim država Evropske unije u regionu su aktivne i međunarodne institucije kako bi sufinansirale priključivanje regiona na saobraćajnu mrežu EU.

²⁰ <http://www.dw.com/bs/zapadni-balkan-je-sam-odgovoran-za-reforme/a-18693471>

Cilj Berlina je stabilnost na Balkanu jer su milioni nemačkih državljana i biografski povezani s Balkanom, a ljudi s Balkana kada gledaju na Zapad prvo vide Nemačku. Nestabilnost za Nemačku znači i reku izbeglica, nesigurnost, širenje organizovanog kriminala (Balkan je važan za Nemačku kao Francuskoj severna Afrika). Trenutna migrantska kriza mogla bi da podstakne pojačavanje interesovanja Nemačke za stabilizaciju Balkana, iz čega bi mogle da sledi podstrek za nešto veće investicije iz te zemlje. Pored toga, krah ruskih planova za gasovode koji bi išli preko Balkana (Južni tok i Turski tok) koji je povezan sa krizom oko Krima, odnosno (Južnog) Donbasa, te naglog hlađenja rusko-turskih odnosa posle obaranja ruskog aviona u Siriji, praktično Srbiju okreće ka planovima Evropske unije u tom domenu. Ono što je prva opcija jeste interkonektor sa Bugarskom (investicija od oko 80 miliona evra), a možda i sa Rumunijom ali je problem u tome da Rusija može da preseče i dotok gasa prema tim zemljama koji takođe ide preko Ukrajine (južnom trasom). Ako Ukrajina u potpunosti prestane da bude gasna tranzitna ruta 2018. godine, što Rusija zvanično nagoveštava, prirodni gas u Srbiju bi mogao da dolazi preko Severnog toka 2 (koji će do tada biti u funkciji), odnosno preko Nemačke te Austrije (Slovačke) i Mađarske (opcija sa LNG terminalom na Krku je za nas znatno skuplja, barem dvostruko).

Najveća evropska privreda daje podršku jačanju saradnje država regije, te ubrzavanju procesa približavanja Evropskoj uniji u političkom i ekonomskom smislu i jačanju pravne države.

Iz oficijelnih izjava, posebno naših zvaničnika, mogao se steći utisak da je Srbija bliža nemačkom pogledu za rešavanje dužničke krize u Grčkoj. Fiskalna konsolidacija, odnosno *austerity program* koji Srbija sprovodi, zaista jeste na fonu nemačkih zalaganja za stroge mere štednje generalno u EU. Međutim, politika koju sprovodi Evropska centralna banka (kvantitativne olakšice, odnosno doštampavanje novca radi podsticanja privredne aktivnosti i inflacije) ipak dosta odstupa od nemačkog pogleda na adekvatnu monetarnu politiku (što se vidi i po izdvojenim mišljenjima nemačkog člana Saveta guvernera ECB). Nevezano za srpsko-nemačke odnose, naša zemlja bi mogla da bude neto benefitor te politike ECB, jer ona snižava kamatne stope, a time i cenu našeg zaduživanja. Pored toga i kamata po kojoj investitori mogu da povuku kredite za eventualne investicije u Srbiju je trenutno rekordno niska, što neka ulaganja u našu zemlju koja su bila na granici rentabilnosti sada čini isplativim.

Nemačka je lokomotiva evropske privrede i godinama među prva tri svetska izvoznika, uz SAD i Kinu. Ona je vodeća zemlja Evropske unije i najveći neto finansijer u Evropi, te je za Srbiju krucijalno da obezbedi njenu podršku za sredstva od EBRD, EIB, kao i IBRD. Nema sumnje da je Nemačka najvažniji privredni partner Srbije u Evropskoj uniji, a samim tim i globalno. Privredna saradnja dve zemlje, pre svega robna razmene (uz nemačke investicije i snažne donacije, posebno početkom 2000-ih), ima stabilan uzlazni trend u dugom vremenskom periodu koji je privremeno usporavan ili prekidan isključivo usled dejstva neekonomskih faktora. Budući da politički odnosi od 2000. a posebno od 2013. godine (nakon Briselskog sporazuma), ne otežavaju saradnju Beograda i Berlina, a pre svega, zahvaljujući obostranim ekonomskim interesima, očekivan je nastavak dinamiziranja privredne saradnje dve države.

ZAKLJUČAK

Uprkos brojnim faktorima koji ih upućuju na bliže delovanje, Nemačka i Srbija nisu ni blizu dostizanja optimalnog nivoa saradnje niti iskorišćavanja punog potencijala ekonomske razmene. Razlog treba tražiti u tradicionalno nedovoljnoj komunikaciji između političkih i društvenih elita, nezadovoljavajućem nivou kulturnih i intelektualnih veza, slabom institucionalnom kapacitetu Srbije i država regiona, kao i još nedefinisanim odgovorima Nemačke na evropske i globalne izazove.

Naredne godine predstavljaju period u kojem će postati jasnije da li će se nivo saradnje izdići na kvalitativno viši nivo ili će doći do odustajanja od te ambicije i nastaviti po uhodanim šablonima i stereotipima. Autori studije zagovaraju novi pristup Balkanu od strane Evropske unije i u tom okviru osnažene – i na viši nivo – izdignute bilateralne odnose Nemačke i Srbije. Ovaj bilateralni odnos se ne može podići na viši nivo ukoliko se ne shvate i ne uvažavaju aktuelni evropski i globalni tokovi. Unapređenje saradnje podrazumeva upravo taj novi evropski i globalni kontekst koji autori prepoznaju i objašnjavaju u ovoj studiji.

U 2016. godini je potrebno dodatno podići nivo ekonomske saradnje, ostvariti blisku koordinaciju u okviru predsedavajuće *Trojke* OEBS-a, kao i ispuniti suštinskom sadržinom tzv. *Berlinski proces*. Autori vide *Berlinski proces* kao važan – mada ne i jedini – okvir saradnje između Nemačke i Srbije. Istovremeno, postoji bojazan da se on vremenom ne pretvori u fasadni oblik za delovanje. Zato je jako važno u potpunosti ga iskoristiti i odabrati konkretne i suštinske projekte koji će u okviru njega biti realizovani.

ANEKSI

ANEKS 1. Pokazatelji rasta robne razmene Srbije i Nemačke 2000-2015.

Period	2000-15	2000-08	2008-15	2011-15	2012-15
Prosečna stopa rasta izvoza	14,1	20,4	7,2	9,4	11,4
Prosečna stopa rasta izvoza u Nemačku	15,6	21,1	9,6	12	13,9
Kumulativan rast izvoza	7,2	4,4	7,2	1,4	1,4
Kumulativan rast izvoza u Nemačku	8,8	4,6	8,8	1,6	1,5
Prosečna stopa rasta uvoza	10,6	20	0,8	3,5	3,5
Prosečna stopa rasta uvoza iz Nemačke	10	18,1	1,4	7,1	8,1
Kumulativan rast uvoza	4,5	4,3	4,5	1,1	1,1
Kumulativan rast uvoza iz Nemačke	4,2	3,8	4,2	1,3	1,3

Izračunato na osnovu podataka RZS

ANEKS 2. Udeo izvoza i uvoza Srbije u Nemačku u ukupnom domaćem robnom izvozu od 2000-2015. godine

Godina	Izvoz	Uvoz
2000	10,1	13,5
2008	10,6	11,9
2011	11,3	10,8
2012	11,6	10,9
2013	11,9	11
2014	11,9	11,8
2015	12,4	12,4

Izvor: Republički zavod za statistiku (izvoz i uvoz izraženi u evrima)

ANEKS 3. Vodećih 15 domaćih izvoznika (proizvođača) u Nemačku 2015. godine

RBR	Izvoznik (proizvođač)
-----	-----------------------

1.	SIEMENS D.O.O. BEOGRAD
2.	LEONI WIRING SYSTEMS SOUTHEAST D.O.O. PROKUPLJE
3.	DAD DRAXLMAIER AUTOMOTIVE D.O.O. ZRENJANIN
4.	IMPOL SEVAL AD, SEVOJNO
5.	IGB AUTOMOTIVE COMP D.O.O. INĐIJA
6.	FCA SRBIJA D.O.O. KRAGUJEVAC
7.	FRESENIUS MEDICAL CARE SRBIJA D.O.O. VRŠAC
8.	HEMOPARM A.D. VRŠAC
9.	GORENJE D.O.O. VALJEVO
10.	CONTITECH FLUID SERBIA D.O.O. SUBOTICA
11.	PLD SERBIA D.O.O. SVILAJNAC
12.	ROBERT BOSCH D.O.O. BEOGRAD
13.	TIGAR TYRES D.O.O. PIROT
14.	ALTIVA D.O.O. BEOGRAD
15.	FALKE SERBIA D.O.O. LESKOVAC

Izvor: Uprava carina Srbije (period 1-10. 2015. godine)

ANEKS 4. Vodećih 15 uvoznika (korisnika) iz Nemačke 2015. godine

RBR	Uvoznik (korisnik)
-----	--------------------

1.	SIEMENS D.O.O. BEOGRAD
2.	PORSCHE SCG D.O.O. BEOGRAD
3.	STAR IMPORT D.O.O.
4.	BALL PAKOVANJA EVROPA BEOGRAD D.O.O. BEOGRAD
5.	TETRA PAK PRODUCTION D.O.O. BEOGRAD
6.	GRAMMER SYSTEM D.O.O. ALEKSINAC
7.	IGB AUTOMOTIVE COMP D.O.O. INĐIJA
8.	HENKEL SRBIJA D.O.O. BEOGRAD
9.	ROBERT BOSCH D.O.O. BEOGRAD
10.	PHILIP MORRIS OPERATIONS NIŠ
11.	PHOENIX PHARMA D.O.O. BEOGRAD
12.	FCA SRBIJA D.O.O. KRAGUJEVAC
13.	HEMOPARM A.D. VRŠAC
14.	GRUNDFOS SRBIJA D.O.O.
15.	TARKETT D.O.O. BAČKA PALANKA

Izvor: Uprava carina Srbije (period 1-10. 2015. godine)

O AUTORIMA

Glavni autor:

Nenad Milenović, ekspert za modernu istoriju Nemačke i nemačku spoljnu politiku; saradnik-istraživač na Istorijskom institutu, Srpskoj akademiji nauka i umetnosti; BalkanSTRAT-u.

Koautori:

Goran Nikolić, ekspert za oblast spoljne trgovine, međunarodnu ekonomiju i ekonomsku istoriju; saradnik-istraživač na Institutu za evropske studije.

Predrag Arandžević, istoričar u Istorijskom muzeju Srbije.

Nikola Jovanović, bivši specijalni savetnik Ministra spoljnih poslova Republike Srbije; savetnik Predsednika 67. zasedanja Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327(497.11:430)"20"

338(497.11:430)"20"

SRBIJA i Nemačka : od podozrenja do poverenja / Nenad Milenović... [et al]. - Beograd : Friedrich Ebert
Stiftung, 2016 (Beograd : Grafolik). - 68 str. ; 22 cm

Tiraž 500. - Aneksi: str. 65-66. - O autorima: str. 68. - Napomene i bibliografske reference uz tekst

ISBN 978-86-83767-52-6

1. Milenović, Nenad, 1978- [autor] 2. Nikolić, Goran, 1974- [autor] 3.

Arandžević, Predrag, 1975- [autor] 4. Jovanović, Nikola, 1976- [autor]

a) Srbija - Spoljna politika - 21в b) Немачка - Spoljna politika - 21в COBISS.SR-ID 222446092

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG